REVISTA DE ISTORIE MILITARĂ

Publicaţia este editată de Ministerul Apărării Naţionale, prin Institutul pentru Studii Politice de Apărare şi Istorie Militară, membru al Consorţiului Academiilor de Apărare şi Institutelor pentru Studii de Securitate din cadrul Parteneriatului pentru Pace, coordonator naţional al Proiectului de Istorie Paralelă: NATO – Tratatul de la Varşovia

COLEGIUL DE REDACŢIE

• General-maior (r) dr. MIHAIL E. IONESCU, directorul Institutului pentru Studii Politice de Apărare şi Istorie Militară

• Colonel (r) dr. PETRE OTU, directorul ştiinţific al Institutului pentru Studii Politice de Apărare şi Istorie Militară

• Prof. univ. dr. DENNIS DELETANT, London University

• Prof. univ. dr. MIHAI RETEGAN, Universitatea Bucureşti

• IULIAN FOTA, consilier prezidenţial

• Dr. SERGIU IOSIPESCU, cc. şt., Institutul pentru Studii Politice de Apărare şi Istorie Militară

• Prof. univ. dr. ALESANDRU DUŢU, Universitatea „Spiru Haret”

• Prof. univ. dr. MARIA GEORGESCU, Universitatea Piteşti

• Comandor (r) GHEORGHE VARTIC, cc. şt., Institutul pentru Studii Politice de Apărare şi Istorie Militară

SUMAR

• **23 august 1944, un eveniment controversat** – *general-maior (r) dr. MIHAIL E. IONESCU* 1

• **Opinii**
– *NEAGU DJUVARA, prof. univ. dr. ALESANDRU DUŢU, academician DINU C. GIURESCU, DORIN MATEI, colonel (r) dr. PETRE OTU, prof. univ. dr. IOAN SCURTU, cc. şt. dr. OTTMAR TRAŞCĂ, prof. univ. dr. CRISTIAN TRONCOTĂ, locotenent-colonel (r) dr. KLAUS SCHÖNHERR, prof. dr. O.A. RJEŞEVSKY* 5

• **23 august 1944 în mărturiile actorilor săi**
– *Regele MIHAI I, general CONSTANTIN SĂNĂTESCU, colonel EMILIAN IONESCU, general AUREL ALDEA, colonel DUMITRU DĂMĂCEANU, maior ANTON DUMITRESCU, MIRCEA IONNIŢIU, ION MOCSONY-STYRCEA, VICTOR RĂDULESCU-POGONEANU, EMIL BODNĂRAŞ, CONSTANTIN PÂRVULESCU – grupaj realizat de cdor. (r) GHEORGHE VARTIC* 31

• **Metamorfoza semnificaţiei lui 23 august 1944. Gheorghiu-Dej şi pretenţiile de legitimitate istorică** – *cc. şt. dr. CEZAR STANCIU* 51

• **Preliminarii ale actului de la 23 august 1944**
- Bombardamentul strategic anglo-american în Europa de Sud-Est: strategie şi politică – prof. dr. *RICHARD DAVIS* 60

• **Diplomaţie şi apărare**
- Lumini şi umbre ale relaţiilor româno-polone în perioada interbelică (I) – *prof. dr. NICOLAE MAREŞ* 71

• **Dezvăluiri**
- Generalul Franz Conrad von Hoetzendorf şi Convenţia militară secretă cu România din 30 noiembrie 1912 – *conf. univ. dr. SORIN CRISTESCU* 84

• **Reforma organismului militar**
- Oportunităţi eşuate? Falimentul construirii unei forţe armate eficiente, după colapsul Imperiului German în 1918 – *prof.dr. MICHAEL EPKENHANS* 96

• **Cronică ştiinţifică**
- A IX-a Conferinţă Internaţională a Grupului de Lucru „Studierea Conflictelor” – *dr. ALEXANDRU MADGEARU* 101

• **Din filele publicaţiilor străine**
- *„Militärgeschichte” – WINFRIED HEINEMANN*: Hitler-Stalin-Pakt. Pactul Hitler-Stalin – *traducere şi adaptare* de *PETER-VLAD SZASZ* 109

• **In memoriam**
- John E. Jessup Jr. (1927-2009) – *SERGIU IOSIPESCU* 112

• Revista a fost inclusă în baza de date a Consiliului Naţional al Cercetării Ştiinţifice în Învăţământul Superior, fiind evaluată la categoria „B”.
• Abonamentele se fac prin unităţile militare, pentru cititorii din armată (6 lei x 6 = 36 lei/an), precum şi prin oficiile poştale şi factorii poştali 7,5 lei x 6 = 45 lei/an). Sumele se depun în contul nr. RO46TREZ7015005XXX000147 deschis la Trezoreria Statului, sector 1, Bucureşti pentru U.M.02526 Bucureşti, cod fiscal: 4221098.
• Poziţia revistei în lista-catalog a publicaţiilor este la numărul 5017

ISSN 1220-5710

CONTENTS

• **23 august 1944, a disputed event** – *Major-General (r) MIHAIL E. IONESCU, PhD* 1

• **Points of view**
- *NEAGU DJUVARA, ALESANDRU DUȚU, DINU C. GIURESCU, DORIN MATEI, PETRE OTU, IOAN SCURTU, OTTMAR TRAŞCĂ, CRISTIAN TRONCOTĂ, KLAUS SCHÖNHERR, O.A. RJEŞEVSKY* 5

• **August 23, 1944, testimonies of the actors involved**
- *KING MIHAI I, General CONSTANTIN SĂNĂTESCU, Colonel EMILIAN IONESCU, General AUREL ALDEA, Colonel DUMITRU DĂMĂCEANU, Major ANTON DUMITRESCU, MIRCEA IONNIȚIU, ION MOCSONY-STYRCEA, VICTOR RĂDULESCU-POGONEANU, EMIL BODNĂRAŞ, CONSTANTIN PÂRVULESCU – collection put together by Commander (r) GHEORGHE VARTIC* 31

• **The Epic of 23 August. Gheorghiu-Dej and his claim to historical legitimacy** – *CEZAR STANCIU, PhD* ... 51

• **Preparations for the act of August 23, 1944**
- Anglo-American Strategic Bombardment in South-East Europe: Strategy and Politics – *RICHARD DAVIS, PhD (USA)* 60

• **Diplomacy and Defense**
- Lights and shadows in the Polish-Romanian relations during the interwar period (I) – *NICOLAE MAREŞ, PhD* 71

• **Revelations**
- General Franz Conrad von Hoetzendorf and the Secret Military Convention with Romania of November 30, 1912 – *SORIN CRISTESCU, PhD* 84

• **Reform in the military body**
- Missed Opportunities? The failure to build up reliable armed forces after the collapse of the German Empire in 1918 – *MICHAEL EPKENHANS, PhD* (Germany) 96

• **Scientific review**
- The 9th International Conference of „Conflict Studies" Working Group – *ALEXANDRU MADGEARU, PhD* ... 101

• **From foreign publications**
„Militärgeschichte": WINFRIED HEINEMANN – Hitler-Stalin-Pakt (translations and adaptation by *PETER VLAD SZASZ*) 109

• **In memoriam**
- John E. Jesssup Jr. (1927-2009) – *SERGIU IOSIPESCU* 112

• GHEORGHE VARTIC, redactor-şef
• LIVIA MANOLE, corector • MARIANA BĂHNĂREANU, culegere computerizată
• ADRIAN PANDEA, coperta, ELENA LEMNARU, tehnoredactare computerizată

Adresa redacției: strada Constantin Mille nr. 6, cod 010142, Bucureşti, sector 1,
telefon: 3157827, telefax: 004021-3137955
www.ispaim.ro

Tiparul executat la Centrul Tehnic Editorial al Armatei sub comanda nr. 5323/2009
B 223/12.11.2009

23 AUGUST 1944, UN EVENIMENT CONTROVERSAT

General-maior (r) dr. MIHAIL E. IONESCU,
Directorul Institutului pentru Studii Politice de Apărare şi Istorie Militară

Istoria celui de-al Doilea Război Mondial consemnează că prin actul de la 23 august 1944, România s-a desprins de Germania nazistă, s-a alăturat Coaliției Națiunilor Unite şi s-a angajat în război împotriva vechiului aliat.

Actul, în sine, a însemnat, faptic, arestarea Mareşalului Ion Antonescu, din dispoziția Regelui Mihai, şi instaurarea la putere a unui guvern de coaliție, sub egida politică a PNȚ, PNL, PSD şi PCR, guvern însărcinat cu încheierea armistițiului. La ordinul suveranului, armata română s-a desprins în următoarele ore din dispozitivul german şi a angajat primele lupte cu trupele Wehrmacht-ului, în capitala României şi pe Valea Prahovei.

Consecințele actului României din 23 august 1944 pentru evoluția ulterioară a celei de a doua conflagrații mondiale sunt cunoscute. Interpretarea conținutului acestui eveniment, apreciat că a determinat scurtarea războiului cu mai bine de şase luni, a fost însă diferită.

„Defecțiunea" sau chiar „trădarea" României au fost calificativele atribuite actului de la 23 august 1944 de către unii lideri politici şi militari naziști, decizia Bucureştilor fiind considerată drept „opera unei clici de trădători" care a produs o răsturnare de fronturi extrem de periculoasă.

Coaliția Națiunilor Unite, beneficiară a ieşirii României din Axă şi, mai ales, a angajării ei în războiul contra lui Hitler, a elogiat evenimentul de la 23 august, socotindu-l un act de mare curaj care a avut ca urmare prăbuşirea întregului sistem de apărare german din Balcani, ceea ce va grăbi sfârşitul războiului. Istoria avea să confirme această evaluare. Aşadar, gestul României a influențat, în sens pozitiv, deznodământul celei de-a doua conflagrații mondiale pe continentul european.

În anii următori s-a declanşat o aprigă dispută, în rândul politicienilor şi al istoricilor, asupra paternității şi a conținutului actului de la 23 august 1944. Dacă, la început, el a fost considerat o „lovitură de palat", pornindu-se de la rolul decisiv al suveranului în arestarea Antoneştilor, mai apoi i s-a spus „lovitură de stat" organizată de rege cu sprijinul unor generali din armată şi al reprezentanților celor patru partide politice, pentru ca ulterior, pe măsura comunizării țării, evenimentul să fie confiscat în întregime de către partidul comunist. Astfel, după numai un an şi două luni, comuniştii îşi atribuiau deja rolul hotărâtor în rândul celorlalte partide care concuraseră la reuşita răsturnării guvernului antonescian: „Acțiunea militară în vederea loviturii de stat de la 23 August 1944 fusese pregătită de către o comisie în care, pe lângă un grup de generali şi ofițeri superiori, partidul nostru a fost singurul partid care a participat prin delegații săi". La 22 august 1949, „lovitura de stat" devenise „actul de la 23 August 1944, pregătit şi înfăptuit de către Partidul Comunist Român", semnificația acestei zile amplificându-se ulterior aşa încât a fost decretată „ziua eliberării României de către glorioasa Armată Sovietică, ziua doborârii dictaturii fasciste antonesciene de către forțele patriotice conduse de partid, cea mai mare sărbătoare națională a poporului nostru". Din 1955, documentele oficiale ale partidului comunist atribuie zilei de 23 august 1944 calificativul de „insurecție armată", organizată, desigur, de PCR, care a înfăptuit acțiunea coordonată a forțelor patriotice populare şi a soldaților, ofițerilor şi generalilor patrioți din armată, însemnând „începutul revoluției populare în România".

Termenul bizar de „insurecție armată" este adoptat de istoriografia comunistă, adăugându-i-se şi atributul de „antifascistă", pentru ca în perioada lui Nicolae Ceauşescu, conținutul evenimentelor de la 23 august 1944 să fie tranşat definitiv: „revolu-

ția de eliberare socială şi națională, antifascistă şi antiimperialistă".

Imediat după schimbarea de regim din decembrie 1989, semnificația actului de la 23 august a început să fie controversată, minimalizată şi chiar deturnată. Supuse judecății politicienilor şi istoricilor, în condițiile proclamării libertății de opinie, conținutul evenimentelor din august 1944 a căpătat o diversitate de interpretări, bazate, paradoxal, nu pe descoperirea unor noi documente, ci pe simpatiile sau antipatiile față de principalii actori ai momentului de atunci.

Monarhiştii au atribuit regelui Mihai rolul decisiv în scoaterea României din război şi alăturarea ei la Coaliția Națiunilor Unite, fapt care a salvat țara de la o adevărată catastrofă. Proantonescienii au calificat decizia suveranului ca un act de trădare națională, care a aruncat România în brațele comunismului.

Simpatizanții partidelor istorice au supraestimat demersurile diplomatice ale României de atunci pentru a ieşi din război şi chiar dacă au fost de acord cu schimbarea regimului antonescian, şi-au imaginat un alt curs al evenimentelor în care România să fi fost sprijinită şi nu „trădată" de democrațiile occidentale.

Astăzi, la 65 de ani de la momentul în care România a luat decizia de a ieşi din războiul dus alături de puterile Axei şi a se alătura coaliției Națiunilor Unite, socotim că se poate recurge la o înregistrare a acestei diversități de opinii, pentru a decanta direcțiile principale din ansamblul acesteia.

Institutul pentru Studii Politice de Apărare şi Istorie Militară a inițiat organizarea unei „Mese rotunde" on line, la care au fost invitați să participe cunoscuți specialişti în domeniul cercetării istoriei celui de-al Doilea Război Mondial, din țară şi străinătate. Au răspuns invitației noastre domnii: academician Dinu C. Giurescu, prof. univ. dr. Ioan Scurtu, prof. Neagu Djuvara, colonel (r) dr. Petre Otu, colonel (r) prof. univ. dr. Alesandru Duțu, prof. univ. dr. Cristian Troncotă, cc. şt. Ottmar Trașcă şi redactorul şef al revistei „Magazin Istoric", Dorin Matei, care şi-au exprimat punctele de vedere în legătură cu următoarele întrebări:

1. Cum apreciați, astăzi, gestul României de la 23 august 1944?

2. Care credeți că sunt izvoarele documentare şi lucrările apărute în ultimii ani care ar putea determina reinterpretarea şi reconsiderarea evenimentelor de la 23 august 1944?

3. Care este opinia dumneavoastră cu privire la rolul principalilor actori implicați în evenimentele de acum 65 de ani (monarhia, armata, partidele politice, regimul antonescian)?

4. Cum apreciați rolul Partidului Comunist din România în pregătirea şi materializarea schimbării de alianță? Comuniştii au acționat singuri sau au fost „ghidați" de Moscova?

5. În ultimii ani s-a acreditat ideea că schimbarea de alianță de la 23 august 1944 a determinat şi a accelerat procesul de ocupare a țării de către Armata Roşie. Cât adevăr există într-o asemenea afirmație?

6. Cum apreciați stadiul actual al cercetării istorice asupra acestui eveniment important al istoriei recente a României?

Având în vedere că actul de la 23 august 1944 ocupă un loc important şi în preocupările istoricilor din țările participante la al Doilea Război Mondial, de o parte sau de alta a taberelor beligerante, am lansat următoarele întrebări unor personalități notabile ale istoriografiei militare din Federația Rusă şi Germania:

1. Sunteți un bun cunoscător al istoriei celui de-al Doilea Război Mondial şi, probabil, cunoaşteți momentul 23 august 1944. Cum apreciați, astăzi, gestul României de acum 65 de ani?

2. Cum este apreciată schimbarea de alianță a României de acum şase decenii şi jumătate în istoriografia din țara dumneavoastră?

3. Dacă vă este cunoscută istoriografia românească, cum considerați că reflectă ea evenimentele de la 23 august 1944?

4. Apreciați că există izvoare documentare şi lucrări apărute în ultimul timp care ar putea determina reanalizarea şi reconsiderarea evenimentelor de acum 65 de ani?

Ne-au răspuns cu amabilitate domnii: prof. dr. O.A. Rjeşevski, conducător ştiințific al Centrului de Istorie Universală al Academiei de Ştiințe din Federația Rusă şi locotenent-colonel (r) dr. Klaus Schönherr, cercetător ştiințific la Institutul de Istorie Militară din Potsdam, Germania.

Prezentăm, în continuare, opiniile exprimate până acum şi vom publica în numerele viitoare ale revistei noastre şi alte puncte de vedere asupra acestui eveniment.

Cuvinte-cheie: *23 august, lovitură de palat, monarhişti, proantonescieni, partide istorice*

23 AUGUST 1944, A DISPUTED EVENT

The history of the Second World War mentions that, through the act of August 23, 1944, Romania parted from Nazi Germany, joined the coalition of the United Nations and declared war to its former ally.

From a factual point of view, the act itself consisted in the arrest of Marshal Ion Antonescu, under King Michael's orders, and the formation of a coalition government, which, under the political aegis of National Peasants' Party (PNȚ), National Liberal Party (PNL), Social-Democrat Party (PSD) and Romanian Communist Party (PCR), was tasked to sign the armistice. In the following hours, at King's order, the Romanian army detached itself from the German disposition and engaged in the first battles with the Wehrmacht troops in the Romanian capital and Prahova Valley.

The consequences of Romania's act of August 23, 1944, for the further evolution of the Second World War are well-known. However, the interpretation of this event, considered to have shorten the war by more than six months, varied.

Romania's "defection" or even "betrayal", as some Nazi political and military leaders called the act of August 23, 1944, was considered to be the "work of a clique of traitors", which led to an extremely dangerous overturn of the fronts.

The coalition of the United Nations, which was the beneficiary of Romania's exit from the Axis and its engagement in the war against Hitler, praised the event from August 23, considering it an act of great courage, whose consequence was the collapse of the entire German defense in the Balkans, something that would precipitate the end of the war. Indeed, history confirmed this assessment. Therefore, Romania's act had a positive influence on the conclusion of the Second World War on the European continent.

In the following years, a passionate dispute arose among politicians and historians concerning the paternity and the significance of the act of August 23, 1944. If, in the beginning, it was considered a "palace coup", given the decisive role the king played in the arrest of the two Antonescu, then a "coup d'état" organized by the king with the support of some generals and representatives of the four political parties, it was eventually confiscated in its entirety by the communist party once it consolidated its grip on power. Therefore, after only 14 months, the communists already attributed to themselves the determinant role in the overthrowing of the Antonescu regime in the detriment of the other participant parties: "The military action intended for the August 23 coup d'état had been prepared by a commission in which, apart from a group of generals and high ranking officers, our party was the only participating party through its delegates". On August 22, 1949, the "coup d'état" had become "the act of August 23, 1944, prepared and carried out by the Romanian Communist Party", the significance of this day growing even further by being decreed "Romania's liberation day by the glorious Soviet Army, the day on which Antonescu's fascist dictatorship was defeated by the patriotic forces of the party, the greatest national holiday of our people". By 1955, the official documents of the communist party began to attribute to the event of August 23 the epithet of "armed insurrection", organized, undoubtedly, by the Romanian Communist Party, which coordinated the action of the popular patriotic forces and of the patriotic soldiers, officers and generals from the armed-forces, an act that represented "the beginning of the popular revolution in Romania".

The bizarre term of "armed insurrection" was adopted by the communist historiography, receiving the epithet of "antifascist" and, later on, during Nicole Ceauşescu's regime, being defined as "the antifascist and anti-imperialist revolution of social and national liberation".

Immediately after the 1989 change of regime, the significance of August 23 generated controversies, became underestimated or even got hijacked. Scrutinized by politicians and historians, given the newly acquired freedom of speech, the significance of the events of August 23 received a diversity of interpretations, which were based,

paradoxically, not on the discovery of new documents, but on likes and dislikes towards the leading actors.

The monarchists attributed to King Michael the merit of pulling Romania out from the Axis and joining the coalition of the United Nations, thus saving the country from catastrophe. Those loyal to Antonescu characterized King's decision as an act of national treason, which paved the way to the establishment of the communist regime.

The sympathizers of historical political parties overestimated Romania's diplomatic attempts to exit the war and, although they agreed with the overthrowing of Antonescu, they imagined another course of events in which Romania would have been supported rather than "betrayed" by western democracies.

Today, 65 years after the moment in which Romania took the decision to detach itself from the Axis and to join the United Nations, we believe that we can record the diversity of opinions and clarify its main directions.

The Institute for Political Studies of Defense and Military History initiated the setting up of an "online round table", to which many well-known specialists in the history of the Second World War were invited, both from Romania and from abroad. Among those who responded to our invitation, there are: academician Dinu C. Giurescu, Prof. Ioan Scurtu (PhD), Prof. Neagu Djuvara, colonel (ret.) Petre Otu (PhD), colonel (ret.) Alesandru Duțu (PhD), Prof. Cristian Troncotă (PhD), researcher Ottmar Traşcă and chief editor of "Magazin Istoric", Dorian Matei, who responded to the following questions:

1. How do you now appraise Romania's act of August 23, 1944?

2. In your opinion, which are the recently revealed documents and recent studies which could lead to the reinterpretation and reconsideration of the events of August 23, 1944?

3. How do you now evaluate the role of the main actors involved in these events (monarchy, army, political parties, Antonescu's government)?

4. How do you assess the role of the Romanian Communist Party in preparing and materializing the switch in alliances? Did the communists acted by themselves or were they "guided" from Moscow?

5. In the recent years, the idea according to which the switch in alliances of August 23 paved the way and accelerated the occupation of the country by the Red Army gained momentum. How much truth such a statement contains?

6. How do you assess the present stage in the historical research of this important event in Romania's recent history?

Given that the event of August 23, 1944, enjoys a special place in the preoccupations of the historians from the countries which participated on both sides in the Second World War, we sent the following questions to notable personalities of military historiography from the Russian Federation and Germany:

1. You are an expert in the history of the Second World War and, undoubtedly, you know what happened on August 23, 1944. How do you now appraise Romania's act?

2. How is Romania's switch of alliance evaluated in the historiography of your country?

3. If you are familiar with the Romanian histo-riography, how do you consider it reflects the events of August 23, 1944?

4. In your opinion, are there newly revealed documents or recent studies that could lead to the reconsideration of the event of August 23, 1944?

The respondents were: Prof. O.A. Rjeshevski (PhD), chief researcher within the Center of Universal History of the Russian Academy of Sciences, and ltc. (ret.) Klaus Schönherr (PhD), researcher within the Military History Research Institute in Potsdam, Germany.

NEAGU DJUVARA:
„...un act dureros, dar, din păcate, indispensabil şi chiar intervenit prea târziu”

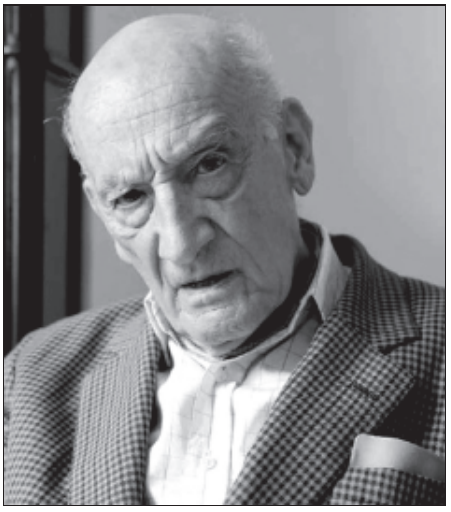

1. Consider că gestul a fost un act dureros dar, din păcate, indispensabil şi chiar intervenit prea târziu.

2. Nu cunosc niciun document nou şi nicio lucrare cu intenţii oneste care să justifice o reconsiderare şi o reinterpretare a evenimentelor de la 23 august 1944.

3. Şeful Statului – regele – şi-a făcut datoria cu determinare şi curaj; armata a ascultat cu o disciplină aproape fără excepţii ordinul dat de Şeful Statului, comandant suprem al armatei; partidele politice istorice au ales, chiar de la intrarea României în război, atitudinea cea mai înţeleaptă şi conformă cu situaţia geo-politică a ţării şi interesele de viitor. Un singur factor a obstrucţionat cu obstinaţie alegerea soluţiei raţionale, deşi dureroase – generalul Antonescu. Învestit de Şeful Statului în septembrie 1940 ca prim-ministru, s-a autoproclamat dictator cu titlul, necunoscut în trecutul ţării, de Conducător (Duce, Führer), s-a avansat mareşal şi a luat de-atunci toate hotărârile politice fără consultare cu partidele politice istorice. A făcut pariul riscant ca, rămânând până la urmă aliatul cel mai fidel al lui Hitler, va redobândi după victorie Transilvania de Nord. N-a vrut să înţeleagă că pariul era pierdut în urma a două evenimente majore: intrarea în război a Statelor Unite ale Americii, cea mai mare putere economică din lume (decembrie 1941) şi catastrofa de la Stalingrad (noiembrie 1942-februarie 1943). A împins atât de departe această orbire politică încât, întors la 1 martie 1944 din penultima sa întâlnire cu Hitler, a declarat, tainic, în anturajul soţiei sale, că Hitler a făgăduit să ne restituie Transilvania! Aceasta când sovieticii erau aproape la graniţele ţării, anglo-americanii gata să debarce în Europa şi oraşele germane strivite zi de zi de bombele a mii de avioane. O asemenea lipsă de inteligenţă politică îl discreditează definitiv pe dictatorul autoproclamat care s-a considerat singur răspunzător de destinul ţării şi a refuzat să demisioneze când Şeful Statului i-a cerut-o, conform legilor constituţionale.

4. Partidul comunist, practic inexistent în ţară de când fusese interzis în 1924 (legile Mârzescu), trebuia sa fie admis în coaliţia care a pregătit lovitura de la 23 august, fiindcă era exigenţa adversarului cu care se negocia. Istoriografia comunistă a amplificat până la ridicol rolul jucat de comunişti în actul de la 23 august 1944 (« insurecţia » !). Au fost, bineînţeles, ghidaţi de Moscova.

*5. Părăsirea alianţei cu Germania a accelerat, fără îndoială, procesul de ocupare a ţării de către Armata Roşie dar, în niciun caz, **nu a determinat-o**. Aşa cum decurgeau operaţiunile militare după debarcarea Aliaţilor în Franţa şi înaintarea sovieticilor în Polonia şi în România, ţara întreagă ar fi fost fatalmente ocupată toată după distrugeri şi pierderi umane greu de imaginat.*

6. Chiar din ultimii ani ai lui Ceauşescu s-a pornit o campanie de reabilitare a mareşalului Antonescu, care nu mai prezenta niciun pericol, şi de defăimare în schimb a regelui Mihai, care reprezenta în continuare o primejdie de viitor. Au fost angajaţi câţiva istorici, dintre care unii competenţi, dar favorabili regimului comunist, ca să susţină teza erorii actului de la 23 august şi care nici astăzi nu au curajul să înceteze această deformare a realităţii istorice. Prestigiul de care se mai bucură la un mare sector din opinia publică mareşalul Antonescu provine din contrastul care există între figura unui om dârz, demn, onest, faţă de imaginile odioase sau mediocre ale politicienilor pe care îi avem de 60 de ani încoace.

Cuvinte-cheie: *act indispensabil, Hitler, Antonescu, Transilvania de Nord, istoriografia comunistă*

Prof. univ. dr. ALESANDRU DUȚU:

„România nu avea, la 23 august 1944, altă soluție decât trecerea de partea Națiunilor Unite”

Context internațional dificil

Indiferent de poziția divergentă a specialiştilor şi memorialiştilor (din țară şi de peste hotare) în ceea ce priveşte semnificația actului de 23 august 1944 (unii apreciindu-l ca un act de demnitate națională, alții ca un act de trădare națională, alții deformându-i sau diminuându-i, într-un fel sau altul, importanța), consider că acesta reprezintă în primul rând trecerea României de partea Națiunilor Unite, într-un context extraordinar de dificil pentru țară (a se vedea în acest sens studiile şi lucrările elaborate de academicianul Florin Constantiniu, prof. univ. dr. Gheorghe Buzatu, prof. univ. dr. Ion Chiper, prof. univ. dr. Petre Otu, prof. univ. dr. Mihai Retegan ş.a.) în care circa 1 000 000 de militari sovietici reuşiseră deja să rupă frontul româno-german (în urma declanşării operației Iaşi-Chişinău la 20 august 1944), să producă mari pierderi trupelor noastre (în unele locuri de circa 80-90% de nivel de divizie), să creeze două breşe adânci (la sud de Iaşi, cu adâncimea de circa 80 km, şi la est de Vaslui, adâncă de 110 km), ajungând în seara zilei de 23 august 1944 la 50-60 km de aliniamentul fortificat din poarta Focşanilor. Succesul incontestabil al fronturilor 2 şi 3 ucrainene s-a datorat superiorității zdrobitoare de forțe în sectoarele de rupere, precum şi cantității şi modului de folosire a artileriei şi tancurilor, care au înlesnit pătrunderea rapidă a infanteriei. Sovieticii au mai beneficiat şi de faptul că Înaltul comandament german retrăsese cu puțin timp înainte de pe frontul românesc circa 12 divizii, majoritatea blindate şi motorizate, pe care le-au deplasat pe frontul din Polonia, precum şi de unele greşeli de comandament şi de execuție a misiunilor din partea românilor.

Poziția fortificată Focşani-Nămoloasa-Brăila nu putea fi apărată

Cei care contestă oportunitatea trecerii României de partea Națiunilor Unite în acel moment invocă tăria poziției fortificate Focşani-Nămoloasa-Brăila, aflată în fața trupelor sovietice. Teoretic au dreptate, însă în realitate aceasta nu fusese organizată din timp pentru o apărare îndelungată (întrebarea „de ce?”, în condițiile în care era clar că mai devreme sau mai târziu urma să aibă lor confruntarea cu sovieticii în acea zonă, rămâne valabilă dar nu mai rezolvă problema) unitățile române de profil din sector având un efectiv total de doar 15 000 de militari. Cele care trebuiau să sosească din zona interioară nu ajunseseră încă din diferite motive, iar cele care se repliau de pe front, sub presiunea continuă a trupelor sovietice, aveau o capacitate combativă mult prea redusă spre a mai putea fi luate în calcul pentru o rezistență serioasă. Referindu-se la oportunitatea întoarcerii armelor, generalul Ilie Şteflea, şeful Marelui Stat Major român până la 23 august 1944, aprecia (în primăvara anului 1945) că situația trupelor române în ziua de 23 august 1944 „nu mai permitea restabilirea apărării pe frontul fortificat chiar dacă trupele noastre ar fi continuat să lupte”.

În acest context, depăşirea prin luptă a liniei fortificate de către trupele fronturilor 2 şi 3 ucrainene ar fi transformat întregul teritoriu național într-un devastator teatru de război pe care s-ar fi confruntat circa 3 000 000 de militari români, germani şi sovietici, fără a mai lua în calcul reluarea acțiunilor aviației americane şi engleze, cu circa

700-800 de avioane, care bombardaseră intens spaţiul românesc în primăvara şi vara anului 1944, lansând şi numeroase manifeste prin care se cerea încetarea imediată a luptelor şi capitularea necondiţionată.

De necontestat este şi faptul că ideal ar fi fost să se reziste pe aliniamentul fortificat pentru a se putea negocia condiţiile de armistiţiu cu aliaţii/sovieticii (remarcabile în ceea ce priveşte analiza preliminariilor de armistiţiu cu aliaţii sunt studiile şi lucrările istoricilor prof. univ. dr. Gheorghe Buzatu şi dr. Aurică Simion) şi a se putea obţine condiţii cât mai favorabile pentru ţară, aşa cum dorea Ion Antonescu. Deşi îndrăzneaţă, concepţia mareşalului a fost în acel context strategic nerealistă deoarece, la 23 august 1944 sovieticii nu mai erau în situaţia de a li se impune condiţii (nici chiar de marii aliaţi – Statele Unite ale Americii şi Marea Britanie), ei beneficiind deja de sprijinul necondiţionat al puterilor occidentale care au avut atunci o altă strategie în ceea ce priveşte România şi alte interese est-europene. De altfel, cel puţin până în acest moment, nu cunosc vreun document prin care Washington sau Londra să-şi fi exprimat, cel puţin, dorinţa sau să fi cerut încetinirea înaintării sovietice spre centrul Europei. Toate acestea mă determină să consider că România nu avea la 23 august 1944 altă soluţie decât trecerea de partea Naţiunilor Unite.

Inutilitatea negocierilor de armistiţiu

De preferat şi ideal ar fi fost, fără îndoială, ca iniţial să se negocieze condiţiile armistiţiului, drepturile şi obligaţiile fiecărui partener. Dar acest lucru nu mai era posibil în contextul în care, la Casablanca (ianuarie 1943), conducătorii celor trei mari puteri stabiliseră deja obligativitatea capitulării necondiţionate pentru Germania şi aliaţii ei. Semnificativ în acest sens este şi eşecul preliminariilor româneşti de armistiţiu din primăvara şi vara anului 1944.

Oricât de bine intenţionat ar fi fost Ion Antonescu, speranţa sa în realizarea unei înţelegeri a anglo-americanilor cu germanii pentru a opri înaintarea trupelor sovietice spre centrul Europei nu avea nicio şansă de realizare atât timp cât S.U.A. şi Marea Britanie nici nu-şi puneau măcar problema încetinirii pătrunderii sovieticilor în Europa. În acest context, România nu putea să reziste singură puternicei ofensive aliate, în situaţia în care era atacată terestru şi aerian de cele mai mari puteri ale lumii. După cum nu putea să înceteze luptele sau să încheie armistiţiu cu acordul Germaniei, aşa cum dorea Ion Antonescu, deoarece evenimentele anterioare dovediseră că Hitler nu era dispus sa accepte ieşirea din Axă a vreunui aliat (cazurile Italiei şi Ungariei fiind concludente în acest sens).

Oportunitatea întoarcerii armelor

Prin urmare, apreciez că trecerea României de partea Naţiunilor Unite (cu care se afla în război) la 23 august 1944 a salvat, în ultimul moment, ceea ce se mai putea salva. Acest lucru a fost înţeles foarte bine de regele Mihai I, care, atunci când a perceput ezitările lui Ion Antonescu de a înceta lupta, a decis (în înţelegere cu partidele politice care constituiseră Blocul Naţional Democrat – Partidul Naţional Ţărănesc, Partidul Naţional Liberal, Partidul Social Democrat şi Partidul Comunist din România, ultimul primit în coaliţie din oportunităţi/oportunisme politice determinate de pătrunderea trupelor sovietice pe teritoriul naţional – şi cu o parte din conducerea armatei) demiterea mareşalului din funcţia de preşedinte al Consiliului de Miniştri, constituirea unui nou guvern, a făcut cunoscut prin Proclamaţia regală ieşirea ţării din alianţa cu puterile Axei şi încetarea războiului cu Naţiunile Unite şi a anunţat că ,,poporul nostru înţelege să fie singur stăpân pe soarta sa".

Plasarea României în sfera de influenţă sovietică

Este adevărat că în perioada următoare, poporul român nu a fost stăpân pe soarta sa, dar acest fapt nu este urmare a trecerii României de partea Naţiunilor Unite. Neîmplinirea speranţelor şi idealurilor româneşti a fost cauzată de un complex de factori, între care un rol important l-au avut abuzurile şi ingerinţele noului aliat sovietic şi dezinteresul puterilor occidentale faţă de situaţia din ţara noastră, care a fost plasată, în octombrie 1944, în sfera de influenţă sovietică. Consider că o analiză obiectivă a acelei epoci nu trebuie să treacă peste faptul că până la 12 septembrie 1944, când a fost impusă Convenţia de armistiţiu, România şi-a asumat poziţia de stat suveran şi independent, guvernul şi Înaltul Comandament Român făcând încercări numeroase de a trata cu sovieticii de pe poziţii egale şi de a impune punctele de vedere româneşti. Dacă rezultatele au fost minime acesta este alt lucru impus prin forţă şi printr-un regim de armistiţiu extrem de sever impus de sovietici în înţelegere cu Aliaţii.

Trecerea României de partea Naţiunilor Unite nu a adus comunismul în România

Apreciez, de asemenea, că trecerea României de partea Naţiunilor Unite nu a adus, sau impus, comunismul în România. Deşi s-a vorbit şi s-a scris mult despre acest lucru, nimeni nu a făcut public vreun document sau vreo declaraţie oficială, sau neoficială, făcută la 23 august 1944 (sau în zilele imediat următoare), care să se refere, cel puţin, la

simpatia regelui, a guvernului sau a partidelor politice față de partidul sau regimul comunist. Chiar dacă momentul a facilitat accesul la putere al partidului comunist, alături de celelalte partide politice ale țării, 23 august 1944 nu reprezintă începutul procesului de comunizare a României. Procesul a fost mai complex, lupta pentru cucerirea puterii politice în stat fiind declanşată de comunişti după ce sovieticii au căpătat libertate deplină de acțiune în România, în special după acordul de procentaj din octombrie 1944 dintre I.V.Stalin şi Winston Churchill, iar procesul de cucerire efectivă a întregii puteri în stat a început după Ialta, în urma impunerii prin forță de către sovietici a guvernului prezidat de dr. Petru Groza, la 6 martie 1944 (convingătoare în acest sens sunt lucrările prof. univ. dr. Ioan Scurtu referitoare la caracterul regimului politic din România după 23 august 1944).

Avantaje strategice aduse Națiunilor Unite

Dincolo de aceste triste şi dureroase realități, care nu pot fi ignorate sau minimalizate, un adevăr se impune cu certitudine: din momentul în care a trecut de partea Națiunilor Unite, România a adus Aliaților importante avantaje, concretizate în prăbuşirea frontului german la flancul său sudic, în efectuarea într-un timp extrem de scurt a unei mari translații de front spre vest de până la 900 km, în provocarea unui adevărat seism în sistemul politic dominat de Reich şi în asigurarea logistică a Wehrmacht-ului. Punând la dispoziția Națiunilor Unite întregul său potențial militar, economic şi financiar, România a adus o prețioasă contribuție la obținerea victoriei din mai 1945, armata sa acționând într-un spațiu european de maximă anvergură pe direcția generală Bucureşti-Budapesta-Viena şi Praga până la sfârşitul celui de-al Doilea Război Mondial în Europa.

Concepție strategică proprie

În al doilea rând se impune a fi amintit adevărul că Înaltul Comandament român a avut o concepție strategică proprie privind operațiile militare ce trebuiau desfăşurate pe teritoriul românesc, că inițial s-a încercat să se evite confruntarea cu vechiul aliat german căruia i s-a propus să se retragă de pe teritoriul controlat de guvernul român şi chiar să se realizeze un aliniament de armistițiu cu noul aliat sovietic în zona fortificată Focşani-Nămoloasa-Brăila, sau la est de Bucureşti spre a păstra o zonă liberă de orice prezență militară străină în care guvernul român să-şi desfăşoare nestingherit activitatea (printre primii care au relevat în mod competent şi convingător aceste adevăruri în istoriografia română s-au aflat academicianul Florin Constantiniu şi generalul Mihail E. Ionescu).

Agresiuni germane şi abuzuri sovietice

Din păcate, aceste ultime două intenții lăudabile nu au putut fi transpuse în practică deoarece atât vechiul, cât şi noul aliat au tratat România ca pe un stat inamic. Ignorând propunerile româneşti, Hitler a ordonat reprimarea acțiunii româneşti, iar I.V. Stalin a cerut Frontului 2 ucrainean să-şi îndeplinească mai departe misiunile de luptă fără să ia în calcul încetarea focului din partea trupelor române şi începerea luptelor împotriva celor germane. Rezultatul a constat în dezarmarea după 23 august 1944 a circa 160 000 de militari români (după cifre oficiale), în sechestrarea şi capturarea flotei şi în alte numeroase abuzuri în dezacord total cu importantul efort de război românesc. Din acest punct de vedere, România s-a aflat, în august 1944, într-o situație singulară în istoria conflictelor armate. Cu toate acestea, Marele Stat Major, condus de generali destoinici şi patrioți (Gheorghe Mihail, Nicolae Rădescu şi Constantin Sănătescu), nu a capitulat, nici în fața germanilor nici în fața sovieticilor, ci a apărat, în pofida riscurilor, interesele şi demnitatea armatei române.

Calea spre reîntregirea Transilvaniei

Apoi, nu trebuie uitat faptul că trecerea României de partea Națiunilor Unite, la 23 august 1944, a deschis calea pentru împlinirea idealului românesc de eliberare a părții de nord-vest a țării ocupată de Ungaria în 1940, fapt împlinit prin luptă eroică şi jertfă vrednică la 25 octombrie 1944 (a se vedea în acest sens lucrările semnate de coloneii dr. Leonida Loghin, Ilie Petre, Gheorghe Romanescu, Nicolae Ciobanu ş.a.). Chiar dacă acesta a fost singurul obiectiv național împlinit pentru care poporul român şi armata sa luptaseră în cel de-al Doilea Război Mondial (confirmat prin Tratatul de pace de la Paris din 10 februarie 1947), 23 august 1944 rămâne important in istoria României şi în istoria celui de-al Doilea Război Mondial.

Cu toate acestea, la Conferința de pace de la Paris din 1946, România a fost considerată în mod nedrept ca un stat fost inamic, neacordându-i-se statutul binemeritat de cobeligerantă (remarcabile în relevarea modului în care a fost tratată România cu acel prilej sunt lucrările prof. dr. Ştefan Lache, prof. univ. dr. Valeriu Florin Dobrinescu ş.a.)

Cuvinte-cheie: *Focşani-Nămoloasa-Brăila, negocieri, armistițiu, întoarcerea armelor, abuzuri sovietice*

Academician DINU C. GIURESCU:

23 august 1944 „a fost o schimbare de 180° dictată de o stringentă necesitate... Armata a fost factorul hotărâtor în efectuarea răsturnării de la 23 august 1944”

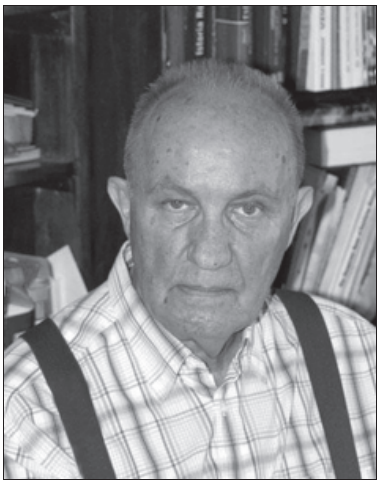

1. A fost o schimbare de 180⁰ dictată de o stringentă necesitate. În vara anului 1944 înfrângerea militară a Reich-ului se contura cu destulă probabilitate. În Est, Wehrmacht-ul pierduse inițiativa din 1943, iar prăbușirea sectorului central al frontului adusese trupele sovietice în apropierea Varşoviei la început de august 1944. Debarcarea în Normandia reuşise. Un al treilea front (secundar) era în Italia şi înainta încet spre nord. Mareşalul Antonescu a negociat cu Sovietele la Stockholm (februarie–iunie 1944) şi a aprobat tacit plecarea unor emisari cu o poziție la Cairo, dar nimic n-a fost finalizat până la începerea ofensivei sovietice pe 20 august 1944. Schimbarea din ziua de 23 august a fost singura modalitate de a salva ceea ce se mai putea, în împrejurările de atunci.

2. Documentele şi memorialistica publicate, începând din anii ’80 şi îndeosebi după decembrie 1989, au îngăduit reconstituirea evenimentelor în componentele lor esențiale. Nuanțări şi precizări vor mai apare în documentele din Arhivele Sovietice. Cele de la Londra şi Washington nu par să cuprindă fapte noi privind pregătirea actului de la 23 august 1944. Mareşalul Antonescu, în cele câteva ore cât a fost reținut la Palat, ne-a arătat în scris de ce nu a finalizat încheierea armistițiului cu Sovietele. Mareşalul a rămas credincios crezului său de militar, deşi considerentele politice se aflau, imperativ, pe prim plan.

3. Armata a fost factorul hotărâtor în efectuarea răsturnării de la 23 august. Regele Mihai a polarizat în jurul Palatului factorii politici în căutarea unei soluții de ieşire din război. Mihai Antonescu, având aprobarea tacită a Mareşalului, a inițiat tatonările de la Berna, Madrid, Lisabona, Ankara, Stockholm, care însă nu s-au finalizat. De reținut că oamenii politici nu şi-au unit eforturile, au lucrat separat şi chiar în opoziție unul cu celălalt (prevalau resentimentele din anii ’30). Întâlnirile confidențiale de la Stockholm ofereau o soluție, dacă Mareşalul s-ar fi hotărât să încheie personal armistițiul şi să rupă alianța cu Reich-ul. Nu a făcut-o şi a motivat în scris de ce. Armata, răspunzând chemării Suveranului, a efectuat întoarcerea alianțelor.

4. În stadiul actual al informației nu ştim dacă Moscova avea legături cu activul P.C.d.R. din România şi dacă îi dirija acțiunile în 1942-1944.

În lunile premergătoare lui august 1944, P.C.d.R. a urmărit să-şi asigure o participare la evenimentele în desfăşurare. Versiunea oficială (dinainte de decembrie 1989), anume că P.C.d.R. ar fi formulat planul răsturnării prin forță a regimului Antonescu, necesită confirmare documentară. Dacă da, atunci rolul P.C.d.R. în preliminariile actului de la 23 august, ar deveni efectiv.

5. Dată fiind desfăşurarea evenimentelor, întrebarea rămâne în categoria „ce s-ar fi întâmplat dacă”.

Prevedea planul de operațiuni al Stavka ocuparea Moldovei întregi cu oprirea temporară pe linia Focşani–Nămoloasa–Galați? Dacă da, atunci ocuparea României ar fi durat mai mult şi s-ar fi efectuat pe etape. Într-o asemenea ipoteză, Moscova

ar fi aplicat, probabil, schema din Polonia, cu instalarea unui guvern „popular", promoscovit, în teritoriul „eliberat". Dar toate acestea rămân simple ipoteze.

6. Cercetarea evenimentelor din august 1944 a făcut progrese notabile, indiferent de părerile contradictorii. Evident, este nevoie în continuare de eliminarea interpretărilor ce țin de partizanatul politic sau de cele încărcate cu sentimente şi resentimente.

Cuvinte-cheie: *stringentă necesitate, armata, factor hotărâtor, rolul P.C.d.R., partizanat politic*

DORIN MATEI:

„România a avut numai de beneficiat din actul de la 23 august, inclusiv în problema Transilvaniei"

1. Cred că sunteți mult prea optimişti atunci când spuneți: „Suficient timp pentru a judeca nepărtinitor acest act". Mie mi se pare că, dimpotrivă, judecarea actului de la 23 august este acum şi mai dificilă, tocmai pentru că interpretările sunt afectate de poziția unuia sau altuia dintre specialişti față de Ion Antonescu sau față de rege. Dacă până în 1989 posibilitățile de interpretare ştiințifică erau limitate de îngrădirile şi direcționările ideologice, după 1990 interpretarea este condiționată fie de dorința de a sublinia că 23 august a fost un gest pripit, împiedicându-l pe Antonescu să ofere României o soluție mai bună, fie de dorința de a sublinia rolul regelui ca salvator al țării. S-a adăugat şi negarea, până la ridicol, a oricărui rol al partidului comunist.

În ceea ce mă priveşte, cred că actul de la 23 august a fost, spre deosebire de alte două acțiuni de acest gen – mă refer la tentativa Ungariei din martie şi insurecția poloneză din august –, mult mai bine gândit şi executat. Cred că a existat un nucleu format din persoane din jurul regelui şi câțiva comunişti care aveau certe legături cu serviciile de informații engleze (vezi în acest sens audiența acordată de rege în seara de 22 august, ora 22.00, publicată în „Magazin istoric", nr. 8/1991) şi care au decis devansarea datei acțiunii, asigurând succesul acesteia. Altfel, pregătirile în care fuseseră implicate partide politice şi ofițeri din armată erau cunoscute şi de S.S.I., şi de serviciile de informații germane. Succesul acțiunii de la 23 august a enervat pe sovietici, care ar fi preferat să negocieze cu un personaj compromis precum Ion Antonescu, iar politicienii implicați în realizarea acțiunii au plătit cu toții, cu excepția celor care au reuşit să fugă la timp din țară. România a avut numai de beneficiat din actul de la 23 august, inclusiv în problema Transilvaniei.

2. Nu cunosc astfel de documente sau lucrări, care să determine reconsiderări majore ale actului de la 23 august.

3. Toți actorii au încercat, imediat după 23 august, să îşi impună propria versiune asupra celor întâmplate atunci. Cred că regele şi-a asumat un mare risc, girând acțiunea. În primul rând, ca şef al armatei, a asigurat alăturarea acesteia, în copleşitoare măsură, la realizarea planului de ieşire a României din alianța cu Germania. Spre deosebire de ceea ce se susținea până în 1989, am aflat apoi că au existat şi tentative, nepuse în aplicare, de a

folosi unele unități militare pentru eliberarea lui Ion Antonescu. Regele a beneficiat de un grup de tineri politicieni, care au acționat cu o hotărâre care le lipsea liderilor partidelor istorice. Aceştia au preferat să stea în planul al doilea şi să apară după ce nu mai exista vreun pericol practic. Ion Antonescu şi-a dovedit încă o dată rigiditatea, condiționând retragerea din alianța cu Germania de o prealabilă informare a lui Hitler, ceea ce ar fi dus la un sfârşit similar cu cel al insurecției din Varşovia. A avut totuşi meritul că nu a arestat pe complotişti, deşi a ştiut aproape totul timpul ce pregăteau, protejând chiar pe oamenii politici ajunşi în vizorul Gestapoului.

4. Cum am mai spus, după 1989 s-a mers până la negarea oricărui rol al partidului comunist. După ce înainte comuniştii îşi arogaseră toate meritele, falsificând inclusiv filme în care apăreau ca singurii realizatori ai lui 23 august, am căzut, conform străvechiului nostru obicei, în cealaltă latură. A trebuit să vină un istoric străin, Dennis Deletant, care să repună lucrurile în ordinea firească şi să reintroducă pe comuniști în ecuația de la 23 august. Cred că în fazele finale ale realizării acțiunii, „ghidajul" Moscovei a lipsit, dovadă reacțiile Moscovei de după 23 august 1944.

5. Este o prostie scornită de apărătorii lui Ion Antonescu, care încearcă să dovedească faptul că acesta ar fi obținut condiții mai bune dacă ar fi realizat el ieşirea României din alianța cu Germania.

6. Am răspuns în bună măsură la această întrebare la punctul 1. Cred că tema îşi pierde din interes în ceea ce îi priveşte pe istoricii cu adevărat profesionişti şi interesul ar putea fi revigorat doar de descoperiri deosebite făcute în fondurile arhivistice din țară, dar mai ales din străinătate. Altfel, rămâne o dispută mai curând cu tente politice şi de partizanat.

Cuvinte-cheie: *interpretare ştiințifică, bine gândit şi executat, succesul acțiunii, personaj compromis, servicii de informații*

Colonel (r) dr. PETRE OTU:

„Strict juridic, la 23 august 1944, a avut loc o schimbare de guvern"

1. Sub aspectul oportunității politice din acel moment, gestul României de acum 65 de ani a fost unul necesar pentru a se salva ce se mai putea salva şi a evita o catastrofă totală. Poate ar fi fost mai bine ca el să fi avut loc ceva mai devreme, în momentul când interesele marilor puteri ale coaliției Națiunilor Unite îl cereau. Dar, cum nu putem să judecăm trecutul într-o manieră contrafactuală, apreciez că 23 august 1944 rămâne un eveniment important, deopotrivă al istoriei contemporane a României şi a celui de-al Doilea Război Mondial.

În cele şase decenii şi jumătate, caracterizarea lui a oscilat foarte mult, extremele fiind act de „trădare națională" sau, dimpotrivă, act de „salvare națională". Strict juridic, la 23 august 1944 a avut loc o schimbare de guvern, regele Mihai I exercitându-şi prerogativele conferite de Decretul din 6 septembrie 1940. Monarhul a înlocuit o echipă guvernamentală condusă de un militar (Ion Antonescu) cu o alta, ce avea în frunte tot un militar (Constantin Sănătescu). Aceasta a antrenat şi o schimbare de orientare pe plan extern, respectiv

ieşirea din Axă şi alăturarea la Coaliția Națiunilor Unite. Este bine de precizat, de asemenea, că România nu a avut cu Germania un tratat politic şi militar. A fost, ca să folosim un termen utilizat intens astăzi, o „coaliție de voință" (coalition of willings).

2. În ultimii ani au apărut relativ puține documente şi lucrări care să schimbe radical interpretările din istoriografia românească, referitoare la 23 august 1944. Aş menționa, totuşi, studiul istoriografic al lui Traian Udrea, „23 august 1944. Controverse istorico-politice", apărut la Editura Alex Alex & Leti Pres, 2004 , mai ales prin unele piste de cercetare pe care le sugerează.

3. Fiecare dintre actorii amintiți a avut un rol în pregătirea şi desfăşurarea evenimentelor de la 23 august 1944. Regele Mihai I şi anturajul său apar, în lumina izvoarelor istorice, drept principalii protagonişti ai deciziei de înlăturare a mareşalului Ion Antonescu, după cum armata a avut o contribuție esențială în materializarea acestei hotărâri. Oştirea a fost, concomitent, şi erou şi victimă. Ea a întors armele fără defecțiuni la ordinul comandantului suprem, dar circa 140 000–150 000 de militari au fost luați prizonieri de către Armata Roşie, care a primit dispoziție să nu ia în considerare schimbările din România.

Partidul Național Țărănesc, Partidul Național Liberal, Partidul Social-Democrat au avut, cel puțin în zilele de 23-26 august, un rol secundar. Nu este exclus ca unii lideri, cum ar fi Iuliu Maniu, cunoscut pentru indecizia sa, să fi aşteptat desfăşurarea evenimentelor, pentru a-şi preciza poziția.

Cât priveşte regimul antonescian, el nu a fost capabil să realizeze schimbarea de alianță, dar nu a împiedicat negocierile inițiate de opoziție şi nici pregătirile acesteia. Cât priveşte ideea că Ion Antonescu ar fi putut opri ofensiva sovietică, eventual pe aliniamentul fortificat Focşani-Nămoloasa-Brăila şi ar fi obținut condiții mai bune de armistițiu, ea este inconsistentă sub raport ştiințific, ținând mai mult de partizanatul politic.

4. Sub raport numeric şi al influenței pe plan intern, Partidul Comunist era o forță politică minoră. Numărul comuniştilor, se ştie, nu depăşea o mie, dintre care o parte erau agenți ai serviciilor secrete românești. S-a scris că Traian Borcescu ar fi fost întrebat câți agenți are Siguranța în cadrul Partidului Comunist. El a răspuns că numărul lor se ridica la 900. Dincolo de caracterul poate anecdotic al afirmațiilor lui Borcescu, ele reflectau o situație reală.

Dar, cred că, în acel context, numărul de membri ai Partidului Comunist avea o relevanță mai mică. Forța comuniştilor consta în sprijinul acordat de Uniunea Sovietică. De altfel, participarea comuniştilor la pregătirile în vederea întoarcerii armelor s-a datorat şi intervenției lui Stalin pe lângă partenerii occidentali din Coaliția Națiunilor Unite. Din acest punct de vedere, Partidul Comunist a acționat la ordinele şi indicațiile Moscovei, deşi, trebuie spus, izvoarele sunt încă insuficiente. Este greu de crezut că Stalin, deşi desființase Comintern, ul, ar fi putut să-i lase pe comuniştii din România, de capul lor, cum se spune. Şi aceasta, în condițiile când Armata Roşie lupta pe teritoriul românesc încă din martie-aprilie 1944.

5. Sunt două noțiuni distincte în această întrebare. La prima dintre ele se poate spune că 23 august 1944 ***nu a determinat*** *ocuparea țării de către Armata Roşie şi, implicit, comunizarea țării. O parte a teritoriului național era sub controlul forțelor sovietice încă din lunile martie-aprilie 1944 Organizatorii schimbării de alianță au dorit tocmai să evite sau să întârzie o asemenea posibilitate, lucru demonstrat, după opinia mea, şi de insistența cu care se pronunțau pentru prezența occidentalilor pe teritoriul românesc, concomitent cu forțele sovietice.*

A doua, respectiv ***accelerarea,*** *prezintă, totuşi, nuanțe. Decizia României de la 23 august 1944 a adus Uniunii Sovietice mari avantaje strategice, Armata Roşie ajungând în circa trei săptămâni pe teritoriile Bulgariei, Iugoslaviei, Ungariei şi la granițele Greciei. Din această perspectivă, evident, 23 august 1944 a facilitat ocuparea teritoriului de către trupele sovietice.*

Pe alt plan, însă, gestul României a creat premisele unei întârzieri a procesului de sovietizare a societății româneşti. Comuniştii au fost nevoiți să accepte, timp de peste trei ani de zile, colaborarea cu forțele politice „burgheze". Abia, după înlăturarea monarhiei, ei au avut drum deschis pentru materializarea planurilor de comunizare.

6. Cercetarea acestei teme nu a fost o prioritate a istoriografiei naționale în ultimele două decenii. Ea a intrat într-un anume con de umbră, din cauza excesivei politizări de dinainte de 1989. În anii regimului comunist s-a adunat multă „zgură" istoriografică, iar eliminarea ei, prin studii şi lucrări temeinice, necesită eforturi mari. Se mai adaugă şi faptul

că subiectul este, în continuare, politizat, disputa purtându-se de data aceasta între adepții regelui Mihai şi cei ai mareşalului Ion Antonescu. Probabil vom mai avea de aşteptat spre a ne lămuri mai bine asupra semnificațiilor circumscrise zilei de 23 august 1944. Această situație va fi dependentă şi de deschiderea unor noi fonduri de arhivă, mai ales din străinătate, capabile să creeze o „străpungere" sub raport interpretativ şi evenimențial.

Cuvinte-cheie: *schimbare de guvern, principali protagoniști, indicațiile Moscovei, comunizarea țării*

Prof. univ. dr. IOAN SCURTU:
„...un act necesar, dar insuficient pregătit, țara fiind lăsată la discreția Armatei Roşii"

1. Fără îndoială, ziua de 23 august este înscrisă în istoria României şi a celui de-al Doilea Război Mondial. Atunci, România a ieşit din războiul purtat alături de Germania şi s-a alăturat coaliției Națiunilor Unite. O importantă forță militară, dar şi resurse materiale (în primul rând petrol) au fost pierdute de Germania şi s-au pus în serviciul coaliției Națiunilor Unite, fapt ce a contribuit la victoria acesteia. În acelaşi timp, a fost înlăturat un regim autoritar (totalitar) şi s-a revenit la un regim democratic, întemeiat (cel puțin teoretic) pe Constituția din 1923.

Rar se întâmplă să existe unanimitate în aprecierea unui act istoric. De regulă, el este judecat părtinitor. Spre exemplu, chiar şi astăzi, Revoluția franceză de la 1789 are susținători şi denigratori. Tot astfel, 23 august este apreciat ca un act de trădare națională (susținătorii lui Antonescu), dar şi un moment de salvare națională (adepții regelui Mihai şi ai partidelor care au făcut parte din Blocul Național-Democrat). Nu este neapărat să fie o opțiune politică, ci şi concluzia unor cercetări ştiințifice oneste.

Cred că o apreciere corectă, obiectivă, trebuie să pornească de la contextul internațional. În fond, era atunci, în august 1944, o amplă confruntare militară între Germania şi aliații ei, pe de o parte, şi Națiunile Unite (în principal SUA, Marea Britanie şi mai ales URSS) de cealaltă parte. România nu trebuia să-şi lege soarta de cea a Germaniei, a cărei înfrângere se prefigura după bătălia de la Stalingrad (încheiată în februarie 1943), să devină teatru de război între trupele germane şi cele sovietice; de aceea, soluția ieşirii din război, a armistițiului cu Națiunile Unite, era căutată de toate forțele politice (atât cele de opoziție, cât şi cele guvernamentale).

Modalitatea în care s-a produs acest act a fost lamentabilă şi a avut consecințe grave, mai ales pentru armata română (sovieticii au luat, între 24 august şi 12 septembrie 1944, circa 140 000 de prizonieri). Ieşirea din război nu s-a bazat pe o înțelegere (un acord) cu Aliații, astfel că România a ajuns în situația de a rupe relațiile cu Germania, dar fără a avea legături diplomatice cu principalele țări Aliate (rupte în 1941-1942). Practic, țara noastră a fost complet izolată pe plan internațional într-un moment crucial pentru soarta sa.

În concluzie, a fost un act necesar, dar insuficient pregătit, țara fiind lăsată la discreția Armatei Roşii.

2. Încă din 1984 au apărut volumele „23 August 1944", care cuprind foarte multe documente importante. După 1989 s-au publicat mai multe cărți, datorate, în principal, istoricului Gh. Buzatu. De asemenea, Dinu C. Giurescu, Mihail E. Ionescu, Ion Calafeteanu, Alesandru Duțu, Mihai Retegan,

Florin Constantiniu, Gheorghe Neacşu, Mioara Anton ş.a. au adus importante contribuţii, au publicat volume de memorii (C. Sănătescu, Grigore Gafencu, Constantin Pantazi, Gheorghe Apostol, George Duca, Alexandru Şafran, Mircea Ionniţiu, convorbiri cu regele Mihai etc. Prin efortul lui Marcel Dumitru Ciucă a fost publicat Procesul mareşalului Antonescu.

Au apărut monografii privind activitatea unor personalităţi implicate în actul de la 23 august – Ioan Scurtu, Istoria românilor în timpul celor patru regi*, vol. IV,* Regele Mihai*; Idem,* Iuliu Maniu. Activitatea politică*. Evident, cercetările vor continua, mai ales în arhivele străine (îndeosebi din Federaţia Rusă), dar şi în cele din România (inclusiv de la nivelul judeţelor).*

S-au elaborat unele lucrări de sinteză şi monografice. Cred că o importanţă deosebită are volumul IX din tratatul Istoria Românilor *(coordonator Dinu C. Giurescu) în care actul de la 23 august 1944 este analizat în contextul internaţional, precum şi al evoluţiilor interne din România din timpul celui de-al Doilea Război Mondial.*

Reinterpretarea vizează, mai ales, echilibrarea rolului diferitelor partide şi personalităţi. Până în 1989, s-a pus accent pe contribuţia PCR, rolul lui Gheorghiu-Dej, apoi şi al lui Lucreţiu Pătrăşcanu şi chiar al lui Nicolae Ceauşescu. După revoluţie există tendinţa de a oculta rolul PCR şi de a fi prezentat doar regele şi Maniu. Istoricii au datoria să „pună pe fiecare la locul său", cu „cele bune şi cu cele rele".

Reconsiderarea cred că a vizat, în principal, rolul lui Antonescu. De la „sluga lui Hitler", cum era tratat în anii '50 s-a ajuns la o apreciere mai realistă (rolul important avându-l istoricii Aurică Simion şi Gheorghe Buzatu). În ultimul timp, unii istorici au reuşit să ofere o imagine realistă, pornind de la activitatea concretă a mareşalului şi a colaboratorilor săi (mai ales a lui Mihai Antonescu). În ansamblu, acest obiectiv nu a fost atins.

Sper că se va ajunge la înţelegerea faptului că atunci toţi oamenii politici urmăreau salvarea ţării, deosebirea dintre ei vizând modalitatea concretă în care apreciau că se va putea atinge acest obiectiv. Din păcate, curentul neobolşevic este încă foarte puternic (în ţară şi peste hotare), astfel că va fi un proces dificil, anevoios, dar trebuie să se depăşească maniera de abordare în „alb şi negru" promovată, cu agresivitate de unii pseudoistorici, mai ales în mass-media.

3. În temeiul celor de mai sus, apreciez că fiecare „actor" a avut un rol, cu „lumini şi umbre".

Monarhia, după o perioadă de inactivitate (Sănătescu a rămas uimit de faptul că în 1943 regele Mihai nici nu cunoştea evoluţia frontului, fiind preocupat de propriile sale maşini), a început să „comploteze", angajându-se în găsirea unei soluţii. Împins de cercurile din jurul său (Stârcea, Ionniţiu), dar şi de unii militari (Sănătescu, Aldea), regele a acceptat ideea destituirii lui Antonescu, neacceptând un răgaz oarecare, pentru ca acesta (prin Mihai Antonescu) să încheie armistiţiul cu Naţiunile Unite. Actul său de curaj a fost umbrit de lipsa de pregătire politico-diplomatică, de starea de confuzie creată în armată. Plecarea sa din Bucureşti, după câteva ore de la arestarea lui Antonescu, a mărit starea de haos, în condiţiile în care Guvernul nu era constituit (cei mai mulţi nici nu ştiau că au fost numiţi miniştri). Un rege activ şi responsabil ar fi fost prezent şi dinamic în acele zile dramatice pentru soarta românească.

Armata a executat ordinul, venit de la rege, prin Proclamaţia difuzată în seara zilei de 23 august. Comandanţii au făcut „ce au putut", aflându-se la mijloc, între armata germană şi cea sovietică, dar se vede că au putut prea puţin, în condiţiile în care au pierdut atâţia oameni (prizonieri). Totuşi, desprinderea din flancul german, deplasarea pe noile poziţii şi începerea luptei pentru eliberarea Capitalei şi a întregului teritoriu naţional se cuvin a fi apreciate.

Partidele politice s-au implicat în perioada anterioară, au creat B.N.D. (la 20 iunie 1944), dar efectiv în ziua de 23 august nu au acţionat ca forţă de conducere. Brătianu (PNL) era la Florica, la înmormântarea surorii sale. Maniu (PNŢ) a evitat să-şi asume răspunderea conducerii guvernului (chiar în dimineaţa zilei de 23 august 1944), încă mai „pertracta" şi nici nu a dat „scrisoarea de garanţie" cerută de Antonescu pentru a semna armistiţiul; liderul PNŢ a apărut în dimineaţa zilei de 24 august, când regele era deja plecat din Bucureşti, iar Palatul fusese bombardat de aviaţia germană. Constantin Titel Petrescu (PSD) a „trecut" pe la Palat, dar constatând că Maniu lipsea a plecat şi el. Lucreţiu Pătrăşcanu (PCR) a venit cu mapa în care avea pregătite documentele pe care trebuia să le semneze regele (amnistie politică, desfiinţarea lagărelor de concentrare etc.). Cele patru partide au girat din punct de vedere politic actul de la 23 august 1944.

Regimul antonescian a fost victima. A întârziat mult negocierile cu Aliații, a fost surprins de forța Armatei Roşii, care a spart frontul chiar din prima zi (20 august). Antonescu spera într-o stabilizare a acestuia pentru a putea încheia în condiții onorabile armistițiul (sconta pe oprirea înaintării sovietice pe linia fortificată Focşani-Nămoloasa-Brăila). Mihai Antonescu s-a arătat gata, chiar în ziua de 23 august, să plece la Ankara pentru a semna armistițiul, dar era prea târziu. Mihai I şi camarila sa au decis arestarea celor doi, chiar în Palatul regal.

Timp de 65 de ani, regimul antonescian a fost condamnat şi continuă să fie condamnat. Învinşii nu au niciodată dreptate. Istoricii au datoria să judece fără ură şi părtinire (sine ira et sudio).

4. PCR a fost „parte" la momentul 23 august. Acest partid acționa conform directivelor Comintern-ului (Kremlinului), de aceea a condamnat încă de la început (iunie 1941) participarea României la război şi a cerut înlăturarea „regimului criminal" în frunte cu Antonescu. Implicarea comuniştilor a fost acceptată de partidele istorice, cu speranța că, prin ei, România va obține condiții mai bune de armistițiu, din partea sovieticilor. Alianța partidelor istorice cu PCR a fost sugerată de englezi, pentru a avea credibilitate din partea Moscovei.

5. Cu sau fără 23 august 1944, România tot era ocupată de Armata Roşie, ca urmare a înțelegerilor de la Teheran. Cel care a pledat în acest sens a fost premierul britanic W. Churchill. România şi celelalte state din această zonă au fost plasate în sfera de influență (dominație) sovietică. În consecință, România nu a putut evita ocupația sovietică (nu au putut nici Polonia şi Cehoslovacia, din acelaşi motiv, deşi ele nu luptaseră împotriva Uniunii Sovietice).

Modul cum s-a procedat la 23 august a facilitat ocupația sovietică. Armata Roşie nu a avut un interlocutor, țara era „fără stăpân", astfel că sovieticii au putut acționa „după voie", comițând numeroase abuzuri şi ilegalități. Evident, cei care au înfăptuit actul de la 23 august 1944 nu au dorit să se ajungă în această situație. Ca atare, nu poate fi învinuit regele Mihai că a contribuit la „comunizarea României". A existat chiar iluzia că englezii şi americanii nu vor îngădui ca țara să fie ocupată de sovietici.

6. Cred că încă în faza acumulărilor, nu atât în privința documentării, cât mai ales a modului de interpretare a rolului diferiților factori implicați în acel eveniment, factorul politic şi mass-media continuă să se implice, să dea sentințe, să pretindă că sunt posesorii „adevărului". Acesta este un important element perturbator în efortul de clarificare a situației concrete de către specialişti. Climatul politic nu îngăduie încă o dezbatere ştiințifică la obiect, cu participarea specialiştilor autentici. Aproape de fiecare dată se insinuează câte un „politolog" sau „analist politic", care „le ştie" pe toate. Pe de altă parte, istoricii sunt divizați (tot pe motive politice) şi este greu să se organizeze o dezbatere la nivel național, din care să rezulte concluzii general acceptabile. De această situație profită, ca şi în celelalte domenii ale vieții sociale, „pescuitorii în apă tulbure", care cultivă haosul, neîncrederea, suspiciunea, nonvalorile.

Ne amintim câte „valuri" a stârnit publicarea tratatului „Istoria Românilor", socotindu-se că ar fi o expresie bolşevică, de mult abandonată, trecându-se sub tăcere că țările civilizate (occidentale) au asemenea tratate de la începutul secolului XX. Dincolo de anumite critici (îndreptățite) aduse unor capitole, esențialul pentru aceste critici era ca românii (şi nu numai ei) să nu aibă o carte de referință, pe care să o consulte şi să constate dacă anumite idei lansate de „imaginari" au sau nu consistență. Un ***tratat*** *îi „încearcă" pe aceşti „pescuitori în apă tulbure", după cum şi o monografie 23 august 1944 le-ar crea probleme în efortul de a politiza istoria.*

Aceasta nu înseamnă că asemenea dezbateri – precum cea inițiată de Institutul pentru Studii Politice de Apărare şi Istorie Militară – nu ar fi utile. Din contra, se creează astfel cadrul propice pentru elucidarea problematicii complexe a momentului 23 august 1944, se pregăteşte terenul pentru o confruntare sinceră, profesionistă de idei, spre binele istoriografiei noastre naționale şi nu numai.

Cuvinte-cheie: *act necesar, salvarea țării, regimul antonescian, PCR, Armata Roşie*

Cc. şt. dr. OTTMAR TRAŞCĂ:
„Ieşirea României din alianța cu Germania a fost un act de salvare națională”

1. În istoriografie au fost formulate de-a lungul timpului o multitudine de caracterizări şi definiții ale actului înfăptuit de România la 23 august 1944, multe dintre acestea fiind influențate din nefericire de elementul politic. Analizând astăzi, la rece, contextul intern şi internațional existent la 23 august 1944, considerăm că ieşirea României din alianța cu Germania național-socialistă a fost un act de salvare națională, menită a preveni transformarea teritoriului României într-un teatru de operațiuni militare cu efecte devastatoare. Chiar dacă astăzi mai există voci care susțin că România ar fi trebuit să continue rezistența, cel puțin până la obținerea unor condiții de armistițiu mai favorabile din partea Aliaților, în speță URSS, situația de la flancul sudic al Frontului de Est în vara anului 1944 şi în general situația militară a taberelor beligerante contrazic aceste aserțiuni. Este îndeobşte cunoscut faptul că în cel de-al Doilea Război Mondial, în majoritatea cazurilor, victoriile terestre au putut fi obținute doar în urma existenței superiorității aeriene. Astfel, în august 1944 armatele româno-germane se confruntau cu forțele terestre net superioare ale fronturilor 2 şi 3 ucrainene, dar în acelaşi timp trebuiau să facă față inclusiv bombardamentelor grele efectuate de aviația aliată. Nu întâmplător, în una din ultimele telegrame trimise Berlinului la 19 august 1944, ministrul plenipotențiar german la Bucureşti – Manfred, baron von Killinger – arăta faptul că în ziua precedentă regiunea petroliferă şi capitala fuseseră bombardate de 1 100 de avioane anglo-americane, în timp ce forțele româno-germane nu le-au putut opune decât 50 de avioane de vânătoare (un raport de 22:1). În aceste condiții, concluziona Killinger, situația din România avea să se deterioreze iremediabil în cazul în care nu erau luate imediat măsurile care se impuneau. În consecință, şansele României de a face față ofensivei sovietice declanşate la 20 august 1944 erau practic nule.

2. Evoluția evenimentelor ce au condus la deznodământul de la 23 august 1944 a fost descrisă pe larg de istoriografia română şi străină. Chiar dacă au mai apărut în ultimii ani contribuții istoriografice referitoare la 23 august 1944 (avem în vedere lucrările, studiile ori volumele de documente publicate de istorici precum Traian Udrea, Gheorghe Buzatu, Alesandru Duțu etc.), credem că nu au adus elemente cu adevărat novatoare care să permi-

tă reinterpretarea ori reconsiderarea actului de la 23 august 1944. În opinia noastră, istoriografia ultimilor ani a vizat chestiuni de nuanță şi nu de fond. Elemente noi, care să permită o reinterpretare/reconsiderare a actului de la 23 august 1944, ar putea fi identificate doar în urma accesului neîngrădit al istoricilor la arhivele sovietice, ori în urma cercetării minuțioase a arhivelor germane (inclusiv a celor aflate încă la Washington ori Moscova). În stadiul actual al cercetării rămân încă neclare chestiuni precum politica Kremlinului față de România în vara anului 1944, ori atitudinea Berlinului cu privire la evoluția preparativelor de ieşire a României din război. În privința acestui ultim aspect, de exemplu, în urma cercetărilor îndelungate efectuate în arhivele germane am ajuns la concluzia că teza susținută decenii la rând în istoriografia română, potrivit căreia serviciile germane nu ar fi aflat nimic important în ceea ce priveşte preparativele efectuate de România în vederea părăsirii alianței cu cel de-al III-lea Reich, nu se susține din punct de vedere documentar, chiar dacă momentan nu dispunem încă de toate datele necesare formulării unui punct de vedere coerent, în măsură să explice reacția tardivă a Berlinului la evenimentele consumate în Bucureşti la 23 august 1944.

3. Considerăm că regele Mihai I, a luat decizia corectă. România trebuia să iasă din război. Continuarea ostilităților alături de Germania ar fi însemnat un dezastru. Ceea ce i se poate însă imputa regelui este faptul că în textul proclamației afirma acceptarea de către România a armistițiului oferit de Națiunile Unite; ori această afirmație nu era reală. La data respectivă erau în curs tratative în acest sens, dar armistițiul va fi semnat abia la 12 septembrie 1944, în condiții extrem de dezavantajoase pentru România. Cu toate acestea, meritele regelui Mihai I în pregătirea şi asumarea executării actului de la 23 august 1944 rămân, în opinia noastră, incontestabile.

Referitor la rolul armatei se cuvine a fi subliniat faptul că ea a executat cu loialitate ordinele primite de la comandantul suprem, regele Mihai I, chiar dacă acestea au produs inclusiv efecte dezastruoase (avem în vedere capturarea a peste 130 000 de militari români de către trupele sovietice). Reacția unitară, loială şi energică a armatei a permis efectuarea cu succes a ieşirii României din alianța cu Reich-ul, anihilarea rezistenței opuse de trupele germane, respectiv prevenirea unor defecțiuni aidoma celor petrecute în situații similare în Italia (1943) ori Ungaria (1944).

În ceea ce priveşte rolul jucat de partidele politice, credem că acesta a fost unul important în pregătirea actului de la 23 august 1944 (ne referim, evident, la PNȚ, PNL şi PSD), în schimb contribuția partidelor politice la înfăptuirea efectivă a actului de la 23 august 1944 a fost insignifiantă. În acest sens să reamintim faptul că reprezentanții PNȚ, PNL ori PSD au „dispărut" practic de pe scenă în ziua de 23 august, respectiv în noaptea de 23 spre 24 august, pentru a reveni în prim plan în momentul în care ieşirea României din alianța cu Reich-ul era un fapt împlinit. Dimpotrivă, PCR s-a dovedit activ tocmai în momentele decisive, afirmația noastră fiind susținută de activitatea desfăşurată de exemplu de Lucrețiu Pătrăşcanu ori Emil Bodnăraş.

În privința rolului jucat de regimul antonescian, anumite aspecte rămân încă insuficient clarificate. Mai exact, în stadiul actual al cercetărilor nu se poate oferi un răspuns clar în ceea ce priveşte intențiile reale ale mareşalului Ion Antonescu la 23 august 1944. Există unele opinii istoriografice care afirmă faptul că mareşalul intenționa să încheie armistițiul, dar în anumite condiții (stabilizarea frontului pe linia Focşani-Nămoloasa-Galați, obținerea unor condiții mai bune din partea URSS, garanții din partea aliaților etc). Pe de altă parte, majoritatea opiniilor converg spre ipoteza că mareşalul dorea să continue rezistența alături de germani. Sursele documentare existente – inclusiv cele consultate de noi – susțin mai degrabă ultima variantă. Ori, aşa cum am afirmat anterior, continuarea războiului alături de Germania ar fi însemnat un act de sinucidere pentru România. Şi credem că mai trebuie spus ceva: în general, politica unui guvern este

apreciată după rezultatele acestuia, ori din acest punct de vedere rezultatele regimului antonescian după aproape patru ani de guvernare erau dezastruoase.

4. Pentru a putea răspunde la această întrebare ar trebui ca istoricii să aibă acces neîngrădit la documentele păstrate în arhivele secrete sovietice. În lipsa acestora, suntem nevoiți să ne bazăm pe datele existente. Un prim aspect se referă la ponderea redusă a PCR în viața politică a României în august 1944. Un partid care avea la 23 august 1944 doar 823 membri – potrivit informațiilor furnizate de şeful SSI, Eugen Cristescu – nu avea posibilitatea de a influența într-o manieră decisivă cursul evenimentelor. Este adevărat că reprezentanții PCR (îndeosebi Lucrețiu Pătrășcanu) au fost implicați activ în pregătirea actului de la 23 august 1944. În ce măsură această implicare a fost aprobată şi sprijinită efectiv de Kremlin rămâne o chestiune de clarificat prin cercetări viitoare. În ceea ce ne priveşte, credem că, în august 1944, Moscova nu a manifestat entuziasm față de pasul înfăptuit de România. Dacă URSS a solicitat în repetate rânduri în primăvara anului 1944 ieşirea României din război – îndeosebi din motive de ordin militar – interesul manifestat de Kremlin în această direcție s-a diminuat simțitor după victoriile obținute de Armata Roşie în vara anului 1944. În august 1944 devenise evident faptul că Moscova renunțase la a mai solicita ieşirea României din război, întrucât factorii decizionali sovietici erau convinşi că România putea fi scoasă din luptă în urma unei acțiuni militare a Armatei Roşii. În consecință, actul de la 23 august 1944 a luat prin surprindere Kremlinul şi, inclusiv, aripa „moscovită" a PCR în frunte cu Ana Pauker, aceştia mizând pe ocuparea militară rapidă a României de către Armata Roşie şi instalarea sub paza baionetelor sovietice a unui guvern comunist sau controlat de comuniști. În sprijinul acestei afirmații pledează inclusiv reproşurile adresate de Ana Pauker – la reîntoarcerea sa de la Moscova – liderilor PCR implicați în pregătirea actului de la 23 august 1944. Ori aceste reproşuri – venite din partea portavocei Kremlinului – pot indica inclusiv dezaprobarea de către Moscova a implicării liderilor PCR în pregătirea şi înfăptuirea ieşirii României din război.

5. Această afirmație este discutabilă şi incumbă cel puțin două ipostaze. Este neîndoielnic faptul că părăsirea alianței cu Reich-ul a oferit Armatei Roşii posibilitatea de a ocupa militar, într-un timp relativ scurt, cea mai parte a teritoriului țării. Din punct de vedere politic, lucrurile s-au complicat însă pentru sovietici şi protejații lor din România, întrucât aceştia din urmă au fost nevoiți să participe la guverne în care majoritatea pozițiilor cheie – cel puțin până în martie 1945 – au fost deținute de reprezentanții partidelor „burgheze", ceea ce cu siguranță a dejucat pentru un anumit timp planurile Kremlinului.

Pe de altă parte, nu este greu de imaginat soarta României în cazul în care actul de la 23 august 1944 nu ar fi avut loc sau în cazul în care acest act ar fi fost contracarat de germani: ocuparea militară a țării de către Armata Roşie în urma unor lupte crâncene, transformarea României într-un teatru de operațiuni militare cu consecințele aferente şi nu în ultimul rând instalarea la putere din primul moment a unui guvern comunist sau controlat de comuniști. Oricum am privi lucrurile, în 1944 soarta României era pecetluită. În contextul internațional existent la acea dată, România nu avea nicio şansă de a evita ocupația Armatei Roşii şi, implicit, intrarea în sfera de influență sovietică cu urmările cunoscute. Actul de la 23 august 1944 a avut meritul de a întârzia implementarea planurilor concepute la Kremlin în privința României.

6. Cercetarea istorică este departe de a-şi fi spus ultimul cuvânt în ceea ce priveşte pregătirea, înfăptuirea şi consecințele actului de la 23 august 1944. Suntem convinşi că cercetarea unor noi surse documentare – în primul rând a arhivelor sovietice şi germane – poate releva noi elemente care să întregească tabloul, să explice ori să nuanțeze/modifice anumite fapte şi interpretări.

Cuvinte-cheie: *salvare națională, părăsirea alianței, regiunea petroliferă, arhive secrete sovietice, soarta României*

Prof. univ. dr.
CRISTIAN TRONCOTĂ:

23 august 1944, „o adaptare a strategiei româneşti la noua configuraţie politico-militară..., singura soluţie posibilă prin care păstram şansa de a redobândi nord-vestul Transilvaniei”

1. Obiectivul strategic al participării României în al Doilea Război Mondial a fost „refacerea tuturor graniţelor ţării”, adică readucerea la trupul ţării a teritoriilor pierdute în vara anului 1940 prin forţa şi dictatul marilor puteri revizioniste (URSS, Germania şi Italia). A fost un război just pentru cauza naţională. Rămânerea în neutralitate era imposibilă. La fel de imposibilă era şi o alianţă cu URSS, care în urma ultimatumului, adică printr-o agresiune, din 26-27 iunie 1940, ocupase Basarabia, Nordul Bucovinei şi ţinutul Herţa. Alianţa cu puterile europene democratice (Franţa şi Anglia) nu putea reprezenta o soluţie viabilă, având în vedere configuraţia frontului în iunie 1941. Franţa fusese ocupată de armata germană, iar Anglia făcea faţă cu greu bombardamentelor germane. Convingerea a fost că rămânerea în neutralitate crea riscul ca întreaga ţară să intre sub dominaţie străină (germană), iar românii ştiau bine ce înseamnă o astfel de ocupaţie, din Primul Război Mondial. Aderarea României la puterile Axei, din care făceau parte, printre alte state, Germania şi Italia, semnatare şi garante ale înţelegerii de la Viena, din 30 august 1940 – care a însemnat cedarea părţii de nord-est a Transilvaniei în beneficiul Ungariei, un alt stat care aderase la Axă – se dovedea singura soluţie strategică ce deschidea un mic orizont de speranţă. Participarea la război contra URSS alături de armata germană oferea şansa refacerii graniţelor României la est. Printr-o bună comportare a armatei române pe acest front, dublată de menţinerea unei puternice rezerve militare în ţară, constituiau împreună serioase argumente ca, ulterior, să poată fi luate în seamă pentru a se pune problema redobândirii părţii de nord-est a Transilvaniei. Să nu uităm că decizia participării la operaţiile militare de eliberare ale Basarabiei şi Bucovinei s-a bucurat la începutul războiului de o largă adeziune populară, precum şi de acordul tacit al partidelor politice democratice, care, oficial, îşi încetaseră activitatea încă din timpul regimului autoritar al Regelui Carol al II-lea.

După mai bine de trei ani de operaţii, configuraţia fronturilor arăta total diferită, faţă de cea de la început, dar contrară intereselor României. Intrarea SUA în război contra Axei, formarea coaliţiei Naţiunilor Unite (SUA, URSS, Anglia) au însemnat evenimentele cele mai importante care, în mod evident, nu fuseseră luate în calcul la începutul războiului. În vara anului 1944, armatele Axei erau în retragere pe toate fronturile. Armatele coaliţiei Naţiunilor Unite câştigaseră victorii zdrobitoare şi se aflau în plină ofensivă. Capitularea Germaniei, ca principală forţă a Axei, era o chestiune de timp şi toată lumea era conştientă de acest lucru. Puterile Naţiunilor Unite, din raţiuni militare, şi-au împărţit sferele de influenţă, ulterior acestea căpătând şi o consacrare politică. România a căzut în sfera de influenţă sovietică. În aprilie 1944, sovieticii, de comun acord cu puterile democratice ale coaliţiei, au propus României capitulare fără condiţii, ceea ce în realitate însemna ocuparea ţării de către Armata Roşie.

Pe acest fond s-a produs actul de la 23 august 1944, care, în realitate, nu a însemnat altceva decât o adaptare a strategiei româneşti la noua configuraţie politico-militară. A fost şi singura soluţie posibilă prin care păstram şansa ca, printr-un comportament onorabil al armatei române alături de Naţiunile Unite, pe noul front antigerman din

Europa, să putem redobândi nord-estul Transilvaniei. Lucru care, după cum ştim, s-a şi întâmplat. De asemenea, actul de la 23 august s-a bucurat de o largă adeziune populară şi de sprijinul forţelor politice, în rândul cărora, alături de partidele tradiţional democratice (PNŢ, PNL şi PSD), îi întâlnim şi pe comunişti. Prezenţa lor în Blocul Partidelor Democratice, o coaliţie a forţelor politice reprezentative care au susţinut decizia regelui de la 23 august 1944, se explică prin configuraţia frontului la acea dată şi, evident, ca urmare a plasării României în sfera de influenţă sovietică. A fost singura soluţie prin care mai puteam salva ceva. Şi acel ceva nu a fost o chestiune măruntă sau care ţinea de orgoliile cuiva. Era vorba despre Transilvania, adică „inima şi sufletul României", după cum se exprimau marii unionişti de la 1 decembrie 1918. În legătură cu armata română, se poate spune că a luptat cu aceeaşi abnegaţie şi eroism, atât pe Frontul de Est, cât şi pe cel de Vest, singura deosebire a fost că pe Frontul de Vest a beneficiat de avantajele unei coaliţii politico-militare mult mai puternice.

Morala: decizia de la 23 august 1944 a demonstrat, ca şi în situaţia altor mari evenimente din istoria naţională, că România, fiind un stat mic, nu-şi poate permite o altă strategie decât alianţa de conjunctură cu cel mai puternic. De trădat n-am trădat pe nimeni, ci pur şi simplu ne-am conformat deciziilor luate de cei mari şi puternici. Istoria demonstrează că suntem mai degrabă disciplinaţi decât recalcitranţi ori aventurieri în a ne urmări interesele naţionale. Asta nu înseamnă că nu am riscat beneficiile de conjunctură.

2. Prin ultimii ani, eu înţeleg ultimii 20 de ani. S-au publicat numeroase documente inedite, provenind în marea lor majoritate din arhivele româneşti, inaccesibile cercetării istorice dinainte de 1990, care au adus nu numai un plus de informaţie, dar şi elemente noi pentru evaluarea evenimentului istoric la care ne referim. Mă refer în primul rând la documentele celor trei volume privind Procesul mareşalului Antonescu *şi cele şapte volume ale* Stenogramelor şedinţelor Consiliului de Miniştri. Guvernarea Ion Antonescu. *Un document fundamental pentru cunoaşterea stării de spirit a mareşalului, a modului în care a gândit şi acţionat, şi, mai ales, asupra intenţiilor sale de a acţiona îl reprezintă aşa-zisul* Testament politic al mareşalului, *în realitate consemnările sale făcute la câteva ore după ce fusese destituit şi reţinut la Palat. La fel de preţios pentru istoriografie se dovedeşte şi* Jurnalul, *un fel de consemnări zilnice comentate ale generalului Constantin Sănătescu. La rândul lor, generalii Ion Gheorghe, prin volumul* Mareşalul Antonescu, un dictator nefericit *şi Titus Gârbea în* Ultima întrevedere dintre Antonescu şi Hitler *aduc numeroase informaţii prin care se infirmă sau se confirmă anumite supoziţii şi interpretări elaborate până la data publicării lor. Desigur că sunt şi alte numeroase documente, în special cele provenite din arhivele româneşti şi străine, mai ales cele diplomatice, valorificate de istoricii şi cercetătorii care s-au aplecat cu bună credinţă asupra studierii perioadei 1940-1944. Personal am condus un mic colectiv de cercetare, reuşind să publicăm în două volume* Documente S.S.I. despre poziţia şi activităţile grupurilor politice din România (6 septembrie 1940-23 august 1944). *Acestea nu aduc noutăţi de senzaţie, dar studiate împreună demonstrează un aspect esenţial, şi anume, că principalul serviciu secret al României cunoştea în cele mai mici amănunte toate acţiunile întreprinse de Palatul regal, guvern şi liderii partidelor istorice (PNŢ, PNL, PSD) inclusiv PCdR de a scoate ţara din războiul alături de Axă. Problema fundamentală, care îi diferenţia, se referea la cine trebuia să-şi asume responsabilitatea pentru viitorul ţării. Prin urmare, teoria conspiraţiei trebuie abandonată, în sensul că nu a existat o conspiraţie bine organizată contra guvernului şi care ar fi acţionat eficient la momentul oportun. Dacă citim cu atenţie documentele, ne dăm seama că toţi actorii implicaţi au acţionat în sensul de a lua măsuri, fiecare conform competenţelor, posibilităţilor şi capacităţilor sale, inclusiv generalii şi ofiţerii din activul de comandă şi de rezervă al armatei române, pentru ca România să fie capabilă să facă faţă, politic şi militar, consecinţelor deciziei.*

Nu cred că este vorba despre o reinterpretare sau o reconsiderare a evenimentelor de la 23 August 1944. Istoriografia a avut etapele şi acumulările ei. Şi e normal să fie aşa. Prin documentele publicate în ultimii 20 de ani, se cunoaşte mai bine în istoriografie cum s-a ajuns la această decizie, cine şi-a asumat responsabilitatea şi cu ce sacrificii pentru viitorul ţării. Principala necesitate ar fi de a ne feri de orice ingerinţe politice, actuale sau tradiţionale în interpretarea/reinterpretarea evenimentului. Adică să evităm discursul justificaţionist şi acuzator, atât faţă de cei ce s-au impus (marii învingători) cât şi faţă de perdanţi, ori faţă de cei ce au

simulat implicarea, exagerând rolul lor pentru a trage cât mai multe foloase în plan politic. Nici Regele, nici mareşalul, nici liderii politici, nici comandanţii armatei nu au nevoie de justificări, acuzaţii sau exagerări. E suficient să le cunoaştem faptele pentru a şti să ne raportăm la ele. În sens contrar riscăm să permanentizăm acel nenorocit de proces „al marii trădări naţionale", adică să politizăm permanent istoria. Cu acuzaţii şi exagerări din toate direcţiile istoria riscă să rămână fără eroi.

3. Regele Mihai I a jucat rolul fundamental. Şi-a asumat o răspundere pe care au evitat-o, din motive diferite, toţi ceilalţi. Prin fapta sa şi-a riscat viaţa şi tronul, dar România a supravieţuit, în sensul că a mai avut o şansă. Nu ştiu dacă prin acest optimism debordant, aproape de inconştienţă al regelui, transmis atunci întregii naţiuni, am reuşit să supravieţuim. Dar ceea ce consider esenţial este că istoria a decis să supravieţuim, şi noi ca naţie, dar şi Majestatea Sa Regele Mihai şi să ne putem privi după atâţia ani, din nou, faţă în faţă. Şi nu oricum şi întâmplător, ci cu un zâmbet profund de admiraţie reciprocă.

Iuliu Maniu, unul dintre liderii generaţiei care a făurit România Mare în 1918, şi liderul incontestabil a ceea ce putem numi tradiţia democraţiei româneşti, ajuns în timpul celui de-al Doilea Război Mondial la o vârstă înaintată ce-i permitea retragerea, a preferat să se avânte în acţiuni politice pentru susţinerea intereselor României. A rămas convins şi a acţionat potrivit principiului că întotdeauna României îi va fi bine dacă se află alături de marile puteri democratice. Şi-a riscat viaţa pentru că a fost permanent urmărit de Gestapoul german, iar cancelaria Reich-ului chiar a solicitat la un moment dat să fie anchetat în Germania. Dar marea lui şansă a fost că protecţia i-a fost asigurată de un alt mare patriot, mareşalul Ion Antonescu. Dar nu numai că Mareşalul l-a protejat faţă de intenţiile punitive ale germanilor, dar l-a şi lăsat să acţioneze şi să-şi spună deschis opiniile. Or, schimbul de scrisori şi memorii între Maniu, ca lider al opoziţiei democratice şi Conducătorul statului, în toată perioada anilor grei 1940 – 1944, a însemnat, în lipsa unui Parlament, o formă de democraţie politică absolut originală. Să nu uităm că după ce a depus ca martor al acuzării, în procesul din mai 1946, Iuliu Maniu a trecut prin faţa boxei acuzaţilor şi i-a strâns mâna mareşalului Ion Antonescu. Un gest care a fixat pentru totdeauna în istoria naţională semnificaţia a ceea ce înseamnă o stare de normalitate în viaţa politică românească. Să recunoaştem însă, cu amărăciune, că după atâţia ani încă nu am reuşit să egalăm acest standard. Era normal ca după o asemenea experienţă istorică, alte forme de „democraţie originală", mimate sau solicitate în epocile care au urmat să nu mai poată fi luate în serios.

Lui Iuliu Maniu îi plăcea să exprime prin cuvinte frumoase şi fraze memorabile orice eveniment important din istoria naţională. Despre 23 august 1944 a fost primul care s-a exprimat public, la 6 septembrie 1944, că evenimentul depăşeşte cadrul unei lovituri de Palat şi că are semnificaţia unei mari revoluţii, în sensul că a deschis calea revenirii la un regim democratic.

Despre Dinu Brătianu, liderul PNL şi Titel Petrescu, liderul PSD, nu se poate reţine mai mult decât că au fost nişte secondanţi ori sfătuitori de taină aprobatori a tot ceea ce întreprindea Iuliu Maniu. Un uşor oportunism din partea lui Titel Petrescu, care a oscilat sau a pendulat între liderii „partidelor burgheze" şi liderii de conjunctură ai facţiunii comuniste.

PCdR, scos în afara legii încă din 1924, nu a avut niciun fel de reprezentare politică în România, nici prin număr, dar nici prin idealuri. Comuniştii români erau percepuţi ca reprezentând doar interesele sovietice, prin faptul că acţionau în ilegalitate şi prin mijloace subversive contra intereselor României. Prezenţa lor în Blocul Partidelor Democratice s-a datorat, aşa cum am mai menţionat, configuraţiei frontului şi trecerii României în sfera de interese a URSS. A fost un compromis politic dictat de împrejurări şi acceptat nu numai de liderii partidelor democratice, ci şi de oamenii din sfera de influenţă a Palatului Regal. Lucreţiu Pătrăşcanu a fost la Palat, unde şi-a adus contribuţia la Proclamaţia către ţară a Regelui, iar Emil Bodnăraş şi-a asumat o mare responsabilitate, riscând foarte mult, prin preluarea grupului de miniştri şi colaboratori ai Guvernului, inclusiv pe mareşalul Ion Antonescu. Dacă germanii aflau unde erau deţinuţi, respectiv într-o casă conspirativă din Vatra Luminoasă, se putea întâmpla o nenorocire. Documentele militare sovietice atestă că în ziua de 31 august 1944, când primele contingente ale armatei sovietice au intrat în Bucureşti, comandanţii lor nu ştiau unde se află arestat Mareşalul, ceea ce dovedeşte că habar nu au avut faţă de cum acţionaseră comuniştii români.

Oricum, atât Lucrețiu Pătrășcanu, cât şi Emil Bodnăraş s-au dovedit mult mai activi şi chiar curajoşi față de toți ceilalți.

Mareşalul Ion Antonescu şi-a asumat funcția de Conducător al statului (preşedinte al Consiliului de Miniştri) la începutul lui septembrie 1940, când România se afla „pe marginea prăpastiei", cu granițele prăbuşite, cu un regim politic total compromis şi când toți liderii politici se dăduseră la o parte. Înlăturarea legionarilor de la putere, în urma rebeliunii din ianuarie 1941, precum şi intrarea României în război alături de Axă, nu numai că i-au aparținut, dar s-au bucurat şi de o largă susținere populară. La 23 august 1944 era convins că singura soluție pentru salvarea țării era ieşirea din războiul alături de Axă. Atât regele, cât şi liderii partidelor politice democratice l-au rugat să ia el o astfel de decizie. Dar nu şi-a putut învinge propriile orgolii, mai precis onoarea sa de militar. Mareşalul a înțeles că, dacă acceptă termenii capitulării fără condiții propuşi de sovietici şi fără garanții din partea puterilor occidentale democratice, însemna să dea țara pe mâna sovieticilor. Mai mult, a accepta întoarcerea frontului, adică participarea armatei române nu numai la eliberarea Transilvaniei, ci şi la operațiile pe frontul antihitlerist însemna a atenta la prestigiul şi onorabilitatea de viitor a națiunii române.

Ori, aşa cum s-au derulat evenimentele, istoria a demonstrat că mareşalul s-a înşelat. România fusese cedată, cu mult înainte, sferei de influență a URSS. Pe de altă parte, SUA pregătiseră cele două bombe atomice spre a fi lansate asupra Germaniei, pentru a o sili să capituleze. Prin actul de la 23 august 1944, războiul contra Germaniei s-a scurtat, ceea ce a făcut ca Aliații să-şi păstreze forțele pentru a determina şi Japonia să capituleze. Atacul atomic nimicitor pregătit de către americani asupra Germaniei s-a răsfrânt până la urmă asupra Japoniei, şi asta ca urmare a actului de la 23 august 1944. Cine mai pune problema onorabilității unei națiuni care a întors armele împotriva fostului aliat, pentru a-şi realiza interesele naționale, atâta vreme cât al Doilea Război Mondial a excelat prin crime contra umanității, atât de-o parte cât şi de cealaltă a baricadei? Procurorii americani au considerat că nu e necesară audierea mareşalului Ion Antonescu în procesul de la Nürnberg. Probabil că ştiau ei bine ce ştiau. Onorabilitatea Mareşalului era o problemă românească, şi, prin urmare, trebuia judecată de români. Numai că România se afla în acel moment sub ocupația trupelor sovietice. Prin urmare, mareşalul Ion Antonescu nu a avut parte de o judecată corectă, ci de un proces politic, în care sovieticii erau amfitrionii, iar comuniştii uneltele lor. A mai accepta astăzi sentința unui tribunal ilegal, cu un complet de judecată din care lipseau tocmai magistrații de carieră şi a cărui sentință a fost una politică, înseamnă că nu înțelegem nimic din istorie. În fața istoriei, pentru crimele contra umanității sunt vinovați şi învinşii, dar şi marii învingători. A-i face responsabili în exclusivitate doar pe învinşi înseamnă a face politică şi nicidecum istorie, adică respect față de adevărurile trecutului.

4. Am studiat această problemă pe baza documentelor din arhiva serviciilor secrete româneşti. SSI s-a confruntat cu un singur caz serios. Era vorba despre o rețea de spionaj sovietic aflată în legătură cu rețelele clandestine ale PCdR. La sesizarea serviciului de filaj gonio- al Abwehr-ului, Serviciul de informații al armatei germane care acționa legal pe teritoriul României şi colabora cu SSI, s-a constatat că dintr-o casă aflată într-un cartier bucureştean, Vatra Luminoasă, se făceau transmisii şi interceptări radio. La descinderea făcută de o grupă de agenți ai SSI s-a ratat flagrantul. Din relatările lui Eugen Cristescu, făcute atât la Moscova cât şi la Bucureşti, în cadrul procesului din mai 1946, şi susținute cu aceleaşi argumente şi în fața anchetatorilor Securității, în februarie 1950, rezultă că agenții români au tras în aer pentru ca telegrafistul să poată arde mesajele primite şi transmise prin aparatul de radio respectiv, după care s-a sinucis. Din cercetările efectuate ulterior a rezultat că mesajele erau aduse şi transmise de un tovarăş comunist numit Finkelstein (conspirativ „Lowin"), care a reuşit să dispară imediat după descindere, gazda casei se numea Feher, evreu comunist din Chişinău, singurul anchetat de SSI, iar radiotelegrafistul era un căpitan sovietic din serviciul de spionaj paraşutat pe teritoriul României. Dumitru Zelea Săracu, unul dintre procurorii Tribunalului Poporului care l-a anchetat pe Eugen Cristescu, a mărturisit că şi el a făcut parte din rețeaua din Vatra Luminoasă, că în urma studierii documentelor SSI rezulta că principalul serviciu secret al țării a avut informații dintre cele mai bune

despre această rețea, dar şi despre acțiunile Blocului Partidelor Democratice. În opinia lui Săracu, SSI ar fi acționat neprofesionist, după propria-i expresie „ca nişte copii". Replica lui Eugen Cristescu a fost promptă: agenții SSI cunoşteau foarte bine tehnica de prindere în flagrant a organizațiilor clandestine, şi că o probase în mai multe cazuri. Marea problemă era că „agenții noştri lucrează numai pentru bani şi pentru convingeri politice". Colonelul magistrat Radu Ionescu, şeful Secției a VIII-a Juridice, a condus personal cercetările în acest caz. Nu s-a păstrat în arhivă niciun document. Prin urmare, cineva a avut interesul să le sustragă sau să le distrugă. Mai mult, maiorul Nicolae Luca, şeful Secției de transmisiuni a SSI, împreună cu şeful de grupă Victor Ionescu, ambii implicați în acțiunea de descindere, au acționat prost pentru că se presupunea că se aflau în legătură cu cei din rețeaua comunistă, conform explicațiilor lui Cristescu.

Consider că aceste atestări documentare sunt suficiente pentru a se susține concluzia potrivit căreia PCdR s-a aflat în legătură cu Moscova, prin intermediul rețelelor de spionaj sovietice, dar a acționat pe cont propriu, găsind soluții diferite față de sugestiile sau ordinele Moscovei. Distrugerea documentelor s-a făcut tocmai pentru a nu rămâne un material probatoriu incriminant, în cazul în care ar fi fost puşi în situația de a răspunde politic în fața sovieticilor.

5. Mai degrabă este vorba despre două decizii fundamentale luate de autoritățile statului român, care nu pot fi disociate. Ele trebuie analizate împreună. Mă refer la decizia de intrare a României în război, la 22 iunie 1941, alături de Puterile Axei pentru eliberarea teritoriilor răpite de URSS cu un an în urmă, printr-un act de forță (ultimatumul din 26/27 iunie 1940) şi evident la actul de la 23 august 1944, ca o consecință a primului eveniment, prin care România iese din acest război şi se alătură Națiunilor Unite. În ambele decizii, România se afla într-o situație dramatică, în sensul că nu avea de ales. În ambele situații, decidenții au cunoscut riscurile la care se expun, nu numai ei, ci în primul rând țara şi viitorul ei. În ambele evenimente, deciziile s-au bucurat de susținerea populară.

În aprilie 1940, SSI întocmeşte o amplă Sinteză privind pregătirile de război ale URSS. Concluzia formulată de principalul serviciu secret al țării era tranşantă. Sovieticii, prin doctrina lor militară, în cazul în care urmau să se implice în război trebuiau să desfăşoare războiul până la capăt, adică până la distrugerea adversarului, înțelegând prin aceasta impunerea regimului sovietic. Sau altfel spus, cine porneşte la război contra lor, riscă să fie bolşevizat. Ca o simplă coincidență, tot în luna aprilie, dar a anului 1944, autoritățile românești află despre condițiile de armistițiu propuse de sovietici, şi care, în esență, însemnau acelaşi lucru: impunerea regimului sovietic.

Prin urmare, schimbarea de front produsă de actul de la 23 august 1944, care a avut ca principală consecință accelerarea procesului de ocupare a țării de către Armata Roşie este o falsă problemă, enunțată, fără doar şi poate, de către cercurile politice interesate. Problema fundamentală care ar trebui să ne rețină atenția este cum percepem azi ceea ce putem numi soarta hărăzită României de şi ca urmare a contextului în care a izbucnit al Doilea Război Mondial şi a consecințelor sale pentru România. În acest război, România a fost o victimă a jocului de interese geopolitice ale marilor puteri, spre deosebire de Primul Război Mondial, când a fost beneficiară. Istoria este contradictorie pentru că este o sumă a evenimentelor contradictorii de etapă, pe care ne place să le numim epoci istorice. Epoca comunistă în România nu a fost o consecință a actului de la 23 august 1944, ci soarta unei țări mici ca România, stabilită de către marile puteri într-o anumită etapă.

Legătura prezentului cu trecutul este inerentă. În fond, pentru ce studiem istoria? Nu ne place să răspundem la unison că o studiem pentru a stabili punțile de legătură între trecut şi prezent pentru a prefigura viitorul ? Ce deosebiri de esență există între alăturarea României la Antantă, la Puterile Axei, la Puterile Națiunilor Unite, la Pactul de la Varşovia, la NATO ? Niciuna. În toate cazurile avem de-a face cu soarta hărăzită, sau după alte expresii mai post moderne, politica prestabilită, ori fixarea rolului şi locului unei țări mici într-o alianță a marilor puteri care se opune unei alte alianțe a altor mari puteri. Cred că e mai bine să reflectăm serios la ce ne dezvăluie trecutul reconstituit corect, decât să încercăm să mimăm rolul încrâncenatului obsedat de nedreptatea istorică, acuzând în dreapta şi stânga, ori arătând cu degetul unui justițiar desuet pe cine credem noi că sunt vinovați. Actul de la 23

august 1944, la fel ca şi alte evenimente fundamentale din istoria naţională ne arată ce am fost, ce suntem şi ce putem deveni. Nu e nicio vină că eşti o mare putere, aşa cum nu ai nicio vină că eşti o ţară mică, sau cu interese geopolitice şi geostrategice limitate. Problema este cum percepi această realitate istorică şi prezentă şi cum te raportezi la ea ca să-ţi fie bine. Cât despre trecerea de pe o baricadă pe alta în focul luptei, reprezintă o temă prea sensibilă, despre care îmi place să cred că generaţiile de azi şi poate cele de mâine vor reflecta mai profund şi vor acţiona în deplin acord cu interesul naţional, aşa cum au făcut-o şi înaintaşii.

6. Istoricii şi-au făcut şi îşi fac datoria. Nu ei sunt de vină că oameni politici susţinuţi de diferite cercuri politice şi de influenţă tălmăcesc şi răstălmăcesc evenimentele istorice, după cum le dictează interesele de conjunctură. Acesta este şi marele risc la care se expune munca istoricilor. Ei trudesc în biblioteci şi arhive, uneori cu sacrificii enorme, pentru a scoate la lumină, după ani lungi şi grei de cercetare, adevărul istoric, pentru ca rezultatele muncii lor să devină imediat instrumente de dispute politice. Istoriografia liberă din România a demonstrat în ultimele două decenii că are forţă, în sens de capacitate, probitate şi onestitate profesională.

De mai bine de 26 de ani, îmi desfăşor activitatea profesională în mediile universitare şi de cercetare din ţară şi cunosc foarte bine prestigiul de care se bucură istoricii români, cel puţin în rândurile tinerilor din România. Ştiu bine eforturile, seriozitatea şi acribia istoricilor mai tineri, formaţi atât în ţară, cât şi în străinătate. Credinţa mea este că noua generaţie de istorici nu va mai fi dispusă la niciun fel de compromis. Nici pro, nici anti.

Adică promonarhiştii şi antimonarhiştii, proantonescienii şi antiantonescienii, promaniştii şi antimaniştii, procomuniştii şi anticomuniştii, proholocaustologii şi antiholocaustologii etc., nu reprezintă curente istoriografice de viitor. Cred că nu reprezintă altceva decât reflexe jalnice ale unor dispute politice, sau reexaminări politice, în funcţie de conjunctură din partea unor formatori de opinie, care nu au nimic în comun cu cercetarea istorică, dar care sunt foarte voluntari faţă de avantajele materiale de care beneficiază din plin. Sper să se coaguleze şi la noi, cu timpul, o şcoală de gândire istoriografică, o şcoală critică, cu rol de a curăţa toată zgura moştenită de la politicianismul guraliv, certăreţ şi mai deloc productiv al diverselor epoci istorice. Sunt conştient că unii istorici, şi poate că dintre cei mai valoroşi, au greşit, dar nu prin producţia lor istoriografică, ci prin faptul că nu au rezistat tentaţiei de a se implica în politică.

Am formulat aceste opinii cu intenţia de a atrage atenţia că nu asupra stadiului cercetării istoriografice privind actul de la 23 august 1944 ar trebui să ne concentrăm, ci asupra credibilităţii celor care au făcut-o până acum. Constatăm, în mod paradoxal, că istoricii români nu devin credibili în faţa publicului larg, iubitor şi consumator de istorie, în funcţie de metodologia ştiinţifică utilizată, cantitatea de surse parcurse, ineditul relevat, echilibrul concluziilor formulate, aspecte de altfel cunoscute şi recunoscute în cercul restrâns al cercetătorilor, ci în funcţie de cum este etichetat de formatorii de opinie, la rândul lor influenţaţi sau manipulaţi politic de cei ce sunt mulţumiţi sau nemulţumiţi de producţia istoriografică respectivă. Şi un alt paradox: dacă un istoric român consacrat întocmeşte o lucrare de sinteză care să reprezinte stadiul cercetării asupra unei teme importante pentru istoria României, are o anumită credibilitate, în vreme ce un istoric străin care utilizează aceleaşi surse cu referinţe la aceeaşi temă are mai multă credibilitate.

Ca urmare, istoriografia actului de la 23 august 1944 se află în stadiul în care etichetările încă mai sunt la modă, în detrimentul credibilităţii.

Cuvinte-cheie: *soluţie strategică, configuraţie politico-militară, documente inedite, reinterpretare, reconsiderare, rol fundamental*

Locotenent-colonel(r) dr. KLAUS SCHÖNHERR:

„...retragerea României din Axă a nu a fost percepută de către germani ca fiind un eveniment la fel de grav precum invazia anglo-americană din Franța, pierderea Italiei centrale sau înaintarea Armatei Roşii în regiunea baltică”

Evenimentele de la 24 august 1944 din România au influențat, este adevărat, în moduri total diferite, atât istoria cât şi conştiința celor două popoare (german şi român – n.t.). *Pentru România, ieşirea din Axă şi trecerea de partea aliaților a reprezentat o serioasă cezură, atât din punct de vedere economic şi politic, cât şi din punct de vedere militar. Urmările politice ale acestei schimbări de alianțe se regăsesc în cei mai bine de 40 de ani de dictatură comunistă.*

Dacă acest eveniment a avut o însemnătate deosebită pentru români, la nivelul conştiinței poporului german, schimbarea de alianțe a României nu a fost percepută ca un moment de o semnificație importantă. Acest fapt se datorează situației în care se aflau forțele armate germane. Deja în anul 1944, Wehrmacht-ul suferise foarte multe înfrângeri şi era în continuă retragere, iar bombardarea constantă a Reich-ului reprezentau, în percepția publică, evenimente cu mult mai importante decât cele întâmplate în august 1944 în România. Chiar dacă retragerea României din Axă a condus la pierderea supremației germane din sud-estul Europei, acest eveniment nu a fost perceput de către germani ca fiind la fel de grav precum invazia anglo-americană din Franța, pierderea Italiei centrale sau înaintarea Armatei Roşii în regiunea baltică până la granița Reich-ului. Germanii nu au acordat o prea mare importanță evenimentelor politice din România, pe de o parte din cauza faptului că acestea se aflau în umbra dezastrului din Ucraina, iar pe de altă parte, pentru că aceste evenimente se petreceau la o distanță mare de granița Reich-ului şi deci nu afectau în mod direct locuitorii Germaniei.

1. În 1944, România se afla într-o situație delicată din punct de vedere politic şi economic, dar şi din punct de vedere militar, din cauza implicării ei în efortul de război de partea puterilor Axei. Astfel, România trebuia să găsească o soluție pentru ieşirea din situația în care se afla la acel moment.

Hotărârea de a semna un acord de încetare a focului împotriva aliaților a fost una nu doar

necesară, ci a devenit una inevitabilă din vara anului 1944. Aceasta era singura modalitate prin care politicienii şi elitele militare puteau evita viitoare pagube aduse locuitorilor României. Chiar dacă Bucureştiul era conştient de faptul că o asemenea decizie va aduce cu sine victime, aceste victime erau mai puține la număr decât în situația în care războiul urma să se extindă asupra întregului teritoriu al statului. Armata Roşie avea, la sfârşitul lui august 1944, posibilitatea de a înfrânge armatele române şi germane ce se aflau pe teritoriul românesc. Din acest motiv, trecerea României de partea aliaților era nu doar necesară, ci şi inevitabilă.

2. Aşa cum am menționat anterior, deciziile politice şi militare pline de consecințe, din august 1944, au fost foarte puțin conştientizate în Reich. Din punctul de vedere al cercetării istorice vest-germane, România nu a jucat un rol important nici ca aliat în cel de-al Doilea Război Mondial şi nici ca un puternic participant la acțiunile militare de pe Frontul de Est. Deşi, trebuie menționat că istoriografia Republicii Federale Germania nu s-a ocupat prea mult cu evenimentele de pe Frontul de Est. Prin urmare, imaginea Armatei Române era privită prin prisma memorialisticii generalilor germani din perioada respectivă. Generalii Frießner şi Fretter-Pico împărțeau părerea comună cum că dezastrul din 1943-1944 de la flancul sudic al Frontului de Est a fost cauzat de lipsa de voință a Armatei Române şi de „trădarea" politicienilor români.

Cei care au corectat, prin lucrări de referință, această viziune eronată au fost Andreas Hillgruber şi Jürgen Förster. Cu toate acestea, prezumțiile de „laşitate" şi „trădare" au rămas mult timp în mintea germanilor. Nici măcar evenimentele din 1989, care au facilitat valorificarea arhivelor româneşti, nu au determinat disponibilitatea comunității istoricilor germani de a studia şi a corecta percepția asupra istoriei României şi a istoriei relațiilor bilaterale dintre România şi Germania din perioada celui de-al Doilea Război Mondial.

3. Spre deosebire de lipsa de interes a istoriografiei germane în ceea ce priveşte evenimentele de la 24 august 1944, a preliminariilor şi a consecințelor acestora, în România această temă reprezintă un domeniu important de cercetare. Dacă până în 1989, rezultatele cercetărilor au fost puternic influențate de către Partidul Comunist Român, după căderea dictaturii comuniste, imaginea evenimentului de la finele celui de-al Doilea Război Mondial a putut fi corijată. Mai mult decât atât, istoricilor români le-a fost posibil să privească asupra evenimentelor din 24 august 1944 dintr-un punct de vedere diferit. Astfel, s-a scos în evidență influența semnificativă pe care Iuliu Maniu şi Constantin Brătianu au avut-o asupra Regelui Mihai I şi a corpului de ofițeri loiali regelui. Şi intenția lui Antonescu de a semna un tratat de încetare a focului cu Aliații a putut fi analizată acum. Din aceste motive trebuie să constatăm că de la începutul anilor '90 ai secolului trecut, istoriografia românească a oferit o imagine reală asupra evenimentelor din 24 august 1944.

4. Din nefericire însă, în urma cercetărilor mele, în Germania, din anul 2000 încoace nu s-a mai scris nimic cu privire la tematica discutată mai sus, în afara unui articol al meu, publicat sub titlul „Reich-ul German şi cel de-al Doilea Război Mondial". Din aceste motive, opinia mea este că actuala interpretare a schimbării alianțelor de către România din 1944 nu necesită nici un fel de revizuire.

Traducere de PETER SZASZ

Cuvinte-cheie: *24 august, cezură, Reich, Wehrmacht, victime, Armata Română, istoriografia germană*

Prof. dr. O.A. RJEŞEVSKY:

„Lovitura de stat de la 23 august 1944 a redus din sacrificiile şi distrugerile ce afectau România şi a apropiat sfârşitul războiului în Europa”

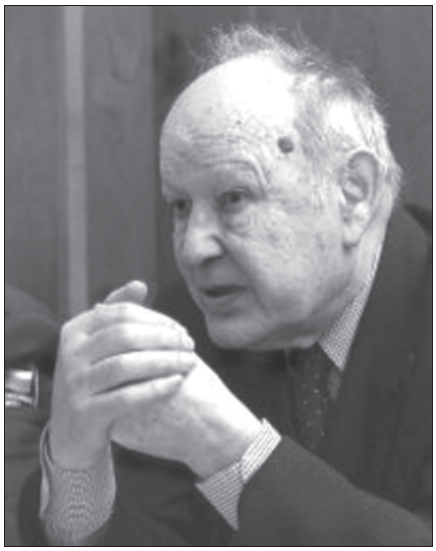

1. 23 august 1944 reprezintă o pagină specială în istoria României. În această zi, ca rezultat al unei lovituri de stat, susținută de cercurile militare şi de cele mai importante partide politice din țară, România – țară aliată a Germaniei în timpul celui de-al Doilea Război Mondial – a trecut de partea coaliției antihitleriste. Regele Mihai I a anunțat, printr-un apel către popor, că România a rupt alianța cu Germania, punând capăt războiului şi acceptând condițiile armistițiului propus de Uniunea Sovietică, Marea Britanie şi Statele Unite. În calitatea sa de şef al armatei, el a dat ordin să se înceteze orice acțiune militară împotriva Armatei Roşii. Acest lucru a fost adus şi la cunoştința germanilor. Dictatorul şi complicele lui Hitler, mareşalul Ion Antonescu, şi membri ai guvernului său au fost chemați de rege şi arestați. A fost format un nou guvern condus de generalul C. Sănătescu. Majoritatea membrilor noului guvern erau generali din anturajul regelui. În guvern au intrat şi reprezentanți ai celor mai importante partide politice – Partidul Național Liberal, Partidul Național Țărănesc, Partidul Comunist şi Partidul Social-Democrat.

La primirea veştilor despre evenimentele de la Bucureşti, Hitler a ordonat reprimarea „loviturii de stat” de către trupele germane staționate în Bucureşti. Oraşul a fost bombardat de avioanele „Luftwaffei”. La 24 august, România a declarat război Germaniei. Trupele române din Bucureşti şi din împrejurimile lui, cu sprijinul detaşamentelor patriotice şi formațiunilor de autoapărare, au intrat în luptă împotriva germanilor. Către 28 august acestea au eliberat capitala şi au menținut-o sub controlul lor până la sosirea trupelor sovietice. Principala mare unitate a Wehrmacht-ului de la flancul Grupului de armate „Ucraina de Sud” s-a retras sub loviturile Armatei Roşii. Comandamentul german nu fost în stare să sprijine trupele sale din Bucureşti.

Ofensiva sovietică (Operația Iaşi-Chişinău) a început la 20 august 1944 cu forțele armatelor Fronturilor 2 şi 3 ucrainene, aflate sub comanda generalului R. Malinovski şi a generalului F. Tolbuhin. La 21 august, trupele sovietice au cucerit oraşul Iaşi şi au început să înainteze spre Bucureşti. Frontul forțelor germano-române se prăbuşea.

Pentru România, drumul către 23 august 1944 a fost lung şi complicat. Cercurile conducătoare din România au legat strâns țara de Germania nazistă. În timpul vizitei lui Antonescu în Germania, în noiembrie 1940, a fost semnat un protocol de aderare a României la Pactul Tripartit. Acest act includea oficial România în blocul statelor fasciste. La acel moment, în țară, fusese instaurată dictatura militaro-fascistă. Antonescu, după exemplul lui Hitler şi Mussolini, s-a proclamat „conducător” – şeful statului. Constituția din 1938 a fost abrogată. Germania a impus României o serie de acorduri economice arbitrare, asigurându-şi, în primul rând, furnizarea petrolului necesar ducerii războiului. La procesul său din 1946, Ion Antonescu a recunoscut că propunerea lui Hitler de a începe împreună războiul împotriva Uniunii Sovietice corespundea propriilor sale intenții.

La 22 iunie 1941, România regală împreună cu Germania nazistă au atacat URSS. România a pus

la dispoziție 30 de divizii şi brigăzi, care, împreună cu cele ale Wehrmacht-ului au ocupat teritorii vaste din URSS, inclusiv Odessa şi Crimeea, şi au ajuns până la Stalingrad. În teritoriile ocupate de trupele germane şi române a fost instaurat un regim de jaf şi teroare, în urma căruia şi-au pierdut viața mii de cetățeni de-ai noştri.

În România existau destul de mulți nemulțumiți de regimul militaro-fascist. Principalul catalizator al amplificării stării de spirit antihitleriste în rândul adversarilor participării României la război alături de Germania l-a constituit catastrofa trupelor germane şi române de la Stalingrad, unde, în timpul unei contraofensive a Armatei Roşii, ce a durat din 19 noiembrie 1942 până la 2 februarie 1943, a fost încercuită şi distrusă o grupare de 300 000 de militari hitlerişti printre care şi două armate române.

Pentru rege şi camarila sa nu au fost lipsite de importanță evenimentele de la 25 iulie 1943 din Italia, unde prin decret regal a fost demis şi arestat dictatorul fascist B. Mussolini. Noul guvern, condus de mareşalul Badoglio, a demarat negocieri cu comandamentul anglo-american, în urma cărora s-a semnat actul de capitulare a Italiei. De asemenea, a fost semnificativă şi unirea forțelor politice din Italia pentru a sprijini această lovitură de palat.

Procese oarecum similare au avut loc şi în România, însă s-a reuşit evitarea capitulării. În 1943, în anturajul regelui s-a format o grupare, care a ajuns la concluzia că pentru a salva țara şi tronul erau necesare înlăturarea de la putere a lui Antonescu şi încetarea războiului. În societatea românească forțele ce se opuneau regimului militaro-fascist se consolidau treptat. Ca rezultat s-a creat Blocul Național-Democratic, care a unit cele mai influente forțe politice din țară pentru a răsturna regimul antonescian.

La sfârşitul lunii martie 1944, Armata Roşie a pătruns pe teritoriul României. În declarația conducerii sovietice de la 2 aprilie 1944 se sublinia că intrarea trupelor sovietice în România era dictată de necesitatea militară şi de continuarea rezistenței trupelor inamice.

Guvernul lui Antonescu manevra. A fost înaintată guvernului sovietic o cerere privind condițiile de ieşire a României din război. La 12 aprilie, reprezentantului român la Cairo, prințul Ştirbei, i-au fost aduse la cunoştință condițiile armistițiului: „1. Încetarea colaborării cu germanii şi lupta comună cu trupele Aliaților, inclusiv cu Armata Roşie, împotriva germanilor, în scopul restabilirii independenței şi suveranității României. 2. Restabilirea frontierei româno-sovietice în conformitate cu prevederile acordului din 1940. 3. Plata compensațiilor pentru pagubele cauzate de către România prin acțiunile sale militare şi prin ocuparea teritoriului sovietic. 4. Returnarea tuturor prizonierilor de război. 5. Asigurarea liberei circulații a trupelor sovietice şi aliate pe teritoriul României, în funcție de necesitățile impuse de circumstanțele de război, precum şi asistența deplină a guvernului român prin toate mijloacele de comunicare, pe uscat, pe apă şi în aer. 6. Consimțământul guvernului sovietic pentru anularea arbitrajului de la Viena referitor la Transilvania". Acest document nu prevedea capitularea României. Guvernul lui Antonescu a refuzat să accepte aceste condiții, condamnând poporul şi armata la noi sacrificii.

În luna mai, regele Mihai a urmat sfaturile puterilor occidentale, transmise la rugămintea lui Stalin, şi a hotărât să coopereze cu comuniştii. În noaptea de 14 iunie 1944 a fost convocată o întâlnire secretă, la care au participat reprezentanți ai curții regale – C. Sănătescu, Gh. Mihail, I. Stârcea, M. Ionnițiu, Gr. Niculescu-Buzeşti şi D. Dămăceanu – şi reprezentanți ai PCdR, E. Bodnăraş şi L. Pătrăşcanu. Întrunirea a aprobat planul de insurecție armată şi a constituit un comitet militar în care intrau generalul Gh. Mihail, generalul C. Vasiliu-Răşcanu şi colonelul D. Dămăceanu.

Acceptarea condițiilor armistițiului sovietic şi succesul insurecției au dus la schimbarea situației politico-militare în România. La 31 august, Armata Roşie împreună cu unități ale armatei române au intrat în Bucureşti. Până la sfârşitul lui octombrie, ele au eliberat întregul teritoriu al țării. În etapa finală a războiului în Europa, armata română a participat la eliberarea Ungariei şi a Cehoslovaciei.

Armata Roşie a luptat pe teritoriul românesc aproximativ şapte luni. Pierderile umane (morți, răniți şi dispăruți) înregistrate de trupele sovietice în această perioadă au depăşit 286 000 de persoane, dintre care 69 000 de morți.

Prin prisma acelei perioade şi a zilelor noastre, trecerea României de partea coaliţiei antifasciste rămâne un eveniment a cărui semnificaţie trece dincolo de graniţele ţării. Lovitura de stat de la 23 august 1944 a redus din sacrificiile şi distrugerile ce afectau România şi a apropiat sfârşitul războiului în Europa. România a încheiat războiul ca parte a coaliţiei antifasciste şi a obţinut un loc demn în istoria postbelică.

*Regele Mihai a fost decorat cu cea mai mare distincţie militară sovietică, ordinul „Pobeda", pentru „actul curajos, săvârşit în condiţiile prezenţei armatei germane pe teritoriul românesc, ceea ce a dus la turnura decisivă a politicii României în direcţia ruperii relaţiilor cu Germania nazistă şi trecerea de partea Naţiunilor Unite" (*Enciclopedia militară, *vol. 5. M., 2001, p. 168-169)*[*].

2. Cercetarea istorică din Rusia a acordat, dintotdeauna, o mare atenţie studierii istoriei României. În acest sens a fost creată o şcoală de cercetători eminenţi care se ocupă de această problematică. Numele şi lucrările lor sunt bine cunoscute de către istoricii români. Este vorba despre N.I. Lebedev, A.A. Şevyakov, A.A. Yazkova, V.N. Vinogradov, A.V. Antosiak, L.I. Ghibiansky, T.M. Islamov, T.A. Pokivaylova, T.V. Volokitina, A.S. Stîkalin etc. Centrul ştiinţific de studiere a istoriei României este Institutul de Slavistică al Academiei de Ştiinţe.

În elucidarea evenimentelor din anul 1944, ca să dau un răspuns exact la întrebarea dumneavoastră, în aprecierea lor, au avut loc schimbări considerabile în ultimii douăzeci de ani. Datorită noului regim politic din ţara noastră şi declasificării multor documente ce nu erau accesibile anterior, s-a dat posibilitatea istoricilor de a crea o imagine mult mai veridică a evenimentelor. Voi menţiona câteva volume: colecţia de documente de arhivă Europa de Est în documentele arhivelor ruse, *vol. I, 1944-1948 Moscova-Novosibirsk, 1997; lucrarea* Trei vizite ale lui A. Vâşinski la Bucureşti. 1944-1946. Documente din arhivele ruse, *Moscova, 1998, editată în colaborare cu istoricii români; materialele Comisiei bilaterale a istoricilor din Rusia şi România, publicate, în 2005, în România şi, în 2007, la Moscova. Menţionez că aceste colaborări bilaterale au o lungă tradiţie. În 1984, istoricii din şapte ţări socialiste au elaborat lucrarea* Al doilea război mondial. Scurtă istorie. *Coautor al acestei lucrări din partea României a fost dr. M. Fătu. Din noile apariţii, după părerea mea, merită atenţie cartea lui T. Islamov şi a T. Pokivaylova,* Europa de Est în câmpul de forţe al marilor puteri. Problema Transilvaniei 1940-1946, *Moscova, 2008. Istoricul militar V.T. Eliseev îşi încheie cercetările din Arhiva Centrală a Ministerului Apărării prin publicarea unei culegeri de documente cu privire la Operaţia Iaşi-Chişinău. Se află în curs de pregătire o serie de alte lucrări.*

În studiile din perioada post-sovietică, descrierea evenimentelor este eliberată de dogmele de clasă, nu se mai exagerează rolul partidelor comuniste şi al liderilor lor în lupta împotriva fascismului. Acestea prezintă în mod critic politica propriilor guverne şi creează un tablou mult mai obiectiv al evenimentelor, în ansamblul lor. Totodată, mi se pare incorect să fie judecaţi de pe aceste poziţii istoricii din perioada sovietică. Materialul faptic din lucrările lor este veridic în multe privinţe şi ele u şi-au pierdut valoarea lor istoriografică.

3. Din păcate, eu nu ştiu limba română, iar cunoştinţele mele privind istoriografia românească sunt limitate. Cu toate acestea, îmi sunt cunoscute consideraţiile asupra evenimentelor din 23 august 1944 ale academicianului F. Constantiniu, ale profesorilor I. Chiper, Gh. Buzatu, Gh. Onişoru, V. Buga, G. Preda, I. Calafeteanu, T. Udrea şi ale altor istorici români. Îmi sunt cunoscute şi aprecierile dumneavoastră, inclusiv interviul cu regele Mihai I. Aceste analize, deşi, în general, bine argumentate, nu sunt identice. Istoricii ruşi menţionează următoarele: „În ultimul timp, în istoriografie şi îndeosebi în cea românească, are loc o reevaluare a actorilor implicaţi şi a conţinutului evenimentelor din 23 august 1944. Vechile noţiuni cum ar fi «popular», «naţional», «insurecţie armată», «revoluţie

* Cu ordinul „Pobeda" au mai fost decoraţi: generalul D. Eisenhower (SUA), mareşalul B. Montgomery (Marea Britanie), mareşalul M. Rola-Zymierski (Polonia) şi mareşalul B. Tito (Iugoslavia). În URSS ordinul „Pobeda" a fost acordat unui număr de 16 mari comandanţi (*n.a.*).

antifascistă şi antiimperialistă pentru eliberarea naţională şi socială» au fost înlocuite cu «lovitură de stat», «complot regal», «act istoric de salvare» etc. Admiratorii lui Antonescu au denumit ziua de 23 august 1944 drept «ziua trădării naţionale». Însuşi fostul rege Mihai, erou al actului de la 23 august, priveşte cu modestie aceste evenimente, ca pe un act politic, asemenea multora din ţara sa" (Marele Război pentru Apărarea Patriei 1941-1945. Eseuri de istorie militară, *vol. 3. p. 95, Moscova, 1999).*

Îmi voi exprima părerea referitor la unul dintre subiectele dezbătute – la aşa-numita „înţelegere procentuală" de împărţire a sferelor de influenţă propuse de Churchill liderului sovietic în octombrie 1944. După opinia mea, „înţelegerea procentuală" a fost un acord real, deşi nu a fost încheiat în mod oficial, şi a fost respectat o perioadă de timp de ambele părţi. Scopul politicii şi diplomaţiei sovietice din acele timpuri era crearea în structura postbelică a Europei a unei „centuri de securitate", formată din state prietene aflate la frontiera cu Uniunea Sovietică, printre ele, un loc central fiind ocupat de România. Orânduirea politică internă a acestor ţări depindea, în primul rând, de poziţionarea forţelor politice în fiecare ţară. În 1944 şi la începutul anului 1945 s-a încercat evitarea „exportului de revoluţie" prin forţă. Principalul subiect al dezbaterii, după plecarea lui Churchill la Moscova, a fost Grecia. Comuniştilor din Grecia, în plină ascensiune la putere, le-a fost refuzată asistenţa militară. În ianuarie 1945, Stalin îi explica lui G. Dimitrov: „Eu i-am sfătuit să nu întreprindă această luptă în Grecia. Membrii ELAS nu trebuiau să iasă din guvernul Papandreu. S-au apucat să facă ceva pentru care nu aveau suficiente forţe. Probabil contau că Armata Roşie va veni până la Marea Egee. Noi nu putem face acest lucru. Noi nu ne putem trimite trupele noastre în Grecia". (Războaiele mondiale ale secolului al XX-lea, *Cartea 3, p. 414, Moscova, 2005).*

Înăsprirea ulterioară a politicii sovietice în Europa de Est se explică (dar nu se justifică), prin intensificarea „Războiului Rece". Unul dintre primele „semnale explozive" au fost datele obţinute de către serviciile de informaţii sovietice privind elaborarea de către Marea Britanie a unui plan de război împotriva URSS, în care ar urma să lupte aliaţii occidentali din Europa şi diviziile rămase intacte ale Wehrmacht-ului. Începerea războiului (Operaţiunea „Unthinkable") a fost programată pentru 1 iulie 1945. Documentele referitoare la această operaţiune au fost declasificate în Marea Britanie în 1998.

4. Nu-mi sunt cunoscute studii speciale în care istorici din Rusia să urmărească procesul de reconsiderare a evenimentelor din 23 august 1944. Cea mai consistentă analiză istorică asupra evenimentelor din România din 1944 şi a relaţiilor sovieto-române până în prezent se află în amintitul volum Eseuri de istorie militară... *(vol. 3, p. 81-99). Se mai pot găsi scurte referiri în Enciclopedia ilustrată* Marele Război pentru Apărarea Patriei. 1941-1945, *articolul* Relaţiile sovieto-române *(p. 509-512, Moscova, 2005). Cercetătorii din cadrul Ministerului Apărării, Ministerului Afacerilor Externe şi al Academiei de Ştiinţe au început elaborarea unei lucrări în 12 volume intitulată* Marele Război pentru Apărarea Patriei. 1941-1945. *Nu mă îndoiesc că, în această nouă carte, evenimentele din 23 august 1944 se vor bucura de atenţia corespunzătoare semnificaţiei lor istorice.*

În încheiere, vă rog să-mi permiteţi să vă mulţumesc pentru că mi-aţi acordat posibilitatea de a-mi exprima opiniile privind una dintre cele importante probleme din istoria ţărilor noastre şi să urez colegilor istorici români să aibă în continuare cât mai multe succese şi prosperitate. Eu consider că este de datoria mea să-mi exprim recunoştinţa faţă de ambasadorul Rusiei la Bucureşti, A.A. Ciurilin, care este şi vice-preşedinte al Asociaţiei Ruse de istorici ai celui de-al Doilea Război Mondial, pentru profesionalismul cu care a contribuit la definitivarea acestui material.

Schimbul de opinii dintre istoricii din ţările noastre are o mare importanţă, contribuie la îmbogăţirea cunoştinţelor şi capătă o rezonanţă publică. O confirmare recentă a acestui fapt este atenţia deosebită acordată de istoricii români pentru studiul doamnei dr. A. Pokivaylova, publicat în revista „Magazin Istoric" (ianuarie 2009), care a fost de acord să-mi verifice răspunsurile la întrebările dumneavoastră.

Traducere de DANIELA ŞIŞCANU

Cuvinte-cheie: *Operaţia Iaşi-Chişinău, state fasciste, catastrofă, Stalingrad, armistiţiul sovietic, lovitură de stat*

Memorialistica principalilor actori ai actului de la 23 august 1944 din capitala României aduce clarificări importante asupra gradului de implicare a forțelor politice coalizate pentru răsturnarea guvernului antonescian. Am selectat câteva fragmente din mărturiile lor referitoare la acțiunile desfăşurate în segmentul de timp din după-amiaza acelei zile. Le supunem judecății cititorilor noştri.

REGELE MIHAI I:
„În ziua aceea am simțit mâna lui Dumnezeu”

*...L-am convocat pe Antonescu după-amiază, pentru ora patru (*23 august 1944-n.r.). *El a întârziat. Aşa proceda de obicei. Mihai Antonescu a venit la timp. I-am primit în salon împreună cu generalul Sănătescu, şeful Casei militare. Cât timp a durat discuția, un ceas, un ceas şi mai bine, am încercat şi eu, şi Sănătescu să-l facem pe Mareşal a înțelege că războiul nu mai poate fi continuat în direcția aceea şi că trebuie să procedeze cât mai grabnic la un armistițiu. Chiar şi Mihai Antonescu a încercat acelaşi lucru. Mareşalul a refuzat net.*

Îl ştie toată lumea, dar foarte puțini îl înțeleg. Că el şi-a dat cuvântul de onoare de ofițer în fața lui Hitler că o să meargă cu el până în pânzele albe şi că fără aprobarea lui Hitler el nu retrage trupele de pe front.

Acum:

În paralel cu acțiunea grupului nostru, Mareşalul, prin Mihai Antonescu, luase legătura cu doamna Kollontay, ambasadoarea Rusiei la Stockholm. Nu cunosc detaliile tentativei lui de dialog cu puterile aliate, ştiu doar că acele contacte au existat. Despre condițiile retragerii din război obținute de el se spune că ar fi fost mai bune decât ale noastre. Or, eu pun întrebarea: dacă, într-adevăr, avea condiții mai bune şi bine garantate, de ce refuza atât de sistematic să rupă alianța cu Axa? Din cauza promisiunilor pe care i le făcuse lui Hitler ? Aici e un nonsens. Cum aşa, să-i ceară voie lui Hitler să iasă din război? Şi Hitler să aprobe această ruptură?

La un moment dat, întorcându-se spre Sănătescu, a spus: „Cum, să plec eu şi să las ţara pe mâna unui copil?" Cred că el îşi închipuia că sunt acelaşi copil pe care l-a cunoscut venind întâia oară la Palat. În anul acela, niciun om de vârsta mea nu mai era tânăr.

...Trebuie să adaug că grupul nostru prevăzuse şi ipoteza refuzului său. Iar el a înţeles că retragerea armatei de pe Frontul de Răsărit va avea ca urmare însăşi retragerea lui din viaţa politică a ţării. Poate că aceasta ar fi fost cea dintâi consecinţă a colaborării lui cu grupul nostru. Noi însă nu proiectaserăm un asemenea pas. Se vede că el la asta s-a gândit când a spus că nu poate să lase ţara în mâinile unui copil. Sănătescu îl avertizase doar că refuzând să iasă din alianţa cu nemţii ne obligă să alcătuim un guvern capabil de-o asemenea hotărâre.

Ipoteza refuzului ni se păruse, nu cu multe zile înainte, imposibilă.

Aveam în rezervă o anumită echipă de trei subofiţeri şi un căpitan din garda regală, pregătită să intervină în cazul refuzului şi să-l aresteze. Unii spun că, şi acceptând propunerile noastre, Antonescu ar fi fost arestat. Categoric, nu. Înţelegând cursul lucrurilor, altul ar fi fost şi destinul său – ar fi însemnat că înţelege şi momentul pe care-l impune realitatea istoriei. De ce să-l fi arestat? După mai bine de un ceas de discuţii fără niciun rezultat, am spus: „Dacă lucrurile stau aşa, atunci nu ne mai rămâne nimic de făcut". O frază-parolă. Şi atunci s-a deschis uşa şi în salon au intrat cei patru. Pe căpitan îl chema Anton Dumitrescu. Unul dintre subofiţeri, Dumitru Bâlă, era de mai multă vreme pe lângă mine – trăieşte şi acum. Numele celorlalţi nu mi le mai amintesc. Au intrat deci, au salutat şi s-au apropiat de Antonescu. Căpitanul i-a spus să-l urmeze şi a pus mâna pe braţul lui. Antonescu a devenit dintr-o dată ţeapăn, s-a întors spre Sănătescu şi l-a întrebat: „Ce înseamnă asta?" Sănătescu a avut atunci un moment de ezitare şi a vrut să ia mâna lui Dumitrescu de pe braţul Mareşalului. Când am văzut asta, am plecat. Avusesem destule neînţelegeri cu Antonescu, dar nu-mi făcea nicio plăcere să asist la scena arestării lui. Dându-şi seama că acest moment de derută ar putea să se dilate şi să compromită, în final, întreaga acţiune, aghiotantul meu, Emilian Ionescu, care privea totul de lângă uşă a strigat: „Executarea!" Acestui om care nu şi-a pierdut prezenţa de spirit îi datorăm mult. Cei trei l-au luat şi au pornit cu el spre uşă. Când să urce treptele care mergeau sus, Antonescu s-a întors către ei şi le-a spus: „Mâine o să fiţi toţi executaţi!" Şi a scuipat în faţa ofiţerului. L-au dus sus la primul etaj. Eram în casa nouă din spatele Palatului – şi l-au închis în camera seif, acolo unde tatăl meu îşi ţinuse colecţia de timbre. Colecţia fusese luată şi acum camera era disponibilă.

Eram încordaţi, dar în acelaşi timp lucizi. Sunt momente grele ale vieţii când judecata ţi se limpezeşte în loc să se întunece, nu ştiu cum, parcă eşti alt om. Cât despre teamă nu putea fi vorba. Înfrigurare – da, dar nu teamă.

În ziua aceea am simţit mâna lui Dumnezeu.

Echipa noastră s-a mutat la Palat. Eram preocupaţi de alcătuirea guvernului. Cum am spus, totul fusese devansat cu trei zile şi nu toţi oamenii care lucraseră cu noi la realizarea acestui plan ne erau la îndemână. În ceasurile acelea, mai urgent era să-i anihilăm pe oamenii lui Antonescu, decât să-i adunăm pe toţi ai noştri. Aşa s-a făcut că, pe rând, i-am chemat la Palat pe toţi colaboratorii apropiaţi ai Mareşalului.

Cristescu a refuzat să vină. A venit, în schimb, Pantazi, au venit Elefterescu, prefectul poliţiei, şi oamenii lui din biroul militar. Unul din aghiotanţii mei, comandorul Gherghel, ofiţer de marină, i-a anunţat că Antonescu vrea să le vorbească despre problemele frontului. S-au conformat chemării fără nicio ezitare.

Înainte de sosirea lor, garda noastră a ieşit în curtea Palatului, care dă spre piaţă. Acolo erau oamenii din garda lui Antonescu. Zece militari comandaţi de un ofiţer au făcut front în faţa maşinilor – erau acolo maşina lui, plus maşina de siguranţă cu nu ştiu cât în ea – au pus puştile cu ţeava în jos, spre soldaţii de gardă, şi le-au comandat: „Urmaţi-ne !" Apoi i-au condus în cazarma din spatele Palatului, după care nişte şoferi s-au grăbit să ia maşinile de acolo, să nu vadă nimeni că au rămas fără supraveghere.

Nu se putea proceda altfel.

Toţi care au fost convocaţi la Palat în urma acestei manevre au fost neutralizaţi rând pe rând. Lucram sub tensiune şi nu trebuia să ne scape niciun amănunt – şi, într-adevăr, nu ne-a scăpat niciunul. Acolo se punea la cale soarta ţării şi, dacă am fi acţionat cu gândul la reacţia imediată a nemţilor, poate că nu toate lucrurile ar fi mers la fel de bine. Colonelul Dămăceanu, şeful Statului Major al Pieţii Bucureşti, a fost lângă mine; el a chemat trupele care se aflau în jurul Bucureştiului – în Bucureşti nu se aflau decât recruţi, doar cu trei luni de antrenament.

[Mircea Ciobanu, *Convorbiri cu Mihai I al României*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1991, pp. 20-23]

General CONSTANTIN SĂNĂTESCU*: „Zi memorabilă, care va rămâne în istoria poporului român”

23 august 1944, miercuri. *Zi memorabilă, care va rămâne în istoria poporului român.*

Mai toată noaptea m-am zbătut cu ştirile proaste ce soseau de pe front; este cert că la această oră, frontul nostru este destrămat şi trupele în derută. Peste măsură de obosit, am aţipit despre ziuă.

La ora 9 am intrat în biroul meu destul de abătut. Aflu că Mareşalul a venit de pe front şi a convocat un consiliu de miniştri la Snagov, unde probabil va lua o ultimă hotărâre; de-ar fi hotărârea cea bună, adică cererea armistiţiului şi încheierea ostilităţilor...

Dinu Brătianu îmi comunică prin telefon să trec imediat pe la el. La 9.30 am fost la el acasă unde-mi spune că l-a trimis pe George Brătianu la Antonescu pentru a se decide în favoarea armistiţiului; tot de la el aflu că şi Maniu a trimis pe Mihalache, în acelaşi scop. Vorbind cu Dinu Brătianu asupra unui guvern politic în cazul demisiei Mareşalului, se arată intransigent, fiind de părere că numai un guvern de militari se poate alcătui în asemenea împrejurări. Prin urmare cade dezideratul ce am propus mereu – să se facă un guvern politic.

M-am întors la Palat, unde m-au înnebunit telefoanele, fiecare dorind a şti dacă s-a luat vreo hotărâre. Sunt chemat cu insistenţă la telefon de şeful de stat major al Armatei a IV-a, Col. Dragomir, care-mi comunică situaţia jalnică a Armatei şi cere de la mine sugestii, ce să facă faţă de directivele operative date de germani ca să treacă pe Carpaţi cu toate forţele. În faţa acestei întrebări am rămas foarte nedumerit, întrucât nu am calitatea de a lua vreo dispoziţie, mai ales că şeful Marelui Stat Major (G-al Şteflea) este în zonă. I-am spus colonelului Dragomir să ia legătură imediată cu G-al Şteflea, care trebuie să aibă instrucţiuni de la Mareşal.

Pe la ora 11.30 sunt chemat la telefon de Preşedinţia de Consiliu şi vorbesc cu Mihai Antonescu, care mă întreabă dacă Regele este în Bucureşti. Îi comunic că este şi atunci Mihai Antonescu îmi spune că la ora 15.30 va veni la Palat cu Mareşalul spre a vedea pe Rege. Am comunicat aceasta imediat Majestăţii Sale Regele, iar eu am plecat la Maniu spre a-i aduce la cunoştinţă acest fapt pe care-l socoteam important. Eram însoţit de Col. Dămăceanu. La Maniu acasă, i-am spus că dacă Antoneştii au cerut să vadă pe Rege înseamnă că au luat o hotărâre în urma consiliului de miniştri ţinut şi că această hotărâre nu poate fi decât: sau face mareşalul armistiţiu, sau îşi depune demisia. În primul caz nu avem nimic de făcut, în al doilea caz însă trebuie să facem guvernul. Şi Maniu ezita asupra unui guvern politic. Văzând cum stau

* Constantin Sănătescu (1885-1947), general având funcţia de Mareşal al Palatului de la 1 aprilie 1944; a fost numit şef al guvernului după arestarea lui Ion Antonescu.

lucrurile, am plecat la Palat spre a raporta Regelui că, în cazul că trebuie să facem un guvern, apoi îl vom face din generali întrucât oamenii politici nu sunt dispuşi la riscuri.

La ora 13 am luat masa cu Majestatea Sa Regele într-o atmosferă de mare îngrijorare.

La ora 15.30 a sosit Mihai Antonescu singur; Mareşalul a întârziat cam vreun sfert de oră. După venirea lui am trecut la Casa Mică, unde ne aştepta Regele. Am intrat în salon: Regele, Mareşalul, Mihai Antonescu şi cu mine, luând loc în jurul unei mese rotunde. Alături, în biroul Regelui, aşteptau nerăbdători Buzeşti, Stârcea, G-al Aldea, Col. Dămăceanu, G-al Anton şi Ioaniţiu. Voi căuta să redau cât mai fidel această întrevedere dintre Rege şi Antoneşti, întrucât se vor găsi mulţi care să denatureze adevărul.

Trebuie să spun de la început că nu ne gândisem să-i arestăm, întrucât eram convinşi că vin să-şi prezinte demisia, ipoteză ce o socoteam mai probabilă, întrucât a face ei armistiţiul era o chestiune mai delicată, căci trebuiau luate măsuri contra germanilor.

După ce am luat loc în jurul mesei, Regele întreabă:

– Care este situaţia, domnule Mareşal ?

– Disperată, Majestate. Frontul este străpuns şi în Moldova şi în Basarabia.

După obiceiul Mareşalului, în continuare începe tot el să atace, făcând răspunzătoare de acest dezastru armata care nu mai vrea să lupte, şi aceasta din cauza agitaţiei oamenilor politici, şi lăsând chiar să se înţeleagă că şi Regele cu mine avem parte de vină, căci am stat de vorbă cu oamenii politici, pe care i-am încurajat în acţiunea lor. Regele are răbdarea să-l lase să-şi verse focul şi, profitând de o pauză, pune întrebarea:

– Ce trebuie să facem ? Nu credeţi că este momentul a încheia armistiţiul, fie dumneavoastră, fie alt guvern ?

Mareşalul răspunde categoric că nu trebuie să încheiem armistiţiul.

Acest răspuns produce asupra Regelui şi a mea o mare consternare, pe care probabil o sesizează Mihai Antonescu, care intervine:

– Se poate să cerem şi armistiţiul, însă să mai aşteptăm două zile, căci trebuie să vină nişte răspunsuri de la Ankara şi Madrid.

– Domnule vicepreşedinte, zic eu, nu credeţi că aşteptând două zile riscăm să ni se retragă condiţiile de armistiţiu şi să cădem în capitulare fără condiţii ? Am impresia că evenimentele se precipită şi că e vorba de ore, nu de zile.

Majestatea Sa Regele se adresează Mareşalului:

– Ce intenţionaţi să faceţi ?

– Vom încerca să rezistăm pe frontul fortificat Focşani-Oancea-Bolgrad, zice Mareşalul.

– Cu ce ? – întreb eu – întrucât lucrările de fortificaţii nu sunt gata şi trupele germane şi române ce se retrag nu vor fi în stare să ocupe aceste poziţii, fiindcă se retrag în mare dezordine.

– Cu batalioanele de recruţi, zice Mareşalul, pe care le-am trimis acolo, şi cu alte trupe ce vor veni din interior. De altfel, dacă nu vom reuşi să oprim inamicul pe această linie, ne vom retrage în munţi şi vom încerca să mai rezistăm, nu putem părăsi pe germani.

Faţă de acest răspuns categoric, Regele s-a sculat în picioare şi, fără a rosti o vorbă, le-a întins mâna şi a ieşit afară. Antoneştii au rămas cu mine, în picioare, într-o tăcere chinuitoare.

Cei din biroul Regelui au auzit convorbirea şi au luat măsuri de arestare; îndată ce Regele a intrat la ei, a dat aprobare să trecem la arestarea Antoneştilor şi să facem lovitura de stat.

Prea puţin timp s-a scurs de la ieşirea Regelui, şi a intrat în salon maiorul Dumitrescu Anton, din Batalionul de Gardă al Palatului, cu patru soldaţi, care a procedat la arestarea Antoneştilor. Mareşalul s-a îngălbenit şi mi s-a adresat mie – cum puteam să-i facem această ofensă ? Nu i-am răspuns nimic, întrucât eram şi eu destul de emoţionat, fiindcă îmi dădeam seama de greutăţile şi răspunderile ce urmau acum.

Era ora 17. Dimpreună cu Regele, am trecut cu toţii în Palat, în biroul meu, pentru a porni la cele ce trebuia să facem.

Col. Dămăceanu a plecat imediat la comandamentul Capitalei, să alarmeze trupele şi să întrerupă legăturile telefonice între coman-damentele germane şi trupele lor. Planul era făcut cu tot deamănuntul, rămânea numai punerea lui în aplicare.

[Constantin Sănătescu, *Jurnal*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1993, pp. 160-163.]

Colonel EMILIAN IONESCU*: „Plutonier, ia mâna de pe domnul Mareşal!”

Ziua de 23 august s-a anunțat, de dimineață, călduroasă. Eram în aşteptare, totuşi. Generalul Sănătescu, generalul Aldea, Niculescu-Buzeşti, Mocsony-Stîrcea şi Mircea Ioaniţiu nu părăsiseră Palatul. Eu eram ocupat cu verificarea (devenită, acum, obişnuită) a Batalionului de gardă şi mă bucuram că puteam lucra cu ajutorul comandantului, maiorul Anton Dumitrescu (colonelul Şerban Negulescu, comandantul titular, nu fusese ținut la curent cu pregătirile insurecționale, aşa cum se întâmplase şi cu adjutanții regali colonel Robert Bossy şi comandor de marină Arpad Gherghel – considerați nesiguri).

La orele 10, sunt chemat la telefon de colonelul Davidescu – şeful cabinetului militar al mareşalului –, care mă anunță că Antonescu cere regelui o audiență pentru orele 16. Raportez şi Mihai acceptă.

Peste câteva minute – o nouă cerere de audiență; de data aceasta, din partea lui Mihai Antonescu, pentru orele 15.30... Răspunsul regelui: „Se aprobă!”

Surprins de aceste cereri neaşteptate, Mihai intră în derută: oare e vorba de aceleaşi reproşuri şi amenințări pe care mareşalul i le adresează de la un timp încoace, sau...? Un scurt consiliu al celor prezenți ajunge la acceptarea a trei ipoteze: Antonescu vine să demisioneze; Antonescu vine să ceară încuviințarea de a încheia el armistițiul; Antonescu vine să-i prezinte regelui măsurile luate pentru continuarea războiului (deci, Mihai va fi implicat în dezastru cu mult mai mult decât fusese până acum!)... Față de situația creată, se hotărăşte anunțarea colonelului Dămăceanu; Stîrcea primeşte misiunea de a lua direct legătura cu reprezentanții partidului comunist.

Într-un timp record, a venit şi răspunsul: se va acționa folosind echipa de rezervă, aceea formată din subofițeri ai Batalionului de gardă a Palatului. Maiorul Anton Dumitrescu a fost anunțat să se pregătească pentru arestarea mareşalului, iar căpitanul George Teodorescu – să întărească garda, să alarmeze compania din subordine şi să-i distribuie muniția necesară. Tot efectivul a fost oprit la Palat, gata de intervenție...

După-amiaza, la orele 15.30, a sosit la Palat Mihai Antonescu. L-am întâmpinat la intrarea din aripa „Crețulescu” şi l-am condus la „Casa Nouă”. Părea foarte speriat şi, printre altele, mi-a spus că situația este foarte gravă.

Audiența a durat numai vreo 15 minute. Scopul: cererea de a pleca la Cairo, fără ştirea mareşalului, cu un avion militar dinainte pregătit, pentru a trata condițiile unui armistițiu. Dar cererea a fost respinsă şi Mihai Antonescu – invitat să participe la audiența solicitată de mareşal.

Fix la orele 16.05, Ion Antonescu soseşte la Palat cu trei maşini de escortă. Maşina sa blindată – cadou de la Hitler – era condusă de căpitanul

* Colonel Emilian Ionescu (1897-1984), adjutant regal între 1944-1947, viitor general (în imagine, cu gradul de maior; fotografie pusă la dispoziție de Centrul de Studiere şi Păstrare a Arhivelor Militare Istorice).

Georgescu; însoțitorul era căpitanul Dragoman (ambii, ofițeri de jandarmi). L-am primit tot la intrarea în aripa „Crețulescu". Mareşalul era în uniforma de cavalerist şi avea cravaşa în mână.

A intrat în Palat nervos; s-a împiedicat de covorul din capul scărilor; m-a întrebat răstit: „Ce face regele? Ce este în Palat?"; i-am răspuns; „Majestatea Sa Regele Mihai vă aşteaptă la Casa Nouă, iar în Palat viața se desfăşoară normal"...

La audiența care a avut loc în salonul de la parter, cum intri – pe stânga, au participat regele, Ion şi Mihai Antonescu şi generalul Constantin Sănătescu. Alături, în salonul din dreapta, se aflau generalul Aldea, Niculescu-Buzeşti, Mocsony-Stîrcea, Mircea Ioaniţiu şi subsemnatul. Pe un culoar din spate – maiorul Anton Dumitrescu şi echipa de arestare: subofițerii Dumitru Bâla, Dumitru Rusu şi Dinu Cojocaru...

Mi-e greu şi acum să măsor tensiunea emoțională a acelor clipe; nu pot cuprinde întreaga lor ființă... Ştiu numai că toți cei aflați în salonul galben erau în stare să determine înclinarea cumpenei de viață a țării într-o parte sau în alta. Dar noi, ceilalți – cei din sufragerie şi de pe culoarul din spate –, aveam misiunea să veghem ca drumul să ducă în zi!

Trei sferturi de oră, aproape, s-au scurs până ce regele a intrat la noi („Am pretextat uitarea tabacherei aici"). Avea privirile aprinse şi toate gesturile îi trădau adânca emoție de care era cuprins. „Mareşalul nici nu se gândeşte să-şi abandoneze poziția" – ne-a spus, aşteptând un sfat, poate, ori tocmai cuvintele hotărâtoare. Noi rămăsesem înmărmuriți. Nimeni n-a scos o vorbă, iar Mihai s-a întors în salonul galben.

Urmând planul bine stabilit dinainte, m-am deplasat spre uşa, acoperită de o draperie, ce da în încăperea unde se găseau Antoneştii, regele şi generalul Sănătescu. L-am auzit pe Mihai spunându-i lui Antonescu: „Domnule mareşal, am ascultat expunerea dumneavoastră; nu sunt de acord; consider situația extrem de gravă – punând în primejdie existența țării şi a neamului românesc. Din această cauză, vă demit din funcția de conducător al statului !"...

Nu terminase bine regele de vorbit, când am dat semnalul de intrare în salon a echipei de arestare. Maiorul Dumitrescu şi subofițerii au intrat, l-au salutat pe Mihai – care a părăsit aproape imediat încăperea. Dumitru Rusu şi Dinu Cojocaru au trecut în spatele celor doi Antoneşti, iar Dumitru Bâla şi maiorul Anton Dumitrescu au rămas în fața lor. Eu am tras draperia la o parte, rămânând în expectativă.

Mareşalul a pălit; câteva momente, privirile lui au plutit peste noi... Starea de emoție, de perplexitate, nu s-a prelungit. Fața i s-a congestionat şi generalul Sănătescu a fost interpelat cu glas hotărât: „Ce-nseamnă asta, Sănătescule?!? Venim ca nişte oameni cumsecade şi ne tratați ca pe bandiți ?". Generalul a avut un moment de ezitare, apoi i-a răspuns: „Este înalt ordin să fiți arestați..."

Antonescu a dus mâna spre buzunar; conform instructajului anterior, subofițerii aveau ordin să-l imobilizeze la cea mai mică mişcare – aşa că Dumitru Rusu l-a prins de coate. Înfuriat la culme, mareşalul a început să amenințe. Generalul Sănătescu, şocat de situație (oricum, şeful statului, chiar demis din funcție fiind, fusese bruscat de un subofițer...), şi-a pierdut cumpătul şi a rostit şapte cuvinte care puteau să dea peste cap întreaga operațiune: „Plutonier, ia mâna de pe domnul mareşal !". Stupefacția a fost totală şi se părea că deruta va pune stăpânire pe întreaga echipă de arestare. Am simțit ceva ca o fierbințeală în piept, iar gândurile s-au răzvrătit împotrivă-mi. Dar, peste o fracțiune de secundă, mintea mi s-a luminat. „Executarea !" – am strigat, cu o voce pe care nu mi-o recunoşteam. Toți cei din salon au tresărit, iar subofițerii, ca treziți dintr-un somn lung, şi-au încleştat mâinile pe brațele Antoneştilor.

Plutonierul Bâla a deschis uşa, somându-i pe arestați să-l urmeze. Ion Antonescu l-a scrutat autoritar şi a strigat: „Îți dai seama cu cine vorbeşti??!", apoi – întorcându-se către cei aflați în încăpere – şi-a continuat drumul către scara ce ducea la salonul reginei. Acolo, în fichetul unde fuseseră instalate o măsuță şi două scaune, urmau să rămână până la noi dispoziții...

Mai târziu, după ce lucrurile se liniştiseră măcar aparent, am aflat că mareşalul îi „blagoslovise" tot timpul pe membrii echipei de arestare: „Nenorociților, vă dați seama ce faceți? Distrugeți țara şi o dați pe mâna comuniştilor! Mâine veți fi toți spânzurați în Piața Palatului..." La un moment dat, tonul s-a schimbat. A cerut să fie adus acolo generalul Sănătescu şi a continuat: „Vă dați seama că situația țării este în mâna voastră ?"; apoi, din nou, a cerut să vorbească personal cu generalul Sănătescu, motivând că la orele 17 trebuia să se întâlnească cu diplomatul german Clodius. Desigur, n-a fost ascultat; împins cu pistolul în fichet, a intrat proferând insulte cumplite, urmat de Mihai Antonescu – tăcut, dezolat...

[General-locotenent (rez) Emilian Ionescu, *În uniformă pentru totdeauna (Amintiri)*, Editura Militară, Bucureşti, 1979, pp. 93-96.]

General AUREL ALDEA*:
„Cine nu riscă nu câştigă...”
„Norocul a favorizat soarta Țării şi a Regelui”

23 August

În dimineața zilei pe la ora 8, am fost chemat la telefon de o doamnă, care mi-a comunicat că Dl. General Rădescu doreşte să mă vadă. Am rămas foarte surprins şi intrigat de unde ştie că mă găsesc în Bucureşti şi ce ar dori de la mine. Pe la ora 10 am fost la Domnia Sa acasă. Am aşteptat puțin în bureau, fiindcă şedea de vorbă cu altă persoană într-o cameră alăturată.

După câteva minute şi-a făcut apariția. Părea foarte aferat şi bine dispus. M-a întâmpinat astfel: „Dragă Aldea, să intrăm direct în materie”. Este vorba ca să formez noul guvern şi aş dori să ştiu dacă vrei să mă ajuți, primind fie Ministerul de Interne, fie pe cel al Agriculturii”. I-am răspuns: „D-le General, vă mulțumesc pentru încredere şi vă stau la dispoziție, dar eu ştiu că dacă se face un nou guvern, îl va prezida Dl. Maniu”. – „Nu”, mi-a ripostat Dl. General, „Maniu nu vrea să formeze guvernul; au fost la mine astăzi de dimineață oameni de-ai lui şi mi-au comunicat că el refuză să formeze guvernul”. „Da” am spus eu, „dar guvernul se oferă la Majestatea Sa; de unde ştiți că o să vă însărcineze pe Dvs. cu formarea lui ?” „Ştiu”, mi-a replicat Dl. General, „că Regele vrea să însărcineze pe Sănătescu, dar toată lumea spune că eu sunt cel mai indicat”.

Cu aceasta s-a terminat întrevederea. M-am dus direct la Palat. Am găsit pe Gl. Sănătescu la bureau şi i-am povestit cele întâmplate. După câteva minute, am mers împreună în camera alăturată, a aghiotanților, unde Regele urmărea pe hartă mersul operațiunilor. Ne-am documentat şi noi. Regele a părăsit camera împreună cu Gl. Sănătescu. La scurtă vreme, acesta a venit la mine şi mi-a spus că Majestatea sa mă roagă să rămân să dejunez la Palat, fiindcă Antoneştii s-au anunțat că vor veni după masă.

Natural, am acceptat şi la acest dejun, care a avut loc în dosul Palatului în locuința Regelui, au luat parte în afară de Majestatea Sa, Gl. Sănătescu, Dl. Stârcea, Dl. Niculescu Buzeşti, Eu, Dl. Ioanițiu şi Col. Ionescu Emilian.

După ce ne-am ridicat de la masă, am trecut într-o cameră, alături de dormitor, din care se vedea curtea care despărțea Palatul de locuință.

Am început să facem considerații asupra obiectului audienței solicitate de Antonești, în vreme ce Col. Ionescu Emilian pregătea o echipă de subofițeri înarmați care sub comanda Maiorului Dumitrescu din Batal. De Gardă al Palatului avea să aresteze pe cei doi Antoneşti.

Din considerațiunile făcute de noi, rezultă că Mareşalul putea:

a) să prezinte demisia guvernului. În acest caz, se primea demisia fără a se trece la arestare.

b) să comunice că s-a decis să lupte mai departe. Consecința era arestarea imediată şi formarea unui nou guvern care să ceară armistițiu.

---

* General Aurel Aldea (1887–1949), general trecut în retragere în 1941, din ordinul lui Ion Antonescu, participant la evenimentele din august 1944 şi numit ministru de Interne în guvernul Sănătescu.

c) să arate hotărârea de a încheia armistițiu cu Aliații. Pentru acest caz, Mareşalul trebuia să arate ce pregătiri politice făcuse anterior pentru a avea siguranța că armistițiul se primeşte şi se încheie în bune condițiuni.

O incompletă pregătire trebuia urmată de arestare. O ofertă pentru Armistițiu din partea Regelui şi a noului guvern avea să fie altfel primită de Aliați. Se scontau condiții mai avantajoase. În plus, autoritatea Regelui de a ordona întoarcerea armelor contra germanilor nu putea fi egalată de autoritatea Mareşalului, care n-ar fi putut da acest ordin. La toate acestea se mai adaugă entuziasmul întregii țări, care scăpa de un regim dictatorial. Dragostea pentru Rege avea să iasă sporită, iar Regalitatea întărită, după ce atâția ani fusese înjosită şi nesocotită.

Toți cei care aşteptau alături de Rege eram de acord asupra considerațiunilor şi hotărârilor luate, aşa cum am arătat mai sus.

Pe la orele 15.45 îşi face apariția Mihai Antonescu, venind dinspre Palat. Generalul Sănătescu îi iese înainte şi-l introduce în salonul din stânga. După câteva minute pleacă şi Regele pentru a vorbi cu el. Convorbirea a durat maximum 10 minute, Mihai Antonescu nevoind să anticipeze asupra celor ce avea să expună Mareşalul. Atât Regele cât şi Generalul Sănătescu au părăsit salonul lăsând pe Mihai Antonescu singur în aşteptarea Mareşalului care întârzia.

La un moment dat Mihai Antonescu părăseşte salonul şi se îndreaptă spre Palat. Emoție mare. Dacă pleacă şi nu mai aşteaptă pe Mareşal? S-a telefonat imediat ofițerului adjutant de serviciu să-i iasă în întâmpinare şi să-l rețină. În sfârşit, pe la ora 16.30 apare Mareşalul urmat de aproape de Mihai Antonescu. Generalul Sănătescu le iese în întâmpinare şi-i conduce în salon. La scurt interval ne părăseşte şi Regele, astfel încât rămânem în camera din dreapta numai 3 inşi: Dl. Niculescu Buzeşti, Dl. Stârcea şi cu mine. În dormitorul Regelui se aude zgomot. Intra echipa de subofițeri, pregătiți de Col. Ionescu Emilian.

În salon, Mareşalul vorbeşte într-una expunând situația pe front, posibilitățile armatei noastre, a trupelor germane, intențiunea de a încheia armistițiul, punerea în cunoştință a Ministrului german Clodius, aflător în Bucureşti, modalitatea de a încheia armistițiu etc.

Conversația era ascultată pe la uşi de Dl. Niculescu Buzeşti, care ne ținea la curent.

Cererea armistițiului avea să fie făcută la Cairo de Mihai Antonescu, care urma să plece cu un avion şi cu 3 scrisori: una din partea Mareşalului, alta din partea Col. Englez Chastelen şi a treia din partea D-lui W. Filderman, şeful comunității evreieşti din Țară şi cunoscut filo-englez.

Prevăzând arestarea, pun să se telefoneze şi să fie chemat Col. Dămăceanu.

În sfârşit, după aproape o jumătate de oră, îşi face apariția Regele, lăsând pe Antoneşti în convorbire cu Gl. Sănătescu. Vrea să ne pună la curent şi să se sfătuiască cu noi. Îi spunem că am auzit totul. „Ce facem?" spune Regele. Cel dintâi care se repede să vorbească este Dl. Stârcea. Îi aduce aminte Regelui toate suferințele şi ofensele din ultimii 4 ani. Îi cere insistent să-i aresteze.

Vorbeşte apoi Dl. Niculescu Buzeşti şi insistă asupra felului ridicol cum înțelege Antonescu să ceară armistițiu, pe care n-a vrut să-l pregătească din timp. Este de părere să fie arestat imediat.

Mă alătur şi eu la cererea celor doi care au vorbit. Dar reuşeşte lovitura? La ora aceea Col. Dămăceanu nu sosise. Era Miercuri. Ofițerii nu erau la serviciu. Comandanții de unități nu erau nici măcar preveniți. Dacă trupele nu pot intra în dispozitiv înainte de căderea serii şi înainte de a se produce o acțiune a trupelor germane prevenite deja prin Clodius. Dacă intervine vreo defecțiune la trupele noastre sau dacă devotații Mareşalului, Ministrul de Război Gl. Pantazi sau Insp. Jandarmeriei Gl. Piki Vasiliu, opresc intervenția trupelor noastre? O simplă alarmă la timp dată, sau o greşeală din partea noastră nu năruieşte tot planul nostru? Care este situația Regelui ? Nu va fi cruțat de nemții care sunt loviți din spate. Va fi împuşcat împreună cu noi sau vom fi spânzurați în Piața Palatului ca orice trădători.

Toate chestiunile acestea îmi străbat mintea, dar cine nu riscă nu câştigă. Îmi iau curaj şi vorbesc Majestății Sale. Insist pentru arestare. „Măsurile militare vor fi luate la timp, am trimis după Colonelul Dămăceanu care trebuie să sosească. Nemții vor fi imobilizați de jandarmii Generalului Anton. Iau asupra mea toată răspunderea relativ la măsurile militare. Şi apoi, trebuie să avem încredere în dreptatea cauzei şi în steaua norocoasă a Țării şi a Majestății Voastre".

Regele se lasă convins dar este emoționat. Nu vrea să asiste la arestare. Este sfătuit ca după ce intră în salon să spună Mareşalului că nu este de acord cu ceea ce intenționează să facă. Va trece apoi în camera de alături, sufrageria, despărțită doar de o perdea, în vreme ce noi vom da drumul în salon gărzii pentru arestare.

Regele îşi face curaj şi intră în salon. După un minut, garda condusă de Maiorul Dumitrescu

Anton intră zgomotos. Acesta spune formula: „În numele Majestății Sale sunteți arestați”.

Antoneştii şi Generalul Sănătescu se ridică în picioare. Mareşalul bagă mâna dreaptă în buzunarul pantalonilor, în vreme ce Maiorul Dumitrescu îi imobilizează brațul.

– „Ce este asta Sănătescule?” întreabă Mareşalul. Apoi se adresează Maiorului: „Maiorule, eu nu port niciodată revolver!” Generalul Sănătescu este completamente surprins de arestare. El era de altă părere. Apostrofat de Mareşal, Generalul Sănătescu țipă la Maiorul Dumitrescu: „Maiorul Dumitrescu, ia mâna de pe Domnul Mareşal!”

Intervine un moment de criză. Toți stau imobilizați şi nu ştiu ce să facă. Situația este salvată de Col. Ionescu Emilian, care apare în pragul sufrageriei şi dă un ordin scurt: „Maiorul Dumitrescu, executarea!”

Antoneştii sunt conduşi afară din salon şi îndreptați spre fundul sălii care despărțea salonul de camera unde ne găseam noi şi unde venise şi Regele. Uşa este întredeschisă. Auzim cum Mareşalul spune Maiorului Dumitrescu: „Nenorociților, mâine veți fi împuşcați!”

Arestații sunt introduşi într-o cameră seif, unde sunt încuiați.

Regele este foarte emoționat. Deodată îşi face intrarea Generalul Sănătescu. Părul vâlvoi, mâinile în buzunare. Este furios. Se adresează Regelui: „Bine Majestate, pentru ce i-ați arestat? Nu puteați să mă întrebați şi pe mine? De ce să nu-i lăsăm pe ei să încheie armistițiul dacă s-au oferit singuri?”. Şi după o mică pauză: „Eu mă duc să le dau drumu şi le spun că a fost un malentendu”.

N-am mai răbdat. L-am apostrofat cu cuvintele: „Bine Sănătescule, ce nu-ți dai socoteala? Aici este vorba de tine şi de mine sau de Rege şi Țară? suntem obligați să mergem până la sfârşit pentru a face să reuşească lovitura. Mi-a răspuns: „Faceți ce ştiți!” „Nu aşa”, am replicat, „mergem dincolo la birou şi luăm toate măsurile ca să nu fim contracarați”.

Dialogul s-a purtat în prezența tuturora ce se găseau în cameră şi într-o atmosferă penibilă, dar Generalul Sănătescu şi-a revenit.

Când să plecăm la Palat, şi-a făcut apariția Col. Dămăceanu. I-am spus scurt: „Am arestat pe Mareşal”, la care Col. Dămăceanu, emoționat şi surprins, mi-a spus: „Ce-ați făcut, D-le General, ce-ați făcut?”

I-am răspuns: „Ce-am făcut noi am făcut bine. D-ta fă-ți datoria. Du-te imediat la Generalul Teodorescu Iosif să convoace pe toți Cdții de unități şi să le dea ordin în numele M. S. Regelui pentru a intra în dispozitiv”.

Încărcat de răspundere şi fără convingerea că se va executa totul la timp, a plecat să-şi facă datoria.

L-am luat apoi de braț pe Generalul Sănătescu şi l-am dus la birou. După ce s-a aşezat pe scaun, i-am spus să cheme la telefon pe Generalul Piki Vasiliu şi apoi pe Gl. Pantazi şi să le spună să vină la Palat, pentru a participa la un Consiliu de Coroană.

Cel dintâi sosit a fost Gl. Vasiliu. L-am întâmpinat pe sală, şi-a dat imediat seama că este arestat şi n-a făcut nicio opoziție.

Am pus să fie chemat Gralul Anton pentru a primi ordine. Între timp a sosit şi Generalul Pantazi. L-am întâmpinat şi pe acesta. L-am trimis la popota Batalionului de gardă.

Prezentându-se Generalul Anton, l-am pus la curent şi i-am spus să ia toate măsurile din planul său.

Col. Elefteresc (Prefectul Poliției Capitalei), cu greu s-a decis să vină la Palat. L-am arestat şi pe acesta şi l-am trimis la popotă.

Eugen Cristescu, şeful Serv. Secret, chemat de Gralul Sănătescu la Palat, a refuzat să vină. Cum s-a aflat mai târziu, s-a consultat cu Generalul Tobescu de la Insp. Gl. al Jandarmeriei şi împreună s-au dus la legația Germaniei pentru a comunica ceea ce se petrece la Palat.

Generalul Anton s-a întors după scurtă vreme la Palat şi mi-a raportat că Gralul Tobescu îl împiedică să-şi execute misiunea.

L-am chemat pe Generalul Vasiliu, care, în prezența mea, a dat ordin la telefon Generalului Tobescu să predea comanda Generalului Anton; în sensul acesta l-a înarmat pe noul comandant şi cu un ordin scris.

Alte arestări nu s-au mai făcut. Timpul trecea însă repede şi îngrijorarea noastră creştea văzând că trupele noastre nu-şi fac apariția. De-abia către ora 7 a început intrarea în dispozitiv. Până seara târziu, Palatul n-a fost păzit decât de slabe efective aparținând Batalionului de Gardă şi 4 tancuri mici Renault. Dacă germanii ar fi avut câteva unități de şoc şi câteva care de luptă în Bucureşti, lovitura noastră ar fi eşuat lamentabil.

Norocul însă a favorizat soarta Țării şi a Regelui.

[Generalul Aurel Aldea, „Acesta este adevărul”, document din arhivele Securității,

http://calincis.go.ro/Istorie/23 August 1944-Mărturii]

Colonel DUMITRU DĂMĂCEANU*:

„Pentru mine personal (ora 16 din 23 august 1944) marchează începutul celor mai mari răspunderi şi tensiuni sufleteşti pe care le-am trăit în întreaga mea viaţă”

...Desfăşurarea evenimentelor din Capitală:

Faza I: voi arăta aceste evenimente în ordinea desfăşurării lor cronologice, voi începe cu arestarea fostului mareşal, care a marcat declanşarea insurecţiei armate din Capitală şi din ţară. Această arestare a avut loc la Palat în ziua de 23 august la orele 16.30.

În acelaşi timp cu fostul conducător a fost arestat şi Mihai Antonescu, vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri.

Locul şi felul arestării lui Antonescu în palat nu a constituit o surpriză pentru partid şi cei însărcinaţi cu pregătirea militară a insurecţiei armate.

După cum am spus, arestarea fostului mareşal a fost îndelung şi amănunţit analizată, ajungându-se la cele trei ipoteze şi subipoteze pe care le-am amintit, cu măsuri concrete de luat pentru aducerea la îndeplinire a fiecăreia din ele.

Ipoteza arestării în palat făcea parte din cele trei ipoteze. Mai mult încă, ea purta numărul 1.

Prin cele relatate de către unul din martorii oculari, maiorul Anton Dumitrescu, fost ajutor de comandant al batalionului de gardă, lucrurile s-au petrecut astfel:

La ora 15, a sosit într-o audienţă la palat Mihai Antonescu; la 15.30, a sosit şi fostul mareşal.

Din modul cum au decurs discuţiile în cursul audienţei cu regele, la care asista şi generalul Sănătescu, s-a ajuns la concluzia necesităţii imperioase a arestării pe loc a lui Ion Antonescu, aceasta deoarece s-ar fi putut întâmpla ca el să plece chiar a doua zi în Germania, să raporteze situaţia lui Hitler. Era ora 16, din 23 august 1944.

Pentru mine personal, această oră marchează începutul celor mai mari răspunderi şi tensiuni sufleteşti pe care le-am trăit în întreaga mea viaţă. Ele au durat cu o intensitate de-a dreptul istovitoare până la orele 22 din noaptea de 23 spre 24 august. Nu le voi uita niciodată...

La orele 16.15 am fost la palat. În camera în care am intrat şi anume în biroul fostului rege din casa mică se aflau Stârcea, Ioaniţiu, Niculescu-Buzeşti, general Aldea şi colonelul Emilian Ionescu, aghiotantul regal. Nu-mi amintesc dacă era şi comandorul Gherghel.

---

* Dumitru Dămăceanu (1896–1978), colonel adjutant, şeful Statului Major al Comandamentului Militar al Capitalei (fotografie din arhiva familiei, oferită cu generozitate de doamna Gabriela Dămăceanu, fiica generalului Dumitru Dămăceanu).

O tăcere adâncă. Se citea preocuparea pe fețele tuturor. Sunt întâmpinat de Stârcea, care foarte agitat şi cu cuvinte grăbite, care aproape se încâlceau, îmi spune că cei doi Antoneşti sunt în camera alăturată, în salon, împreună cu regele şi generalul Sănătescu, că trebuie neapărat arestați, dar că nu pot trece la execuție deoarece nu ştiu dacă sunt sau nu gata cu pregătirile şi mă roagă să le dau răspuns.

De acest răspuns depindea dacă îi arestează sau le dă drumul. Cred că în câteva secunde mi-a trecut prin minte întreaga situație şi consecințele ei. Este lesne de înțeles ce-am simțit în acele clipe. M-am schimbat la față. Să spun «nu» – însemna ratarea acelei ocaziuni unice, cu toate consecințele incalculabile ce ar fi putut eventual urma.. Răspunzând «da» – îmi luam asupra mea o răspundere ale cărei dimensiuni erau de natură să copleşească şi pe cei mai încercați.

Era miercuri. Conform celor hotărâte trebuia să fiu gata, sâmbătă, 26 august, sau cel mai devreme a doua zi, 24 august.

Conform acestor hotărâri, pentru îndeplinirea sarcinii pe care o primisem, aş fi avut la dispoziție trei zile sau, în cel mai rău caz, 12 ore. Nu eram complet gata. Mai aveam nevoie încă de aproape o zi. Trebuiau completate câteva detalii şi de scris şi de multiplicat la maşină ordinul de operații...

Mi-am luat răspunderea şi am spus că sunt gata.

Niculescu-Buzeşti, Ioanniţiu şi generalul Aldea, care până atunci stăteau jos, au sărit în picioare. Stârcea a ieşit din cameră aproape fugind să cheme pe rege, care se afla în camera alăturată cu cei doi Antoneşti şi cu generalul Sănătescu. Întors cu regele, i-am confirmat în fața tuturor celor prezenți răspunsul meu că sunt gata. Am plecat imediat.

Înainte însă de a continua, redau mai departe din aceeaşi sursă câteva amănunte în legătură cu arestarea lui Antonescu.

Toate măsurile în vederea unei eventuale arestări fuseseră luate prin colonelul Ionescu Emilian. Colonelul Şerban Niculescu, comandantul batalionului de gardă, care nu prezenta destulă încredere, era străin de aceste măsuri.

Fostul mareşal a sosit la palat însoțit de trei maşini de escortă, în care se aflau trei ofițeri, şase subofițeri şi numeroşi agenți, toți foarte bine înarmați cu revolvere şi puşti automate. Escorta lui Mihai Antonescu se compunea din două maşini cu agenții respectivi. Cele cinci maşini de escortă cu întregul personal au rămas afară, în fața palatului lângă fosta Fundație Carol, actuala Bibliotecă Centrală.

Arestarea fostului mareşal şi a lui Mihai Antonescu s-a făcut de maiorul Anton Dumitrescu şi de trei subofițeri, toți din batalionul de gardă: plutonierul Dumitru Bâlă, plutonierul Constantin Rusu şi sergentul major Dinu Cojocaru.

La ordinul de arestare, în camera unde se aflau cei doi Antoneşti şi generalul Sănătescu – între timp regele ieşea şi intra mereu – Dumitrescu Anton pătrunde împreună cu cei trei subofițeri – era ora 16.30 – şi maiorul Anton Dumitrescu se adresează fostului conducător cu următoarele cuvinte:

– Domnule mareşal, sunteți arestat.

Nicio împotrivire. Gestul obişnuit al fostului conducător, care a dus mâna la buzunar, a fost interpretat de cei prezenți ca o intenție de a scoate revolverul. Sergentul major Cojocaru i-a cuprins brațul. Fostul mareşal se adresează generalului Sănătescu cu aceste cuvinte:

– Ce e asta, Sănătescu ?... Acesta vă este obrazul?

Apoi adăugă:

– Să vă fie ruşine! Acestea sunt acte care degradează un general.

Generalul Sănătescu a intervenit, dând pe subofițer la o parte.

Precizez că generalul Sănătescu nu ştia că în timp ce stătea de vorbă cu cei doi Antoneşti, în camera alăturată se hotărâse arestarea acestora.

Adresându-se celor care îl arestau, fostul mareşal le-a spus:

– Mâine, nenorociților, veți fi puşi în ştreang şi împuşcați până la unul.

Mihai Antonescu adăugă:

– Regele a fost târât într-o acțiune fatală datorită unor nemernici.

Au fost singurele lui cuvinte.

Cei doi Antoneşti sunt scoşi din cameră şi duşi la etaj, unde sunt închişi într-o cameră safe.

Înainte de a intra în această cameră, fostul conducător se adresează maiorului Dumitrescu cu următoarele cuvinte:

– Aici băgați voi pe mareşalul României? şi-l scuipă.

Gestul a fost însoțit de o înjurătură.

În acest timp, căpitanul Teodorescu, comandantul unei companii de gardă, cheamă cele trei maşini de escortă cu agenţii, deoarece mareşalul urmează să plece.

Odată intrată pe poarta palatului, sub ameninţarea armelor şi la vestea arestării Antoneştilor, întreaga escortă se predă, este dezarmată şi arestată.

După arestarea lui Ion şi Mihai Antonescu, ceilalţi membri ai guvernului «au fost invitaţi la un Consiliu de Coroană».

Nebănuind nimic, toţi s-au prezentat la palat şi au fost arestaţi succesiv: generalul Piky Vasiliu, Ata Constantinescu, generalul Dumitru Popescu, generalul Pantazi şi colonelul Elefterescu, prefectul Poliţiei Capitalei.

Acesta din urmă, simţind probabil ceva, la început a refuzat să vină. El a încercat în câteva rânduri să vorbească la telefon cu cineva din escorta mareşalului, neputând vorbi cu nimeni. A trimis la palat pe colonelul Marinescu şi un alt director din Prefectura Poliţiei să se informeze. Aceştia au fost imediat arestaţi.

Colonelul Elefterescu nu a venit la palat decât chemat la telefon de generalul Piky Vasiliu, care a consimţit să facă acest lucru. Şi a fost arestat împreună cu ofiţerul care-l însoţea.

Singurii din cei chemaţi la palat care nu s-au prezentat au fost generalul Tobescu din jandarmerie şi Eugen Cristescu, directorul general al Siguranţei statului. Ei s-au prezentat în schimb lui Killinger, adăpostindu-se, la început, în legaţia germană.

După cum s-a spus, fostul mareşal şi Mihai Antonescu au fost închişi în safe. Generalul Pantazi, Piky Vasiliu şi colonelul Elefterescu au fost închişi de asemenea separat de toţi ceilalţi.

Seara, generalul Pantazi a refuzat să mănânce ceva, fumând tot timpul. Generalul Piky Vasiliu, foarte vesel, a ascultat proclamaţia regelui la radio, comentând noua situaţie şi noul guvern.

După miezul nopţii – în noaptea dinspre 23 spre 24 august – toţi cei amintiţi mai înainte sunt predaţi tovarăşului Emil Bodnăraş şi celor zece tovarăşi care îl însoţeau.

Toţi aceştia au primit parte din armele capturate de la escorta fostului mareşal.

La ora 3.25, toţi cei arestaţi au fost urcaţi într-un autobuz şi transportaţi, după cum se ştie, în fosta casă conspirativă din Vatra Luminoasă...

[Cf. Centrul European de Cercetări Istorice, Veneţia, *Antonescu, Mareşalul României şi războaiele de întregire,* vol. II, mărturii şi documente coordonate şi îngrijite de Iosif Constantin Drăgan, Editura NAGARD, Cannaregio Veneţia, 1988, pp. 458-460]

Maior ANTON DUMITRESCU*: „Domnule mareşal, din înalt ordin, sunteţi arestat!”

...La ora 15.30 aproximativ, a sosit în casa regelui colonelul Dumitru Dămăceanu, care a mers direct la rege – cu care a avut câteva minute de discutat asupra dispozitivului trupelor din Capitală, stabilit încă cu mult înainte – după care a ieşit din casa regelui (Asta o ştiu de la rege – care mi-a spus că Titi i-a comunicat că recruţii unităţilor din Capitală au una sau două şedinţe de tragere).

* Şeful grupei de arestare (fotografie pusă la dispoziţie de Centrul de Studiere şi Păstrare a Arhivelor Militare Istorice).

La ora 16 aproximativ, a sosit Ică Antonescu în casa regelui – care a fost primit în sufragerie de rege şi generalul Constantin Sănătescu. Acesta a venit singur – deoarece conducătorul statului, Ion Antonescu, a rămas să vorbească la telefon cu Clodius – după care va veni şi el la palat.

În acest moment, colonelul Emilian Ionescu, cu Niculescu-Buzeşti, Ion Stârcea, Mircea Ioaniţiu şi generalul Aldea erau în biroul de la intrare, tot în casa regelui. Eu şi cu cei trei subofiţeri eram la uşa sufrageriei unde aşteptam ordinele de urmare.

De la ora 16-16.30, Ică Antonescu a explicat regelui şi lui Sănătescu asigurările ce le dau nemţii pentru restabilirea frontului, punând în aplicare o armă nouă etc. La circa 16.40 minute soseşte conducătorul Ion Antonescu condus de colonelul Emilian Ionescu. Ion Antonescu a dat explicaţii asupra celor ce vor urma pentru restabilirea frontului, având asigurările nemţilor care vor pune în aplicare arma nouă – continuând şi cu alte chestiuni pe care nu le mai reţin. Ca încheiere, Mihai i-a spus: «Domnule mareşal, amândoi avem de dat socoteală istoriei şi lui Dumnezeu – tăvălugul morţii apasă asupra Moldovei – şi aceeaşi soartă aşteaptă şi restul ţării». Colonelul Emilian Ionescu sau Mircea Ioaniţiu mi-au făcut semn să intru în sufragerie; era ora 16.58.

Eu am intrat în sufragerie, însoţit de cei trei subofiţeri, am salutat pe majestate «Să trăiţi, Majestate...», apoi m-am adresat conducătorului: «Domnule mareşal, din înalt ordin, sunteţi arestat...» , după care am ordonat celor trei subofiţeri: «Executarea...».

Acum Ion Antonescu s-a repezit asupra mea – lovindu-mă la nas şi cu picioarele în testicule – insultându-mă. Regele cu Sănătescu au ieşit pe uşă spre grupul celor de mai sus (Sănătescu făcându-mi cu degetul la obraz să nu-l lovesc), când Ion Antonescu a spus: «Ce-i asta, Sănătescule, aţi băgat pe rege într-o mare nenorocire... Până mâine dimineaţă veţi fi cu toţii spânzuraţi de nemţi...».

Eu, împreună cu cei trei subofiţeri, i-am condus la cele două fişeturi amenajate din timp, unde i-am închis, lăsând la uşa lor ca pază pe căpitanul Mişu Augustin, care era ofiţerul cu armătura al batalionului, şi pe plutonierul Dumitru Rusu. Eu, împreună cu Bâlă şi colonelul Emilian Ionescu, am mers spre locul unde era căpitanul Gheorghe Teodorescu, căruia i-am comunicat despre cele ce urmează arestării celor doi Antoneşti, adică escorta de oameni şi maşinile – care să fie dirijate la garaj cu şoferii plutonului, sub conducerea lui Cismaru Nicolae, iar arestarea personalului să se facă fără ca publicul care era pe stradă să observe – lucru pe care căpitanul Gheorghe Teodorescu l-a executat întocmai.

Personal, am comunicat telefonic la Sinaia căpitanului Gheorghe Cornea să dea jos toate tablourile lui Ion Antonescu şi să ia cunoştinţă de noua situaţie. Aceasta am făcut-o deoarece colonelul Şerban Negulescu, împreună cu şoferul Constantin Ionescu de la Siguranţă, a fugit din Bucureşti spre Târgovişte, iar când ajunge la Sinaia să se găsească în faţa faptului împlinit – să nu cumva să contracareze cu vreo măsură contrară.

Colonelul Emilian Ionescu, împreună cu generalul Constantin Sănătescu, au luat măsuri să anunţe telefonic pe Lucreţiu Pătrăşcanu, generalul Mihail şi alţii. Între timp a sosit la palat generalul Piky Vasiliu, inspectorul general al jandarmeriei, care a intrat în birou la Sănătescu. Aici a fost arestat şi condus în cazinoul ofiţerilor de către căpitanul Gheorghe Teodorescu.

Apoi a venit generalul Pantazi Constantin, care a fost îndreptat din palat spre locuinţa regelui, unde, în faţa acestei case, l-am arestat şi condus la cazinoul ofiţerilor. În această situaţie mi-a predat actul de naştere al fiului său, Ion, ca să-l predau soţiei sale. Eu l-am predat căpitanului Teodorescu în acest scop.

Ulterior a venit colonelul Mircea Elefterescu, prefectul Poliţiei Capitalei, care a fost condus spre locuinţa regelui unde l-am arestat şi condus la cazinoul ofiţerilor din batalion. Generalul Dumitru Popescu, ministrul de interne, şi Constantinescu, ministrul comunicaţiilor, au mers la biroul lui Sănătescu, unde s-au predat singuri şi pe care Sănătescu, după câteva ore de reţinere, i-a lăsat liberi...

[Cf. Centrul European de Cercetări Istorice, Veneţia, *Antonescu, Mareşalul României şi războaiele de întregire*, vol. II, mărturii şi documente coordonate şi îngrijite de Iosif Constantin Drăgan, Editura NAGARD, Cannaregio Veneţia, 1988, pp. 465-466]

MIRCEA IONNIȚIU*:

„Am auzit pe colonelul Ionescu strigând «Executarea!»”

Timpul trecea încet, dar ora audienței, o clipă în care soarta țării va depinde de convingerile şi cuvintele a doi oameni, nu întârzia. Uitându-mă la cei prezenți, mi-am dat seama că Regele purta aceleaşi haine sport cu care plecase din Sinaia. Desigur că nu se pregătise o şedere atât de îndelungată în Capitală. Ciudat este că în momente de tensiune, detalii neimportante sunt reținute în memorie. Regele era îmbrăcat cu o bluză de sport şi pantaloni de flanelă gri.

Biroul Regelui din Casa Nouă, care noaptea devenea camera mea improvizată de dormit în timpul acestei vizite la Bucureşti, era acum plină de fumul țigaretelor, care indică seriozitatea consfătuirii. Sosise ora trei, dar nu vizitatorii. Avusese loc o nouă schimbare de planuri ? Dar după câteva momente de aşteptare, iată că apare pe aleea ce lega clădirea Palatului cu Casa Nouă, mica vilă în care locuia Regele, Mihai Antonescu însoțit de colonelul Emilian Ionescu. Regele îl primeşte în salon împreună cu generalul Sănătescu. Acesta era un bărbat firav, cu fața uscată, dar cu talia şi portul unui tânăr ofițer. Vorbea cu glas molcom de moldovean, fără să-l fi auzit să ridice glasul în prezența mea. Era devotat Regelui şi principiilor democratice. Cu toate că fusese camarad cu Mareşalul Antonescu, amândoi fiind ofițeri de cavalerie (se tutuiau – Ionel şi Matache), el nu împărtăşea vederile acestuia. Fusese decorat pentru eroism în timpul Războiului şi purta cu mândrie Ordinul „Mihai Viteazul”. S-a dovedit a fi un element împăciuitor în timpul discuțiilor ce aveau loc la Palat, care câteodată deveneau cam încinse.

În audiența cu Mihai Antonescu, Regele discută evenimentele de pe front şi se interesează de cauza întârzierii Mareşalului. După vreo jumătate de oră de conversație, Regele se întoarce în biroul său, iar Mihai Antonescu împreună cu Sănătescu se întorc la Palat pentru ca să aştepte pe Mareşal. În jurul orei patru, apar din nou, de data asta întovărăşiți de Ion Antonescu în uniformă de ofițer de cavalerie, Mihai Antonescu în ținută protocolară cu haină neagră şi pantaloni vărgați. Mai târziu, colonelul Ionescu mi-a spus că Mareşalul, intrând în Palat, s-a împiedicat pe trepte şi era gata să cadă. El era de părere că este un semn bun.

Cu excepția lui Emilian Ionescu, ceilalți intră în „salonul galben” din Casa Nouă, unde după câteva clipe apare şi Regele. Cum n-am fost prezent la audiență, nu pot decât să repet ce am aflat mai târziu de la Rege şi de la Sănătescu. Am aşteptat împreună cu Aldea, Stârcea şi Buzeşti în biroul Regelui.

Discuția se pare că a fost destul de aprinsă, Regele fiind iritat de întârzierea Mareşalului. Ion Antonescu nu a ascuns Suveranului gravitatea situației de pe front. Când Regele îl întreabă dacă nu ar fi prudent să înceapă negocieri de pace, Mareşalul declară că s-au luat anumite contacte. Dar el nu poate intra în discuții pentru încheierea armistițiului fără a avertiza pe nemți şi fără a primi asigurări că țara nu va fi ocupată, granițele statului urmând a fi stabilite doar în cadrul discuțiilor pentru tratatul de pace. Regele şi Sănătescu menționează urgența începerii negocierilor, însă Antonescu declina să urmeze această alternativă dacă nu primeşte în prealabil asentimentul german. Regele şi generalul Sănătescu ştiau că el era la curent cu condițiile transmise de la Cairo lui Maniu, căci mesajele îi erau adresate şi lui. Suveranul a ajuns la concluzia că Antonescu nu dorea sau nu socotea că era momentul de a începe negocieri, cu toate că frontul fusese străpuns şi că o parte din țară era sub controlul armatei sovietice. Antonescu

* Mircea Ionnițiu (1921–1990), secretar particular al Regelui Mihai I.

menționează că va continua ostilitățile pe linia Focşani – Nămoloasa – Galați şi dacă va fi nevoie chiar pe crestele Carpaților. Şi apoi anunța că fără agrementul german nu va începe nicio negociere.

În aceste condiții, Regele cu calmul său obişnuit, cu vocea domoală, declară că Mareşalul nu se mai bucură de încrederea sa şi că Antonescu trebuie să se considere demis. Mareşalul este surprins de vorbele Regelui, care spune în continuare că Mareşalul, adoptând această atitudine, nu-i mai lăsa nimic de discutat şi părăseşte salonul. La un semn al Regelui, maiorul Dumitrescu intră în odaie, însoțit de trei subofițeri, aleşi mai dinainte. Colonelul Ionescu se opreşte în prag. Există un moment de ezitare întrucât niciunul din personajele dramei în desfăşurare nu-şi cunoştea rolul. Mareşalul se uita la Sănătescu, care ridica din umeri. Subofițerii ştiind că trebuie să-i escorteze pe cei doi Antoneşti la etaj în camera destinată reținerilor, au rămas totuşi înlemniți. Există astăzi diferite variante cu privire la cuvintele lui Antonescu în aceste clipe. Nu pot să verific niciuna din ele. Am auzit însă pe colonelul Ionescu strigând „Executarea !" şi dânsul mi-a explicat mai târziu că, văzând ezitarea subofițerilor, a reînnoit ordinul de execuție a arestării. În încordarea momentului, bănuiesc că Mareşalul a înțeles că este vorba de execuția lui şi se adresează lui Sănătescu spunând că Mareşalul Antonescu nu poate fi tratat ca un bandit. Apoi urmează pe ostaşi. O clipă mai târziu îl văd îndreptându-se către scări urmat de Mihai Antonescu, livid la față. Mareşalul, privind înapoi, striga: „Mâine veți fi spânzurați cu toții în Piața Palatului!" Gândul meu a fost că aveam atâtea lucruri programate pentru zilele următoare cu urmări mai atractive şi că spânzurătoarea nu era una din ele, oricât de „înălțătoare" ar fi fost operația.

Ne aflam din nou în biroul Regelui, Aldea, Sănătescu, Stârcea, Buzeşti şi cu mine, aşteptând pe Suveran, care bea un pahar de apă. El va da dispoziții lui Emilian Ionescu şi lui Anton Dumitrescu să aresteze în mod discret escorta Mareşalului şi să gareze maşinile în incinta Palatului, unde nu pot fi observate de trecători. Nu era nevoie ca să fie alarmați nici ei, nici autoritățile germane de ce se petrece la Palat.

[Mircea Ionnițiu, *Amintiri şi reflecțiuni*, Editura Enciclopedică, 1993, pp. 48-50]

ION MOCSONY-STYRCEA*:

„I-am spus generalului (Sănătescu): «Nu-l mai rugați, ci porunciți-i în numele Majestății Sale!»"

...La trei şi un minut în loc de minus 1, Ioani îmi anunță triumfător: „Ce-am spus, baroane, Biljet singur cu geanta lui de cioclu !" Ne uitaserăm pe geam cu speranța că Bij va apare după el, dar Ică era singur, între Ulea şi Emilian, mergând ca un păun, dar agitându-şi capul şi mâinile, gesticulând în timp ce le vorbea surâzând ca o cocotă galeşă şi păguboasă. Mike a spus: „Nemaipomenit, nu merită cruțat, Aldea are dreptate, dar nu trebuie să fie văzut aici; în schimb, Buzeşti, te rog să asişti la audiență pentru a mă ajuta să-l convingem a-l obliga pe Bij să vină imediat..."

Eu l-am primit singur şi l-am introdus în salon, Ulea retrăgându-se, dar Emilian rămânând în hol. După câteva clipe, Suveranul a sosit urmat de Buzeşti şi de Ioani. Până atunci întrebasem extrem de grav, încruntat, indignat şi neprietenos: „Cum se poate una ca asta ? Acuma ce pretexte mai invocă patronul dumneavoastră ?" la care Ică mi-a răspuns foarte jenat: „Sunt înzestrat cu depline puteri pentru a trata şi stabili orice aranjament cu Majestatea Sa, în numele guvernului şi al statului, în locul Conducătorului !" [În continuare, regele a insistat ca Mihai Antonescu să-l cheme de îndată la telefon pe I. Antonescu ca să vină la Palat – n.ed.]

...Ică apucă şovăitor mânerul aparatului drăcesc, creator de atâtea bucurii şi foloase, dar de tot atâtea blestemății şi ponoase, cerând, cu o voce în efectele intimidatoare ale căreia nici el nu mai credea prea mult, să i se dea legătura cu domnul Conducător...

* Ion Mocsony-Styrcea (1909–1992), diplomat, apropiat al Regelui Mihai, fost Mareşal al Palatului până la numirea generalului Constantin Sănătescu.

„Ei, ce mai vreți şi acum de la mine ? Singur nu ştii să te descurci ? Dă-mi-l pe Sănătescu !", la care Ică replică: „Am explicat situația, dar nu-i înțeleasă şi se insistă. Uite, vorbeşte-i tu !" Mike înțelesese că se refereau la el şi c-un gest de revoltă spuse destul de tare ca să fie auzit în difuzor: „Eu nu-i mai vorbesc decât aicea. M-am săturat de milogenii!" Fiind lângă Ică, eu auzisem cum Bij spusese „Sănătescu" şi când Bijlet îl invită să preia cornetul zâmbind galeş stăpânului: „Nu m-aş fi exprimat aşa referindu-mă la Măria Ta", i-am spus generalului: „nu-l mai rugați, ci porunciți-i în numele Majestății Sale!" „Lasă că ştiu eu cum să-i vorbesc", îmi aruncă acesta, pentru ca într-adevăr să-l şi someze, astfel: „Alo, Ionele? Măi, ascultă aici! Aşa nu merge. Nu vezi că l-ai jignit şi pentru ce? Parcă plecai la şase şi până atunci nu poți să vii, n-ai timp, cum naiba? Dă-o dracului! Mă mir că nu pricepi că n-ai dreptate; îți tai singur craca de sub picioare, când numai el te mai susține..." [Urmează descrierea modului cum a fost efectuată arestarea celor doi Antoneşti, descriere cu conținut similar relatărilor celorlalți participanți – Emilian Ionescu, Ionescu Bălăceanu ş.a.] [n.ed.]

...Ioani să plece pe loc la Dămăceanu ca el să-i informeze, la rândul său, pe Mihail, Spătaru, Teodorescu, Niculescu şi ei, la rândul lor, pe toți ceilalți de cele întâmplate la Palat, asupra cărora nu se mai putea reveni în niciun caz; apoi plecai în salon să-l chem pe Emilian la datorie, căci orice secundă de întârziere putea să ne fie fatală.

[Cf. *23 august în arhivele comuniste,* ediție îngrijită şi note de Gheorghe Neacşu, Editura Majadahonda, Bucureşti, 2000, pp. 225-226; Centrul European de Cercetări Istorice, Veneția, *Antonescu, Mareşalul României şi războaiele de întregire,* vol. II, mărturii şi documente coordonate şi îngrijite de Iosif Constantin Drăgan, Editura NAGARD, Cannaregio Veneția, 1988, pp. 448-449].

VICTOR RĂDULESCU-POGONEANU*:

„Se ia hotărârea ca regele să ceară guvernului să încheie armistițiul cu Aliații"

Drept urmare, la sugestia primită de la Cairo, se decide, în tabăra Blocului Național Democratic, patronată de rege, trecerea la acțiune pentru ziua de 26 august 1944. În noaptea de 22 spre 23 august se transmite la Cairo planul acestei acțiuni, în vederea căreia se solicită cel puțin, pe lângă sincronizarea cu operațiile armatei sovietice pe frontul din Moldova, un ajutor sub forma bombardării din aer a forțelor germane de la nord de Bucureşti (în regiunea Băneasa-Otopeni).

Era, într-adevăr, clar că față de cele întâmplate cu un an înainte în Italia, o agresiune germană era de neînlăturat. În acelaşi timp, în chiar ziua de 23 august (22 august – n. ed.) *cred, mareşalul Antonescu se întoarce din inspecția ce făcuse pe frontul din Moldova unde se pare că împărtăşise generalilor ce comandau trupele române convingerea că războiul era pierdut şi că „trebuia căutată o soluție politică". Dimineața de 23 august aduce o serie de întrevederi importante. Mareşalul Antonescu primeşte vizita lui Ion Mihalache în numele Partidului Național-Țărănesc şi a lui Gheorghe Brătianu în numele Partidului Național Liberal. Amândoi insistă ca guvernul să facă el însuşi necesarul pentru a scoate țara din război. Pe de altă parte, Mihai Antonescu îl chiamă la el pe Gr. Niculescu-Buzeşti şi făcându-i o aluzie la cele ce se pregăteau în jurul regelui, îi cere concursul pentru a găsi o soluție care să evite dezastrul. Gr. Niculescu-Buzeşti îi dă un răspuns în spiritul demersurilor sus-menționate ale lui Ion Mihalache şi G. Brătianu, arătând că, dacă guvernul nu se decide a întreprinde el însuşi acțiunea de ieşire din război – aşa cum ar fi fost de altfel de dorit şi cum însăşi factorii*

* Victor Rădulescu-Pogoneanu (1910–1962), Director al Cabinetului şi Cifrului din Ministerul Afacerilor Străine

de opoziție ar fi preferat – atunci, cel puțin să se pregătească transmisia imediată de puteri către cei care erau gata să-şi asume această răspundere, adică şi guvernul să ia toate măsurile militare indicate pentru ca succesorii săi să poată dispune în fața eventualei agresiuni germane de un maximum de forțe posibil. Mihai Antonescu îi comunică atunci lui Gr. Niculescu-Buzeşti un fapt de o importanță deosebită şi care a determinat precipitarea evenimentelor şi dezlănțuirea acțiunii proiectată pentru 26 august în chiar ziua de 23 August. Mihai Antonescu îi împărtăşeşte într-adevăr lui Gr. Niculescu-Buzeşti că-l primeşte tocmai în audiență pe ministrul plenipotențiar german Clodius, directorul afacerilor economice din Ministerul de Externe German şi care se oprise la Bucureşti, în trecere dinspre Ankara (unde tratase cu guvernul turc) spre Berlin. În cursul acestei audiențe, Mihai Antonescu îi arătase lui Clodius că, în situația în care se ajunsese pe frontul din Moldova, România va fi nevoită să caute o soluție directă, încheind un armistițiu cu aliații şi făcuse apel la diplomatul german să explice poziția noastră şi să ceară înțelegerea germanilor față de această poziție. Clodius, abil, răspunsese că îşi dă foarte bine seama de situație şi că va pleca de îndată la Berlin spre a raporta lui Hitler însuşi în spiritul apelului lui Mihai Antonescu (în fapt, Clodius n-a mai putut părăsi Bucureştiul, unde mai târziu a fost luat prizonier de ruşi). Față de demersul imponderat al lui Mihai Antonescu, de pe urma căruia exista riscul ca Germania să procedeze la noi măsuri de natură a paraliza orice acțiune din partea noastră (aşa cum se întâmplase în Ungaria atât în momentul înlocuirii guvernului Kalláy cu guvernul Sztoiny, cât şi în acela al instalării în chiar primăvara 1944 a guvernului Szalassy, când Ungaria devenise de fapt un protectorat german), se trece la Palatul regal, la o reexaminare a situației. O consfătuire reuneşte acolo la prânz pe rege, Gr. Niculescu-Buzeşti, pe generalul C. Sănătescu, atunci Mareşalul Curții, pe generalul Aurel Aldea şi pe Ion Mocionyi-Styrcea, secretarul regelui. La acest prânz luase cunoştință şi de faptul că mareşalul Antonescu ceruse, în chiar acea dimineață, să fie primit de rege – se ia hotărârea ca regele să ceară guvernului să încheie armistițiul cu aliații, iar în cazul în care mareşalul Antonescu nu ar fi dispus să facă aceasta – să se dezlănțuie acțiunea proiectată pentru 26 august. Mareşalul Antonescu soseşte la Palat, însoțit de Mihai Antonescu, în după masa de 23 august. Regele îi primeşte în prezența generalului C. Sănătescu şi, după ce Mareşalul îi arată cele ce constatase în inspecția făcută pe front, îl întrebă pe acesta dacă, în situația ce se crease, e dispus să ceară armistițiu. Mareşalul Antonescu spune că nu poate să facă acest lucru, deoarece nu înțelege a-şi încălca jurământul luat față de Germania şi că, în cel mai rău caz, se va retrage cu germanii împreună – la nevoie – până la Bihor. Față de acest răspuns, regele insistă ca mareşalul Antonescu să se mai sfătuiască acolo chiar cu Mihai Antonescu (care în tot cursul acestei audiențe nu a intervenit în discuție) şi în acest scop, regele, însoțit de generalul C. Sănătescu, trece pentru câtva timp într-o cameră alăturată, unde aşteptau Gr. Niculescu-Buzeşti, generalul A. Aldea, I. Mocsonyi-Styrcea şi secretarul particular al regelui Ioanițiu (acesta luase parte şi el, mi se pare, la prânzul din acea zi de la Palat). Examinându-se din nou situația, se hotărăşte aplicarea imediată a planului discutat la prânz, în cazul în care mareşalul Antonescu stăruie în atitudinea adoptată. Întorcându-se apoi, însoțit tot de generalul C. Sănătescu în camera de audiență, regele întreabă din nou pe mareşalul Antonescu dacă este dispus să încheie armistițiul cu aliații, iar acesta dă acelaşi răspuns ca mai înainte. Atunci regele se adresează mareşalului Antonescu cu cuvintele: „În această situație, domnule mareşal, eu îți retrag încrederea mea" şi părăseşte, de astă dată singur, camera. Apoi, în prezența generalului C. Sănătescu şi la ordinul generalului adjutant Emilian Ionescu, câțiva plutonieri din batalionul de gardă, comandați de maiorul Dumitrescu, arestează pe mareşalul Antonescu şi pe Mihai Antonescu, fără alt incident deosebit, decât un schimb de imputări – în termeni urbani – între Mareşal şi generalul Sănătescu. Cei doi arestați, la care se adaugă generalul Pantazi, ministrul Apărării Naționale, generalul [Picky] Vasiliu, subsecretar de stat la Ministerul de Interne, şi colonel Elefterescu, prefectul Poliției Capitalei – chemați pe rând la Palat şi arestați şi ei – sunt ținuți un timp într-o cameră din Palat, apoi generalul Sănătescu, noul Prim Ministru, de teamă ca nu cumva militarii însărcinați cu paza celor arestați să se lase intimidați şi să-i elibereze se decide – fără a mai consulta

pe nimeni altcineva – să încredințeze întregul grup de arestați unor elemente de încredere ale Partidului Comunist făcând parte din Gărzile Patriotice, comandați de Emil Bodnăraş, acesta angajându-se sub cuvânt de onoare că va ține pe cei arestați la dispoziția guvernului. Arestații au fost ținuți, pe cât ştiu, în bune condiții, într-o casă conspirativă din cartierul Vatra Luminoasă, până când, îndată după intrarea trupelor sovietice în Bucureşti, au fost făcuți prizonieri de acestea (ceea ce a determinat protestul guvernului român, făcut de ministrul de Externe Gr. Niculescu-Buzeşti prin intermediul ministrului la Ankara, AL. Cretzianu).

[Biblioteca Academiei Române, Arhiva Istorică, Fond nr. 9, dosar nr. 45, în *23 august 1944 în arhivele comuniste*, ediție îngrijită şi note de Gheorghe Neacşu, Editura Majadahonda, Bucureşti, 2000, pp. 154-156; Centrul European de Cercetări Istorice, Veneția, *Antonescu, Mareşalul României şi războaiele de întregire,* vol. II, mărturii şi documente coordonate şi îngrijite de Iosif Constantin Drăgan, Editura Nagard, Cannaregio Veneția, 1988, pp. 436-438]

EMIL BODNĂRAŞ*:
„Au fost arestați ambii Antoneşti, care au fost băgați într-un seif... Când am venit, era de văzut ce facem cu ei”

După şedința de consiliu, care a avut loc în dimineața de 23 august la Snagov în clădirea lui Nicolae, Antonescu a simțit nevoia să vină la rege să-i sancționeze hotărârile la care s-a ajuns în acea şedință, în care s-a analizat situația şi în care a informat, după inspecția pe care a făcut-o în Moldova, cum să se continue războiul şi Antonescu cere să fie primit la Palat. Palatul în fierbere; ce să facă? El ştia că este prevăzut un plan, dar ce să facă, nu ştia dacă suntem gata noi. Planul era făcut pentru a începe peste câteva zile, şi nu ştia dacă este gata dispozitivul de acțiune.

Două lucruri se puneau: cum procedează cu Antonescu şi a doua, dacă poate proceda aşa cum este stabilit să procedeze.

În ajun pare-mi-se, am avut o şedință prelungită cu Dămăceanu. Cum am lucrat noi. Ordinele de acțiune pentru fiecare pluton, ca să nu se piardă timp cu comandanții care urmau să fie convocați la Comandamentul Capitalei, cât timp Antonescu este la Palat. Să fie convocați la Comandamentul Militar al Capitalei toți comandanții care urmau să acționeze în cadrul dispozitivului de alarmă, de reprimare a unei revolte în Capitală şi acolo, după o sumară prelucrare, să i se înmâneze fiecăruia ordin ce are de făcut. Asta ca să nu mai pierdem timp atunci. Aparatul militar pe care îl avea la dispoziție comitetul militar, mai precis col. Dămăceanu, era format din mr. Rasoviceanu, mr. Vițeleanu, lt. col. Cristea, a elaborat ordinele de

* Emil Bodnăraş (1904–1976), militar de carieră şi lider comunist, implicat în pregătirea evenimentelor de la 23 august 1944, l-a preluat pe mareşalul Antonescu şi pe ceilalți arestați şi i-a predat sovieticilor.

acțiune pentru fiecare, până la pluton, inclusiv obiectivele stabilite împreună cu mine în cursul şedinţelor de lucru a aparatului militar.

Dămăceanu, obosit, ştiind că peste două zile trebuia să acționăm, a mai lucrat şi dimineața la Comandament, s-a dus acasă şi s-a culcat şi a lăsat vorbă să nu-l trezească nimeni. Palatul prima legătură a căutat-o cu el, pentru că regele ştia că cunoaşte în ce măsură planul este gata sau nu. S-au pierdut câteva ore pentru că el dormea. Însă când s-a trezit, nevasta îi spune: vezi că ai fost căutat. Atunci omul s-a dus la Palat şi află că Antonescu este la Palat. Mai bine zis, a fost informat că Antonescu trebuie să vină la Palat.

Dămăceanu când a auzit că lucrurile stau aşa şi-a dat seama că a doua oară este greu de chemat şi cum, în mod esențial, noi eram gata, toate ordinele erau pregătite, planul era făcut, era aprobat, doar timpul trebuia decalat cu două zile. Tot planul, din punct de vedere militar, practic însemna intrarea în dispozitiv a trupelor şi a elementelor înarmate muncitoreşti şi acțiunea declanşată. El ştia – Dămăceanu – că grupele noastre sunt pregătite şi principalele forțe sunt deja în case şi că a fost şi armament distribuit gărzilor muncitoreşti, aşa că Dămăceanu s-a gândit: ce fac, cum am să răspund în fața comuniştilor şi atunci el a comunicat regelui personal: noi suntem gata, Antonescu trebuie reținut aici. Asta a fost pe la orele 6-6.30 spre 7. Noi nu ştiam încă nimic. Noi stăteam acasă, seara aveam iar nişte întâlniri.

Aici iarăşi n-am reuşit să stabilesc, comunicarea am primit-o, dar n-am putut să stabilesc nici cu Dămăceanu, şi pe Sanda Rangheț n-am întrebat-o, prin cine a venit comunicarea la noi că Antonescu este reținut la Palat şi se procedează conform planului, am primit-o prin Pătrăşcanu-Rangheț, pentru că Pătrăşcanu continua să mențină legătura cu Palatul. El nu cunoştea planul militar, dar avea o legătură de siguranță telefonică cu Styrcea, şi cu Pătrăşcanu am stabilit că dacă survine ceva el să informeze, pare-mi-se la gazda lui Rangheț, şi de acolo comunicarea cu noi.

În orice caz am primit comunicarea pe la 7.30 - 8 seara că Antonescu este la Palat şi că s-a procedat cum s-a stabilit. Am ieşit imediat din casă, deşi nu era încă întuneric, ca să caut legătura cu Dămăceanu. Acasă nu mai era, mi s-a comunicat că ori la Comandament ori la Palat se găseşte. De la Comandament, unde l-am căutat telefonic, mi s-a spus că este la Palat. Se întunecase de-acuma, era pe la vreo 9 şi într-adevăr acolo i-am găsit. Erau foarte frământați, foarte agitați. Îl reținuseră pe Antonescu, îl izolase într-o cameră blindată unde avea un seif. Când a venit Antonescu, regele i-a spus să prezinte situația, concluzia că trebuie continuat războiul pe baza mobilizării generale totale – nu fusese mobilizare generală până atunci. Regele i-a arătat că este de altă părere. Socotește că Antonescu greşeşte în aprecierea situației, că războiul este pierdut şi s-a simțit mai încurajat după ce Dămăceanu i-a confirmat că totul este gata şi că urmează să acționeze întocmai după plan. Asta l-a liniştit şi l-a încurajat.

După asta a mai urmat discuția cu Antonescu, să-l convingă să-şi schimbe părerea. Antonescu a spus că socotește că nu este cazul şi atunci regele i-a spus: eu îți las timp de gândire. L-a lăsat vreo douăzeci de minute, când a fost chemat maiorul Dumitrescu cu plutonierii lui, după care s-a reîntors şi i-a cerut părerea (Asta este uşor de reconstituit). Şi atunci Antonescu a fost obraznic şi regele i-a spus: Atunci eşti reținut aici, şi s-a retras şi a intrat Dumitrescu cu plutonierii: Domnule Mareşal, sunteți arestat. Atunci acesta a avut o ieşire violentă, a înjurat şi asta i-a încurajat pe plutonieri. L-au luat frumos de spinare şi l-au dus. Era Ică Antonescu şi Antonescu, au venit împreună. Ceilalți au fost ulterior chemați. Pichi Vasiliu a venit şi a căzut şi prin el i-a chemat pe Elefterescu şi Pantazi.

Au fost arestați ambii Antoneşti, care au fost băgați într-un seif, într-o altă cameră blindată, iar pe Pantazi, Pichi Vasiliu şi Elefterescu într-o altă cameră blindată.

Când am venit era de văzut ce facem cu ei. Noi am prevăzut să-i internăm într-o casă a noastră. Regele nu ştia cum ne gândim să procedăm. O singură condiție ne-a pus: numai să nu-i împuşcați acuma, dar a fost imediat de acord că nu pot fi ținuți nici la o închisoare, nici la Palat nu pot rămâne, numai dumneavoastră să-i țineți, dar să nu-i împuşcați. N-am avut nicio dificultate din acest punct de vedere. Atunci seara am stat de vorbă cu el. El era încă palid, foarte emoționat. Atunci ne-am înțeles ce facem cu ei. Deci am stabilit că Antoneştii pleacă de la Palat. Tot atunci am discutat problema locului său şi atunci a ieşit din buzunar planul pe care îl făcusem ca să-l trimitem la Târgovişte şi a fost foarte mulțumit. I-am dat regimentul lui de escortă şi a plecat şi el şi mama sa. Au plecat spre Târgovişte sau spre Curtea de Argeş, bine păziți, bine escortați. Asta încă în noaptea de 23 spre 24, spre ziuă au plecat, după ce s-au făcut toate formalitățile.

[Biblioteca Academiei Române, Arhiva Istorică, Fond nr. 9, dosar nr. 194, filele 131-148 (relatare din 1957), în *23 august 1944 în arhivele comuniste*, ediție îngrijită şi note de Gheorghe Neacşu, Editura Majadahonda, Bucureşti, 2000, pp. 51-53]

CONSTANTIN PÂRVULESCU *:

„Seara am putut să-i scoatem pe Antoneşti, pe Pantazi şi cu Cristescu într-o dubă, cu o echipă a noastră înarmată, sub conducerea lui Mladin Ştefan, şi i-am dus la Vatra Luminoasă, într-o casă conspirativă”

Ziua insurecției fusese stabilită între 23 şi 26 august. De ce ? Pentru că stând de vorbă cu regele şi cu sfetnicii lui, el îmi spunea aşa că, între timp, sau are obiceiul să vină la el Ion Antonescu şi cu Mihai Antonescu, fie are şi el dreptul să-i cheme la Palat. Atunci trebuia să folosim una din aceste variante: sau vine el sau îl cheamă regele şi atunci, în cadrul acesta 23-26, trebuia să-l aresteze. Era deja pregătit totul, trebuia doar, cum s-ar spune, apăsat pe buton ca să înceapă executarea obiectivelor, intrarea în obiective a forțelor armate, a grupelor patriotice, a întregului mecanism. S-a întâmplat ca în ziua de 23 august, Antonescu cu Mihai Antonescu şi, mi se pare, cu Pantazi, care era ministru de Război, au venit la Palat. Antonescu era foarte supărat, a început să se răstească la Mihai, eu nu ştiu cum s-a întâmplat, dar ăsta tinerelul s-a speriat tare. Până la urmă şi-a dat seama că are o sarcină şi îl avea în mână pe tâlharul acela de Antonescu.

Regele avea ofițerii de gardă, a făcut un semn şi aceştia l-au înhățat pe Antonescu cu ai lui şi i-au băgat în niște fişeturi de oțel, i-au arestat. De fapt, erau patru: Ion Antonescu, Mihai Antonescu, Pantazi şi Cristescu, şeful Serviciului Special. Nu-mi aduc aminte ora când a avut loc arestarea acestora, dar ştiu că era ziua. Cu toate că regele Mihai era foarte tânăr, acei din jurul lui îşi apărau pielea lor; el a venit la noi tot cu scopul de a-şi apăra pielea şi tronul. După ce i-au închis s-au pus pe o întreagă problemă. Ce facem ? În planul insurecției era prevăzută şi această problemă. Ei nu pot decât să-l aresteze, dar trebuie luați de acolo pentru că nu este exclus ca nemții să afle, să dea năvală în Palat, să-l măcelărească pe rege şi să-l salveze pe dictator.

Legătura se ținea permanent pe linia lui Pătrăşcanu, nu l-am amestecat pe tovarăşul Bodnăraş, ar fi fost prea expus Secretariatul. Bodnăraş era totuşi un membru de bază al Secretariatului şi trebuia să fie ilegal. Pătrăşcanu avea legătură cu Styrcea, cu unele persoane din anturajul regelui. Regele, se vedea treaba, s-a speriat peste măsură şi l-a trimis pe Styrcea să-l caute pe domnul Pătrăşcanu şi pe domnul Titel Petrescu. Styrcea s-a dus la o casă conspirativă pe care o cunoştea şi acolo l-a găsit pe Pătrăşcanu. Pătrăşcanu nu putea face nimic; el era un om de legătură. Seara am putut să-i scoatem pe Antoneşti, pe Pantazi şi cu Cristescu într-o dubă, cu o echipă a noastră înarmată, sub conducerea lui Mladin Ştefan şi i-am dus la Vatra Luminoasă, într-o casă conspirativă. Se spune, probabil că ați mai aflat şi din alte surse, regele s-a speriat, intrase panica în el, pentru că era, într-adevăr, suspectat şi de Antonescu şi de nemți. Oamenii care s-au dus cu arestații au rămas acolo, în casa conspirativă din Vatra Luminoasă. Oamenii erau înarmați cu automate – fusese dezarmată garda lui Antonescu, care era formată din subofițeri de jandarmi. Arestații au fost hrăniți bine. Antonescu cerea să fie împuşcat. Cei care îi păzeau au răspuns: „Noi nu vă împuşcăm, o să fiți judecați, o să fiți condamnați după faptele care le-ați făcut”. Li s-a dat rufărie şi tot ce le trebuia şi li s-a spus: „Să fiți cuminți, că automatul este aici”. Asta a fost cu arestarea.

[Biblioteca Academiei Române, Arhiva istorică. Relatare înregistrată pe bandă de magnetofon în ziua de 29 martie 1969, publicată în *23 august 1944 în arhivele comuniste,* ediție îngrijită şi note de Gheorghe Neacşu, Editura Majadahonda, Bucureşti, 2000, pp. 113-114]

Grupaj realizat de cdor (r) GHEORGHE VARTIC

* Constantin Pârvulescu (1895–1992), militant comunist, secretar general al Partidului Comunist din România, din aprilie până în septembrie 1944.

METAMORFOZA SEMNIFICAȚIEI LUI 23 AUGUST 1944 GHEORGHIU-DEJ ŞI PRETENȚIILE DE LEGITIMITATE ISTORICĂ

Cc. şt. dr. CEZAR STANCIU
Universitatea „Valahia”, Târgovişte

Abstract

On 23 August 1944 a coup organized by King Mihai I overthrew Marshall Antonescu from power and Romania, formerly a Nazi Ally, joined the United Nations. The small insignificant Communist Party was member in a coalition of parties which supported the change of regime. But as the Red Army was taking over Romania, the communist Party became stronger and stronger, finally being propelled in power. 23 August change its meaning completely: Communist propaganda used the event to justify its position, claiming to be the leading force behind it. The Gheorghiu-Dej regime promoted a fluctuant discourse about 23 August, according to political necessities. During Stalin, the event was hardly mentioned. The leading role in accomplishing the “people’s revolution” in Romania was given to the Red Army. As Khrushchev loosened the screw on Moscow’s satellites, Gheorghiu-Dej embarked on a long and perilous road towards autonomy from the Soviet Union. In this context, the official discourse regarding 23 August changed again: the Red Army was no longer portrayed as the leading force behind the revolution, but the Romanian Communist Party, who overthrew Antonescu. These changes illustrate the Communist regime’s eager quest for political legitimacy and the way history is manipulated by propaganda in order to serve political interests.

Evenimentele de la 23 august 1944 au jucat un rol cardinal în definirea relațiilor regimului Gheorghiu-Dej atât cu Moscova, cât şi cu societatea românească. În acele zile fierbinți de august, puțini ar fi bănuit cât de schimbător avea să fie discursul istoriografic, dar mai ales politic românesc, în privința actului de răsturnare de la putere a mareşalului Antonescu. Gheorghiu-Dej a dat dovadă de foarte multă clarviziune şi intuiție politică în acest sens. El înțelesese, în primăvara lui 1944, că regimul Antonescu îşi trăia ultimele zile şi că apropierea sovieticilor reprezenta o imensă oportunitate, ceea ce a determinat decizia sa de a scăpa de Ştefan Foriş[1]. În vară, el era deja pregătit să-şi asume poziția pe care şansa i-o oferea, în alcătuirea noului regim. Deşi modestă, această poziție reprezenta mult mai mult decât ar fi putut visa cu câțiva ani în urmă fostul lider sindical ceferist. Cu aceeaşi intuiție politică, el se va folosi şi în anii de după 23 august, după cum îi impuneau necesitățile momentului.

Discursul politic al regimului Dej referitor la actul de la 23 august 1944 a cunoscut fluctuații majore în timp, reprezentând un barometru al relațiilor liderului comunist român cu hegemonul sovietic. Amintirile colective şi reprezentările trecutului joacă un rol foarte important în formarea identității unui grup, deoarece identitatea se clădeşte pe amintirea a ceea ce grupul a fost în trecut, a experiențelor împărtăşite. Amintirile colective sunt, în natura lor, subiective şi supuse manipulării prin diverse mijloace (propagandă, educație, cenzură etc.). Repetarea insistentă a anumitor teme se imprimă în mentalul colectiv şi oferă consistență sentimentelor identitare[2]. Astfel, conform lui Anthony Smith, identitatea reprezintă un continuu

▪ Ana Pauker susținea că Armata Roșie a fost factorul hotărâtor în eliberarea României

proces de redescoperire. Prin redescoperirea fragmentară şi reprezentarea subiectivă a trecutului, orice grup se redefineşte şi se redescoperă pe sine implicit[3]. Ceea ce oferă continuitate unui asemenea proces sunt amintirile colective. De aceea, amintirile colective sunt supuse unui asalt permanent, în cadrul oricărui regim totalitar, ce urmăreşte scopul de a explica prezentul prin prisma trecutului, de a găsi în trecut justificări pentru prezent. Nimic nu servea mai bine interesele politice şi ideologice ale regimului în relația sa cu lumea exterioară decât amintirile colective[4].

În cazul regimului Gheorghiu-Dej, manipularea politică a semnificațiilor lui 23 august şi efortul permanent de a rescrie istoria acestui eveniment ilustrează foarte bine funcția vitală îndeplinită de amintirile colective în legitimarea prezentului şi a regimului politic existent. Discursul triumfalist inițial, motivat de entuziasmul victoriei şi al oportunităților pe care aceasta le deschidea, a fost însă curând abandonat. Pe măsură ce Armata Roşie înainta, iar grupul moscovit în frunte cu Ana Pauker revenea în țară, atitudinea PCdR devenea tot mai reținută. Ana Pauker se exprimase în mod defavorabil la adresa actului de la 23 august, care, de altfel, îi propulsase la putere pe Dej şi pe acoliții săi, în defavoarea facțiunii „moscovite”[5]. Totodată, este ştiut că abandonarea alianței cu Axa a încurcat şi planurile lui Stalin de sovietizare a României[6]. Astfel, evidențierea meritelor proprii în răsturnarea „dictaturii fasciste antonesciene” începea să prezinte riscuri, în condițiile în care acțiunea proprie tindea să umbrească pretențiile ocupantului la asumarea laurilor pentru răsturnarea „fascismului”. În condițiile anilor 1945-1947, nu există un discurs coerent asupra semnificației lui 23 august în rândul comuniştilor români, cu atât mai mult cu cât principalul artizan, regele Mihai I, se afla încă pe tron, purtând la piept *Ordinul Victoria* conferit de Stalin.

Ruptura cu trecutul, survenită în anii 1947-1948, pe fondul răsturnării monarhiei şi a accentuării presiunilor sovietice din cauza tensiunii internaționale, a determinat schimbări majore în interpretarea evenimentului. Stalin urmărea să-şi consolideze controlul asupra sateliților est-europeni şi din această cauză discursul despre rolul factorilor naționali nu mai era convenabil pentru Moscova. Contra-exemplul era reprezentat de Tito. Excomunicarea acestuia arăta faptul că evidențierea factorului național era considerată o „deviere” şi de aceea discursul istoric şi politic în România, ca şi în celelalte țări comuniste, s-a concentrat asupra sublinierii importanței factorului sovietic.

În ceea ce privea interpretarea evenimentelor de la 23 august 1944, existența acestora nu putea fi, evident, negată. Accentul însă trebuia deplasat către contribuția Armatei Sovietice în eliberarea României. Puterea pe care o deținea regimul nu mai putea fi descrisă ca rezultat al unei acțiuni interne, autonome, care putea produce acuzații de „titoism”, ci era descrisă drept un produs al victoriei sovietice[7].

În februarie 1948, când a fost elaborat Raportul lui Gheorghiu-Dej la Congresul de unificare a PCR cu PSD, acest fapt nu era încă foarte clar. De aceea, Dej a menționat în mod special nu doar acțiunea în sine şi importanța sa, ci implicarea armatei române în operațiunile militare împotriva trupelor germane de după 23 august. Meritul pentru mobilizarea populației şi armatei era pus, atunci, pe seama „forțelor democratice”. În al treilea capitol al Raportului, dedicat realizărilor „regimului democratic”, Gheorghiu-Dej nu vorbeşte aproape deloc despre implicarea Armatei Sovietice în eliberarea României[8].

După ce schisma sovieto-iugoslavă devine publică, în cursul primăverii anului 1948, atitudinea referitoare la originea puterii regimului va căpăta

o altă semnificație. Impunerea campaniei anti-cosmopolite în țările comuniste şi a modelului unic, bolşevic, de construire a socialismului a implicat raportarea deplină la factorul sovietic. În 1951, de pildă, într-un discurs ținut cu ocazia aniversării revoluției bolşevice, Ana Pauker a subliniat că Armata Sovietică a fost factorul hotărâtor în eliberarea României: „datorită victoriilor Armatei Sovietice, Polonia, Cehoslovacia, Ungaria, Bulgaria, Albania şi România şi-au căpătat libertatea”[9]. Mențiuni despre 23 august nu se mai fac, deşi e vorba de eliberarea de „sub jugul fascist”. Mai mult, Ana Pauker subliniază că: „poporul nostru a putut păşi pe drumul socialismului pentru că am fost eliberați de către glorioasele armate ale Uniunii Sovietice (...)”[10]. În întregul discurs, nu apare nicio menționare a evenimentelor de la 23 august şi nici a rolului factorilor interni în răsturnarea regimului Antonescu.

Atunci când apar referiri la 23 august, subiectul în sine este deseori eludat prin formule standard, insistându-se asupra schimbării de regim, fără a fi menționați factorii implicați. Pentru că negarea era imposibilă şi existența lui 23 august era implicit un factor de legitimitate, se optează pentru eschivarea de la aprofundarea subiectului: „23 august este pentru poporul român cea mai mare sărbătoare națională, deoarece ea a însemnat cotitura către o schimbare radicală în viața sa – de la regimul burghezo-moşieresc de asuprire şi exploatare sălbatică a maselor muncitoare, de înrobire politică şi economică a țării de către puterile imperialiste, la regimul democrat-popular (...)”[11]. Atunci când discursul se referă la contribuția proprie, o face în aceeaşi termeni vagi: armata română, care a luptat alături de cea sovietică. Cui îi revine însă meritul eliberării României şi care este rolul lui 23 august în economia evenimentelor sunt însă întrebări lăsate fără răspuns, eludate[12].

Sensibilitatea lui Gheorghiu-Dej a fost pusă la grea încercare însă de abordarea lui Molotov, în condițiile politice care au urmat morții lui Stalin. În iulie 1953, conducerea PMR a fost convocată la Kremlin pentru a primi noi instrucțiuni, în privința implementării „noului curs” al lui Malenkov. Măsurile de reformă şi de destindere pe care urmărea să le implementeze noua conducere colectivă de la Kremlin au fost asociate unei critici foarte severe a politicilor anterioare de dezvoltare. A fost criticată în mod special dezvoltarea forțată a industriei şi neglijarea bunurilor de larg consum, care ar fi dus, în opinia echipei de conducere moscovite, la o situație explozivă. În acest context, Molotov s-a referit la situația dificilă a partidului în raport cu masele, afirmând că după părerea sa, regimul n-ar fi în stare să se mențină la putere nici două săptămâni fără sprijinul Armatei Sovietice[13]. Gheorghiu-Dej era profund deranjat de caracterizarea regimului său ca fiind o creație a baionetelor sovietice, lucru ce va ieşi la iveală mai târziu, atunci când Dej va beneficia de o poziție suficient de solidă pentru a-şi permite exprimarea nemulțumirilor. După 1960, el va reveni în mai multe rânduri asupra afirmațiilor lui Molotov.

Cu toate acestea, Dej va rămâne extrem de prudent în anii următori, încercând să intuiască direcția în care merg lucrurile la Moscova. Panicat de *Raportul Secret* al lui Hruşciov, perceput în mod implicit ca o amenințare la adresa puterii sale, Gheorghiu-Dej îşi va vedea confirmate cele mai negre temeri în legătură cu destalinizarea, în toamna lui 1956, odată cu izbucnirea revoluției din Ungaria. Conform unor memorialişti, acesta ar fi fost momentul în care el a decis să se îndepărteze de Uniunea Sovietică, să-şi consolideze regimul, pentru a fi invulnerabil în fața presiunilor sau schimbărilor venite de la Kremlin[14].

Până în 1958, Gheorghiu-Dej s-a concentrat asupra obținerii acordului Kremlinului pentru

▪ Discursul politic al lui Gheorghiu-Dej referitor la 23 august a cunoscut fluctuații majore în timp

retragerea trupelor sovietice din România, dar şi asupra dezvoltării industriale, atât de criticată la Moscova în 1953. Aceste două aspecte erau legate, în concepția lui Dej, de ideea de independență, de libertate de manevră, în fața Uniunii Sovietice. El nu-şi va exprima punctele de vedere decât atunci când se va simți suficient de solid în fața presiunilor hegemonice ale Moscovei. Mai mult, retragerea trupelor sovietice îl obliga să dovedească o prudență deosebită în fața lui Hruşciov, pentru a nu-i trezi suspiciuni. În iulie 1958, când a avut loc ceremonia oficială de retragere a trupelor sovietice, Gheorghiu-Dej a folosit cu mult entuziasm vechea abordare, realizând că era probabil ultima ocazie în care mai era obligat să o facă. În discursul său, eliberarea României era încă o dată pusă pe seama Armatei Sovietice: „în timpul celui de-al doilea război mondial, vitezele Armate Sovietice, dând lovitura zdrobitoare hoardelor fasciste, au eliberat şi țara noastră de jugul imperialismului hitlerist, dând putință poporului nostru să-şi ia soarta în propriile mâini”[15]. Dej a menționat printre altele şi contribuția militară a României la luptele contra Germaniei însă problema eliberării rămânea în continuare tributară vechiului canon.

Era, de altfel, „cântecul de lebădă” al discursului stalinist despre 23 august. În anul următor au apărut şi primele divergențe româno-sovietice referitoare la istoria evenimentelor din august 1944. Atitudinea publică a regimului Dej a rămas moderată, încercând să ascundă reorientarea, însă aceasta era vizibilă pentru cei ce urmăreau atent presa de partid. Cu ocazia sărbătoririi zilei de 23 august 1959, discursul lui Gheorghiu-Dej a fost radical diferit față de anii anteriori. La aniversarea a zece ani de la „insurecție”, de pildă, în 1954, Dej s-a ferit să intre în descrierea concretă a evenimentelor, însă discursul său de la a XV-a aniversare era mult mai explicit. Dej relatează cu lux de amănunte acțiunile pregătitoare ale partidului şi descrie amănunțit luptele gărzilor patriotice pentru alungarea trupelor germane şi apărarea capitalei. El se referă la acțiunea partidului de mobilizare a muncitorilor şi intelectualilor, la organizarea apărării contra atacurilor trupelor germane, la extinderea rezistenței anti-germane către alte orașe ale țării. Din expunere reiese limpede că încercările germanilor de a redobândi controlul erau „zdrobite” în momentul în care trupele sovietice au intrat în capitală[16]. Astfel, răsturnarea „fascismului” nu mai era descrisă ca un merit al Armatei Sovietice, ci al partidului: „Partidul Comunist Român a fost inițiatorul şi organizatorul insurecției armate, care a dus la răsturnarea dictaturii militare-fasciste”[17]. La întrebarea dacă regimul de „democrație populară” era rezultatul acțiunii externe, a Armatei Sovietice, sau a unei inițiative interne, organizată de PCR, răspunsul oferit de discursul lui Gheorghiu-Dej este de asemenea limpede: „insurecția armată victorioasă a dat un puternic avânt luptei maselor populare, a constituit începutul revoluției populare, a cărei sarcină de bază era lichidarea rămăşițelor feudale şi desăvârşirea revoluției burghezo-democratice”[18].

Deseori, analizele privind semnificația actului de la 23 august, în timpul perioadei comuniste, se referă în special la modul în care partidul a încercat să denatureze adevăratul sens al evenimentelor şi să amplifice în mod fals rolul PCR în organizarea loviturii de stat. La fel de interesantă este însă şi clarificarea rolului atribuit Armatei Sovietice şi implicit raportul care era stabilit între factorul intern şi cel extern în interpretarea pe care partidul o dădea evenimentelor. Până în 1958-1960, greutatea acestui subiect în economia propagandei de partid a rămas cumva periferică, din cauza prudenței lui Gheorghiu-Dej. În perioada care a urmat retragerii trupelor sovietice, tonul s-a schimbat, aşa cum am arătat mai sus, dar problema a devenit una frontală abia în contextul elaborării Manualului de istorie a PMR. În acel context, subiectul nu mai putea fi eschivat.

În mai 1956, Biroul Politic a luat primele măsuri pentru elaborarea unui astfel de manual. Sarcina a fost pusă pe seama Institutului de Istorie a Partidului de pe lângă CC al PMR, fiind alcătuit un vast comitet de redacție din care făceau parte mai mulți membri ai Biroului Politic şi ilegalişti: Gheorghiu-Dej, E. Bodnăraş, P. Borilă, N. Ceauşescu, Gh. Apostol, I. Chişinevschi, M. Constantinescu, C. Pârvulescu, Vanda Nicolschi, L. Răutu, Gh. Stoica, M. Roller, ş.a.[19] Sumarul alcătuit de institut trebuia supus aprobării în cadrul unei conferințe a specialiştilor în istoria partidului. Comitetul de redacție trebuia, de asemenea, să supună aprobării Biroului Politic textul final al volumului. Aceeaşi hotărâre a conducerii de partid atenționa Comitetul de redacție să țină legătura în permanență cu secțiile de resort ale CC al PCUS, pentru consultări[20]. În principiu, volumul trebuia definitivat până în 1957, însă caracterul foarte sensibil din punct de vedere politic al lucrării a făcut ca termenul să fie de mai multe ori depăşit.

În toamna lui 1959, o delegație PMR condusă de Emil Bodnăraş a vizitat China, cu ocazia aniversării unui deceniu de la proclamarea republicii populare. Atât la plecare, cât şi la întoarcere, delegația română s-a oprit la Moscova, unde a purtat discuții la nivelul CC al PCUS referitoare la interpretarea pe care sovieticii o dădeau eliberării României. În timpul unor consultări anterioare, activişti ai CC al PCUS exprimaseră anumite păreri despre semnificația lui 23 august în România, păreri diferite față de poziția românească, iar conducerea PMR voia să lămurească acest subiect la Moscova. În general, divergențele aveau în centru eliberarea capitalei, dacă aceasta fusese realizată înainte de sosirea trupelor sovietice sau de către acestea[21]. Pentru Dej, subiectul avea o semnificație deosebită, mai ales când se gândea la opinia exprimată în 1953 de Molotov. Bodnăraş arăta la revenirea acasă că „noi ne-am întâlnit cu asemenea puncte de vedere şi în practica unor organizații sovietice. Ne-am întâlnit până sus în conducere cu păreri diferite. Vă aduceți aminte de Molotov, cu ieşirea pe care a avut-o la adresa partidului, ce a spus el în 1953. Eu nu cred că de atunci şi-a formulat părerea asta. Asta este o concepție. Cui foloseşte această concepție, ce vrea reacțiunea, vrea să demonstreze că regimul din România este rezultatul baionetelor sovietice, se sprijină pe ele şi odată cu plecarea baionetelor se surpă regimul”[22]. M.N. Ponomariov, activist al CC al PCUS, încercase inițial să se eschiveze de la aprofundarea subiectului, arătând că deseori se pot face greşeli şi în cadrul aparatului său. Insistența delegației române pentru lămurirea subiectului l-a surprins însă, el neaşteptându-se ca românii să dea o asemenea importanță acestor aspecte.

După părerea lui Dej, avantajul PMR în cadrul acelei întâlniri a fost faptul că din partea română au fost prezenți participanți direcți la evenimentele de la 23 august. Ponomariov nu a reuşit să minimalizeze importanța subiectului, aşa cum îşi dorise. Emil Bodnăraş mai adăuga: „Am spus, cine a scos pe Foriş din conducere. Ce se întâmpla la noi dacă partidul nu era puternic, se întâmpla lucrurile asemănătoare cu cele din Ungaria. El a spus că numărul comuniştilor care au participat la insurecție era mic, parcă noi ne-am fi interesat câți comunişti au fost în 1917 la Leningrad în jurul lui Lenin. Fapt este ceea ce noi am realizat, iar partidul a avut rolul conducător”[23].

▪ Gheorghe Apostol a fost principalul contracandidat al lui Nicolae Ceaușescu la funcția de lider al partidului, după moartea lui Dej

Manualul de istorie a PMR publicat în 1960 a prezentat pe larg punctul de vedere al lui Gheorghiu-Dej referitor la 23 august, reprezentând canonul ideologic şi propagandistic al anilor următori. Lucrarea echilibrează cele două puncte de vedere, oferind şi Armatei Sovietice un rol, însă secundar. Se explică faptul că înaintarea şi victoriile Armatei Sovietice au accentuat „descompunerea” aparatului de stat antonescian, pe fondul căreia spiritul „revoluționar” al maselor s-a accentuat. PCR însă, arată volumul, a luat inițiativa de a chema la luptă masele muncitoare, pentru răsturnarea dictaturii[25]. Întoarcerea armelor a fost rezultatul chemării Partidului Comunist şi al voinței poporului, arată autorii, fiind un succes important al luptei partidului pentru eliberarea țării. În privința capitalei, lucrarea prezintă clar faptul că eliberarea acesteia şi alungarea trupelor germane s-au făcut înainte de intrarea Armatei Sovietice: „prin nimicirea forțelor hitleriste din interiorul capitalei şi a celor de la nord de oraş a fost asigurată eliberarea Bucureştiului – centrul insurecției armate – şi prin aceasta a fost înfăptuită o sarcină esențială de care depindea succesul insurecției.”[25] În momentul intrării trupelor sovietice în București, continuă expunerea, oraşul fusese eliberat şi populația a întâmpinat cu entuziasm Armata Roşie. Mai mult, Manualul oferă şi un citat din discursul lui Gheorghe Apostol, susținut la sosirea trupelor sovietice şi care accentua meritele factorului intern: „Tovarăşi eroi ai Armatei Roşii eliberatoare,

prin forţele noastre proprii, ale armatei şi patrioţilor înarmaţi, am lichidat cuiburile de rezistenţă hitleriste, dând liniştea capitalei”[26].

Astfel, Armata Sovietică este în continuare numită eliberatoare, însă denumirea este mai degrabă onorifică deoarece textul încearcă în permanenţă să arate contrariul. Pe scurt, poziţia Manualului este următoarea: armata sovietică a eliberat capitala, însă la intrarea în Bucureşti acesta era deja eliberat. Armata sovietică a eliberat România, însă armata română a luptat în permanenţă alături de ostaşii sovietici. Astfel, armata „eliberatoare” sovietică este aşezată pe un loc secund, în care meritul propriu-zis este unul cu totul general, de a fi învingătoare a lui Hitler, eliberatoarea Europei de sub stăpânirea germană, de a fi creat condiţiile pentru victoria „revoluţiei democrat-populare”. Când vine vorba însă de naraţiunea eliberării, aceasta evidenţiază în permanenţă, cu insistenţă, rolul factorilor interni, în defavoarea celor externi.

Sensibilitatea conducerii PMR a fost însă respectată la Moscova, cel puţin la nivel înalt. Hruşciov oferise sateliţilor un spaţiu de manevră mult mai larg decât în anii stalinismului, necesar de altfel pentru consolidarea internă a fiecărui regim. Reducerea presiunii pe care societatea o exercita indirect asupra regimurilor comuniste presupunea satisfacerea unor cerinţe ale oamenilor, cel puţin a celor considerate acceptabile, în funcţie de condiţiile specifice fiecărei ţări[27]. De altfel, Dej nu-i oferise lui Hruşciov, până la acel moment, niciun motiv să se îndoiască de loialitatea sa. Românii urmăreau cu multă atenţie publicaţiile sovietice şi semnalau prompt „inexactităţile” strecurate în acestea, pe linie de partid. Pentru Dej, promovarea unei anumite imagini privind rolul partidului era fundamentală în procesul de revendicare a autonomiei şi a spaţiului propriu de manevră. Imaginea trebuia promovată însă nu doar în ţară, ci şi în Uniunea Sovietică, pentru a spori prestigiul şi credibilitatea regimului său.

În martie 1961, de pildă, ambasadorul RPR la Moscova, Nicolae Guină, în cadrul unei întâlniri pe care a avut-o cu activişti ai Secţiei Externe a CC al PCUS, a ridicat problema unor astfel de „inexactităţi” strecurate în publicaţii sovietice. El a enumerat o serie de cărţi (manuale, enciclopedii etc.) în care rolul PCR şi al armatei române în contextul celui de-al Doilea Război Mondial era descris în mod diferit faţă de cum vedea PMR aspectele respective. Medvedev, adjunctul şefului Secţiei Externe a PCUS, a fost foarte receptiv în această privinţă, arătând că deseori asemenea „inexactităţi” se pot strecura fie din incompetenţa autorilor, fie din utilizarea unor surse de documentare vechi, „depăşite”[28].

Cu toate acestea, la Kremlin era vizibilă tendinţa de a nu da credit poziţiilor româneşti, ci de a le accepta ca fiind necesare din punct de vedere politic. Guină relata la Bucureşti despre un alt episod survenit în timpul discuţiilor: „Vorbind despre faptul că în revista «Statul şi Dreptul» nr. 11 din 1960 au apărut unele aprecieri nejuste referitoare la perioada imediat următoare lui 23 august, fără a menţiona despre care aprecieri este vorba, tov. Zavoljski m-a întrebat cu un zâmbet oarecum ironic: «S-a afirmat probabil că Armata Roşie a eliberat Bucureştiul?» Forma în care a fost pusă întrebarea precum şi conţinutul ei m-au făcut să iau pe loc atitudine. Am arătat că noi niciodată nu am subapreciat rolul pe care Armata Roşie l-a avut în crearea condiţiilor favorabile care au făcut posibil actul revoluţionar de la 23 August 1944. Fără victoria Armatei Roşii asupra armatelor hitleriste nu ar fi existat 23 august. Meritul PCR a constat în faptul că a ştiut să folosească din plin posibilităţile create de înaintarea victorioasă a Armatei Roşii pentru smulgerea României de sub jugul fascist şi întoarcerea armelor contra armatelor hitleriste. Nu acelaşi lucru se poate spune însă despre PC Ungar, de exemplu, care nu a ştiut să înfăptuiască cotitura pe care am făcut-o noi. Am căutat în acest mod să nu las posibilitatea creării unei impresii greşite, precum că noi am subestima rolul pe care l-a avut Armata Roşie în eliberarea României de sub jugul fascist. (...) Am observat că în timp ce vorbeam, tov. Zavoljski a cam roşit şi i-a dispărut orice urmă de zâmbet”[29].

Ceea ce regimul Dej încerca să întreprindă era de fapt un joc dublu: să creeze aparenţa că două puncte de vedere care sunt în esenţă opuse n-ar fi de fapt. El încerca să se îndepărteze de Moscova în aşa fel încât Moscova să fie de acord şi să aprobe aceasta, pentru a nu da naştere unor divergenţe, mai ales într-un climat internaţional instabil, generat de confruntarea sovieto-americană în problema Berlinului[30]. Încă o dată, intuiţia îi spunea lui Dej că autonomia, pentru a fi durabilă, trebuie obţinută prin prudenţă. Acest principiu n-a mai putut fi aplicat însă după 1962, când primele divergenţe făţişe între Moscova şi Bucureşti au ieşit la iveală, pe tema propunerilor privind specializarea industrială. Opoziţia lui Gheorghiu-

Dej față de planurile de integrare economică şi de lărgire a atribuțiilor CAER a scos la iveală o lungă serie de nemulțumiri ale sale față de Moscova, latente până atunci. Liderul român era de altfel mult mai pregătit acum să-l înfrunte pe Hruşciov, deoarece în anii care au urmat revoluției maghiare, regimul se consolidase mult. Fără zgomot şi fără să atragă atenția asupra inițiativelor sale, Gheorghiu-Dej înlăturase orice urmă de opoziție în interiorul partidului, continuase într-un ritm susținut industrializarea țării şi stabilise relații tot mai intense în afara lagărului socialist[31].

În primăvara lui 1963, Hruşciov a observat că opoziția lui Dej este foarte hotărâtă şi tinde către o ruptură, motiv pentru care a trimis doi emisari la Bucureşti, pentru a-l aduce pe Dej pe „linia Moscovei". Întâi Andropov, apoi Podgornîi, au adus mesajele de împăcare ale lui Hruşciov, testând în acelaşi timp hotărârea românilor şi coeziunea conducerii de partid[32]. Unul dintre aceste mesaje, o scrisoare adresată de Hruşciov omologului său, în care solicita o întâlnire, poartă şi o serie de insinuări referitoare la războiul pe care România îl purtase contra Uniunii Sovietice şi la rolul Armatei Sovietice în eliberarea României, ceea ce l-a deranjat mult pe Gheorghiu-Dej.

În scrisoarea de răspuns se argumentează faptul că războiul contra Uniunii Sovietice a fost unul impus de „clica fascistă", nu de popor, şi că Partidul Comunist a militat contra acelui război. Mai mult, se subliniază că armata română a luptat cot la cot cu cea sovietică, contribuind decisiv la eliberarea Ungariei şi Cehoslovaciei. În şedința Biroului Politic care a dezbătut şi adoptat proiectul de răspuns la scrisoarea sovietică, Gheorghiu-Dej a fost cel mai vehement. El a cerut ca în scrisoare să fie incluse mențiuni atât despre contribuția românească la războiul antihitlerist, cât şi despre reparațiile de război pe care România le plătise Uniunii Sovietice: „(...) România a plătit, deşi poporul român nu era vinovat cu nimic, totuşi el a plătit în afară de jertfele şi sângele vărsat, a plătit şi condițiile puse de Armistițiu, să ne referim la daunele de război, să ne referim la Armistițiu, pentru că pe noi românii ne-a costat destul de țeapăn"[33].

Atât I. Gh. Maurer, cât şi Al. Bârlădeanu s-au opus tonului radical pe care Dej dorea să-l dea scrisorii de răspuns. Maurer argumenta că sovieticii ar putea reproşa faptul că daunele produse de război nu se pot plăti în bani, pe când Bârlădeanu insista să nu se lase impresia că ne apărăm. Dej era foarte nervos însă: „noi am plătit totul, am plătit şi supraplătit, am plătit de două ori, nu o dată. Dacă e vorba de internaționalism, hai să vorbim, de ce să arunci asupra unui popor vina, asupra unui popor care a fost împins într-un război pe care el nu l-a dorit şi de ce să nu vorbim că el a participat alături de armata sovietică la eliberarea Ungariei şi Cehoslovaciei şi că a dat destule jertfe şi eforturi băneşti"[34].

Probabil că atunci când Dej s-a calmat, a admis că argumentele aduse de Maurer şi Bârlădeanu erau întemeiate, deoarece scrisoarea de răspuns nu conținea referiri la plățile efectuate de România în contul Armistițiului. Scrisoarea arăta că aşa cum există încă oameni în cele două țări care au luptat unii contra celorlalți – după cum afirmase Hruşciov – existau de asemenea şi oameni care au luptat cot la cot contra Germaniei. Totodată, era menționată contribuția adusă de PCR la organizarea răsturnării regimului Antonescu[35]. Gheorghiu-Dej nu a iertat însă insinuările, pe care le va aduce în discuție şi în cadrul unei întâlniri ulterioare cu o delegație chineză.

Aniversarea lui 23 august în 1963 a adus încă o schimbare de nuanță, greu vizibilă ochiului neatent. Editorialul din „Scânteia", din 22 august, prezenta evenimentul prin prisma variantei devenită deja „oficială": înaintarea victorioasă a Armatei Roşii a creat condițiile „eliberării", dar inițiativa a aparținut PCR care a mobilizat masele muncitoare la luptă contra regimului fascist antonescian[36]. Cuvântarea publică a lui Nicolae Ceauşescu, susținută atunci, a fost publicată în „Scânteia" şi conține o referire ce anunță viitorul monopol ideologic asupra istoriei. Ceauşescu, plecând de la premisele cunoscute în baza cărora descrie evenimentul şi trecând peste lăudarea realizărilor regimului „democrat-popular", face trimitere şi la faptul că aceste realizări, precum şi actul în sine de la 23 august, ar fi însemnat materializarea unor vechi aşteptări istorice ale societății româneşti: „prind viață năzuințele spre care au aspirat cele mai luminate minți ale înaintaşilor noştri"[37]. El se referă aici la diverse figuri revoluționare ale secolului al XIX-lea. Cu reținere şi cu subtilitate, discursul despre 23 august începe aşadar să fie scos din canonul tipic al luptei clasei muncitoare contra fascismului în contextul celui de-al Doilea Război Mondial şi este încadrat în contextul mai larg al luptei poporului român pentru independență de-a lungul istoriei. Utilizarea conceptului de independență are un dublu sens: explicit, se referă la lupta contra Germaniei naziste, dar implicit face trimiteri mult mai largi, la marile

puteri care au încercat subjugarea poporului român. Acest din urmă sens viza, desigur, Moscova. Gheorghiu-Dej avea multă experienţă în a folosi acele idei şi teze lansate de sovietici în dublu sens, astfel încât să-i servească propriile interese.

Cu ocazia următoarei aniversări a lui 23 august, în 1964, condiţiile relaţiilor româno-sovietice erau profund schimbate. Publicarea „Declaraţiei din aprilie" marcase în mod oficial orientarea PMR către un curs independent, cu atât mai mult cu cât relaţiile româno-chineze cunoscuseră progrese remarcabile începând din anul precedent. În august 1964, o delegaţie chineză condusă de Li Siennien s-a aflat la Bucureşti, având mai multe întrevederi cu Gheorghiu-Dej. Cu această ocazie, Dej s-a plâns chinezilor de modul în care Hruşciov folosea participarea României la războiul antisovietic pentru a denigra România. El le spunea chinezilor că nu simţea deloc că ar avea ceva să-şi reproşeze în această privinţă: „parcă Gheorghiu-Dej ar fi declarat război Uniunii Sovietice. Eram în închisoare la Doftana şi de acolo, din închisoarea Doftana, am declarat război"[38]. Li Sien-nien s-a declarat de acord cu Dej, arătând că şi în China se cunoaşte faptul că armata română a contribuit la eliberarea Ungariei şi Cehoslovaciei. Liderul român explica chinezilor că nu este de acord cu niciun reproş sovietic: „datorită partidului nostru România a fost scoasă din război. Unul din reproşurile lor la adresa noastră este şi acesta că, chipurile, PMR reduce la zero rolul armatei sovietice în eliberarea României. Asta nu este adevărat, noi am recunoscut rolul armatei sovietice, meritele pe care le-a avut armata sovietică, ajutorul pe care ni l-a dat armata sovietică, popoarele Uniunii Sovietice în lupta poporului nostru pentru libertatea şi independenţa sa. Dar pentru libertatea noastră am luptat şi noi, noi nu eram amorţiţi, nici adormiţi"[39].

Discutarea acestor aspecte reprezenta pentru Dej un prag psihologic. Acesta simţea nevoia să depăşească vechile tabuuri legate de rolul Armatei Sovietice în România, pentru a-şi legitima regimul, pentru a-i oferi rădăcinile istorice care îi lipseau. El îşi depăşea în acelaşi timp şi nişte bariere autoimpuse, legate de relaţiile sale cu Moscova. Discursul elaborat de regim referitor la 23 august se adresa tuturor: partidului, societăţii, Moscovei, dar şi străinătăţii. Dej nu urmărea negarea rolului factorului sovietic, aşa cum de mai multe ori a susţinut, ci urmărea să-şi descrie partidul într-o altă lumină, să-i găsească o poziţie demnă în ansamblul evenimentelor. Într-o discuţie cu o delegaţie a Partidului Comunist Francez, Nicolae Ceauşescu, relatând evenimentele legate de preluarea puterii, insista asupra faptului că PCR a avut un merit deosebit în a înţelege şi profita de contextul favorabil creat de înaintarea armatelor sovietice. Înţelegerea acestui context a determinat, în interpretarea oficială, preluarea iniţiativei şi mobilizarea maselor la luptă. Ceauşescu sublinia în faţa comuniştilor francezi: „în Bucureşti armata sovietică a sosit în 29-30 august 1944, când toată armata hitleristă fusese lichidată din Bucureşti de forţele patriotice în colaborare cu armata" ceea ce „a întărit autoritatea partidului şi a constituit baza pentru acţiune şi succesele obţinute de partidul nostru"[40]. Această imagine descrie un partid activ, conştient de sine însuşi, de rolul său leninist de avangardă a proletariatului.

Exact aceasta era imaginea pe care Dej încerca să o transmită. Ştiind rolul destul de limitat pe care PCR îl jucase în realitate, cunoscând lipsa de coeziune a partidului şi supunerea sa totală faţă de Comintern, luptele fracţioniste şi dezbinarea, modul în care îl înlăturase pe Foriş, toate acestea făceau ca pentru Dej să fie fundamentală recunoaşterea, construcţia unei imagini de partid respectabil. În august 1944, în faţa unei delegaţii cubaneze, el povestea: „noi nu eram un partid prea mare, însă ne-am condus după influenţa urmată de spiritul şi prestigiul şi experienţa revoluţionară, am avut un plan, eram conştienţi de misiunea noastră istorică şi tocmai când se aşteptau mai puţin pentru că ne-a subapreciat adversarul (...)Şi când nici nu se aşteptau, atunci au fost luaţi de ceafă, am arestat Guvernul Antonescu, care a fost tot timpul în stăpânirea noastră. Noi puteam să venim la putere aşa, fără combinaţii şi cu alte partide politice. Dar n-am vrut"[41].

Putem observa, aşadar, că discursul regimului Gheorghiu-Dej referitor la evenimentele de la 23 august 1944 a evoluat în funcţie de relaţia regimului cu Moscova. În general, pentru Dej şi echipa sa, implicarea directă în actul de la 23 august reprezenta un element de legitimitate şi de aceea, atunci când condiţiile politice i-au permis, Dej a concentrat propaganda asupra evidenţierii rolului PCR în acele evenimente. Angajarea în dispute cu Moscova pe această temă era un semnal privind pretenţiile regimului de a fi tratat de la egal la egal. Condiţiile istorice obiective în care s-au petrecut evenimentele de la 23 august nu-i interesau foarte mult nici

pe Gheorghiu-Dej şi nici pe Hruşciov. Ceea ce interesa însă, era interpretarea lor politică. Pentru Dej nu era suficient să-şi promoveze abordarea prin propaganda din țară, ci pretindea o recunoaştere din partea Moscovei privind „adevărul" variantei sale. Aceasta echivala cu recunoaşterea implicită a autonomiei. Ulterior, abordarea lui Gheorghiu-Dej a fost preluată de regimul Ceauşescu şi, în condițiile specifice ale cultului personalității, a rămas parte componentă a discursului de legitimare a regimului.

---

[1] Dan Cătănuş, Ioan Chiper, *Cazul Ştefan Foriş. Lupta pentru putere în PCR de la Gheorghiu-Dej la Ceauşescu*, Editura Vremea, Bucureşti, 1999.

[2] Dejan Jović, "Official memories in post-authoritarianism: an analytical framework". *Journal of Southern Europe and the Balkans*, vol. 6, no. 2 (2004), p. 97.

[3] Anthony Smith, *National identity,* Penguin Books, Londra, 1991, p. 17.

[4] John Gillis, "Memory and Identity: The History of a Relationship" în *Commemorations: The Politics of National Identity*, ed. John R. Gillis, Princeton University Press, 1996, p. 3-4.

[5] Vezi, pentru detalii: *Dosar Ana Pauker*, ed. Elis Neagoe-Pleşa, Liviu Pleşa, Editura Nemira, Bucureşti, 2006.

[6] Gheorghe Buzatu, *România şi marile puteri 1939-1947*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2003, p. 451.

[7] Vlad Georgescu, *Politică şi istorie. Cazul comuniştilor români 1944-1977*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1991, p. 38-39.

[8] *Raportul politic general făcut de tovarăşul Gheorghe Gheorghiu-Dej la Congresul Partidului Muncitoresc Român din 21-23 februarie 1948*, Editura Partidului Muncitoresc Român, Bucureşti, 1948, p. 14-20.

[9] Ana Pauker, *Cuvântare rostită la şedința solemnă în cinstea celei de a 34-a aniversări a Marii Revoluții Socialiste din Octombrie*, Editura Partidului Muncitoresc Român, Bucureşti, 1951, p. 12.

[10] *Ibidem*, p. 28.

[11] Gh. Gheorghiu-Dej, *Cuvântare rostită la adunarea festivă pentru sărbătorirea celei de-a 10-a aniversări a eliberării României*, Editura de Stat pentru Literatură Politică, Bucureşti, 1954, p. 4.

[12] *Ibidem*, p. 5.

[13] Arhivele Naționale Istorice Centrale (în continuare ANIC), fond CC al PCR – secția Relații Externe, dosar nr. 26/1953. Şedința din 8 iulie 1953, f. 3.

[14] Silviu Brucan, *Generația irosită. Memorii*, Editurile Universul şi Calistrat Hogaş, Bucureşti, 1992, p. 73.

[15] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole şi cuvântări decembrie 1955 – iulie 1959*, Editura Politică, Bucureşti, 1960, p. 496.

[16] Idem, *Articole şi cuvântări august 1959 – mai 1961*, Editura Politică, Bucureşti, 1961, p. 10.

[17] *Ibidem*, p. 9.

[18] *Ibidem*, p. 11.

[19] ANIC, fond CC al PCR – secția Cancelarie, dosar nr. 56/1956. Notă a Direcției Treburilor a CC al PMR, f. 18

[20] Ibidem, f. 19.

[21] ANIC, fond CC al PCR – secția Cancelarie, dosar nr. 37/1959. Stenograma şedinței Biroului Politic al CC al PMR din 9.X.1959, f. 3

[22] Ibidem, f. 21.

[23] Ibidem, f. 22.

[24] *Lecții în ajutorul celor care studiază istoria PMR*, Editura Politică, Bucureşti, 1960, p. 462-463.

[25] *Ibidem*, p. 468.

[26] *Ibidem*, p. 469.

[27] Grzegorz Ekiert, *The State against Society. Political Crises and Their Aftermath in East Central Europe*, Princeton University Press, Princeton, 1996, p. 10-11.

[28] ANIC, fond CC al PCR – secția Cancelarie, dosar nr. 70/1961. Notă de convorbire a tov. N. Guină cu tov. Medvedev, adjunctul Secției Externe a CC al PCUS, f. 1.

[29] Ibidem, f. 2.

[30] Stephen Fischer-Galați, *The New Rumania. From People's Democracy to Socialist Republic*, MIT Press, 1967, p. 84-85.

[31] Pentru amănunte, vezi Constantin Moraru, *Politica externă a României 1958-1964*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2008, p. 15-78.

[32] Dan Cătănuş, *România şi schisma sovieto-chineză, V. Demersuri sovietice, 1963*, în „Arhivele totalitarismului", nr. 3-4/2001, p. 165.

[33] ANIC, fond CC al PCR – secția Cancelarie, dosar nr. 25/1963. Stenograma şedinței Biroului Politic din ziua de 5 iunie 1963, f. 15.

[34] Ibidem, f. 16.

[35] Idem. Tovarăşului Nikita Sergheevici Hruşciov, Prim-secretar al CC al PCUS, f. 33-34.

[36] „Scânteia", 22 iunie 1963.

[37] Idem, 23 august 1963.

[38] Dan Cătănuş, *Între Beijing şi Moscova. România şi conflictul sovieto-chinez*, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, Bucureşti, 2004, p. 367.

[39] *Ibidem*, p. 368.

[40] ANIC, fond CC al PCR – secția Cancelarie, dosar nr. 61/1964. Stenograma primirii de către tovarăşii Nicolae Ceauşescu, Chivu Stoica şi Leonte Răutu a delegației Partidului Comunist Francez, f. 33.

[41] Idem, dosar nr. 41/1964. Notă de convorbire, f. 3.

BOMBARDAMENTUL STRATEGIC ANGLO-AMERICAN ÎN EUROPA DE SUD-EST: STRATEGIE ŞI POLITICĂ*

Prof. dr. RICHARD DAVIS
Centrul de Istorie al Armatei Terestre, SUA

Abstract

In late 1943 and throughout 1944 the Anglo-American alliance confronted several choices on how to employ their strategic bombing forces stationed in southern Italy. This force consisted of the British Royal Air Force's No. 205 Group of approximately 75 operational bombers, which specialized in night time operations and the American Fifteenth Air Force, which specialized in daytime precision bombing. The Fifteenth grew in form an initial force of 200 heavy bombers in November 1943 to 1,000 bombers in August 1944. The Americans had insisted of the creation of the Fifteenth in order to provide a second arm to their strategic bombing campaign against Germany. The US Eighth Air Force, twice the size of the Fifteenth, based in Great Britain, bombed targets in Western Europe, including Germany itself, while the Fifteenth would bomb important targets in southern Europe beyond the range of the Eighth. In particular, the American leadership intended to use the Fifteenth to destroy the single most important strategic and economic target in southern Europe – the oil refinery complexes at Ploiesti, Romania, which supplied the Germans with the bulk of their finished natural oil products, about one-third of the oil available to the Germans from all sources. The area also contained rail lines that would become increasingly important to the Axis war effort as the soviets pushed the Germans westward. In addition to military targets, South Eastern Europe offered possible diplomatic and political opportunities that strategic air operations might realize. Three of Hitler's allies in the region, Hungary, Bulgaria, Romania waivered in their loyalty and might be persuaded to switch sides or leave the war. Since the Anglo-Americans had no land contact with these nations they would have to apply diplomatic leverage on these nations with air power. For air power advocates strategic operations against these three minor powers might also validate pre-war strategic bombardment theories concerning the ability of bombing to break the will of an opposing power and force it to surrender. This paper briefly examines and analyzes the Anglo-American use of strategic bombing for both military and political purposes in South Eastern Europe.

La sfârşitul anului 1943 şi de-a lungul anului 1944, alianţa anglo-americană s-a confruntat cu mai multe variante în privinţa folosirii Forţei aeriene de bombardament strategic staţionată în sudul Italiei. Această Forţă consta din Grupul 205 al Forţelor Aeriene Regale Britanice cu aproximativ 75 avioane de bombardament operativ, specializate în executarea misiunilor pe timp de noapte şi din Forţa 15 Aeriană Americană, specializată în bombardamente de precizie pe timp de zi. Forţa 15 a evoluat de la 200 de avioane de bombardament greu, în noiembrie 1943, la 1 000 în august 1944.

* Comunicarea prezentată la cea de a IX-a Conferinţă Internaţională a Grupului de Lucru „Studierea Conflictelor", Bucureşti, 26-28 mai 2009

Americanii au insistat să creeze Forța 15 pentru a furniza un al doilea sprijin pentru bombardamentul strategic asupra Germaniei. Forța 8 Aeriană Americană, de două ori mai mare decât Forța 15, cu baza în Marea Britanie, a bombardat obiective din Europa de Vest, inclusiv din Germania, în timp ce Forța 15 urma să bombardeze ținte importante din Europa de Sud aflate dincolo de raza de acțiune a celei de-a 8-a. În particular, conducerea americană intenționa să folosească Forța 15 pentru a distruge unicul lor obiectiv important strategic şi economic din Europa de Sud – complexul de rafinării de la Ploieşti, care furniza germanilor grosul produselor petroliere finite, adică aproximativ o treime din totalul petrolului disponibil Germaniei din toate sursele. Regiunea cuprindea şi căi ferate care ar fi devenit tot mai importante pentru efortul de război al Axei, pe măsură ce sovieticii îi împingeau pe germani spre vest. În plus, față de scopurile militare, Europa de Sud-Est oferea posibile oportunități diplomatice şi politice, pe care operațiunile aeriene strategice le puteau realiza. Trei dintre statele aliate lui Hitler din regiune – Ungaria, Bulgaria şi România – oscilau în loialitatea lor şi puteau fi convinse să treacă de partea cealaltă sau să iasă din război. Deoarece anglo-americanii nu aveau contact terestru cu aceste țări, ei ar fi putut aplica presiuni diplomatice asupra lor prin forța aeriană. Pentru adepții puterii aeriene, operațiile strategice aeriene contra acestor trei mici state ar fi validat teoriile bombardamentului strategic care precede războiul, teorii care se referă la capacitatea bombardamentelor de a distruge voința unei puteri inamice şi de a o forța să se predea. Acest studiu examinează şi analizează, pe scurt, folosirea de către anglo-americani a bombardamentului strategic în scopuri militare şi politice în Europa de Sud-Est.

Bulgaria, care declarase război Marii Britanii şi Statelor Unite, dar nu şi Uniunii Sovietice, a devenit prima putere balcanică supusă constrângerii anglo-americane prin bombardamente strategice. Deşi forțele bulgare nu au luptat direct contra aliaților occidentali, cel puțin 8 divizii bulgare i-au ajutat pe germani să ocupe Iugoslavia şi Grecia, şi au luat parte la acțiuni anti-gherilă, permițând trupelor germane să se ocupe de operațiile contra Națiunilor Unite. La 19 octombrie 1943, primul ministru britanic Winston S. Churchill, care de obicei era mai înclinat să folosească forța aeriană strategică pentru scopuri politice mai mult decât partenerii săi americani, a prezidat o întâlnire a comitetului de apărare a Regatului Unit. Comitetul a conchis: „Nu putem tolera în continuare aceste activități ale şacalilor bulgari oricât ar fi sub călcâiul germanilor. Considerăm că o lecție dură trebuie administrată Bulgariei, cu un prim obiectiv de a o forța să retragă diviziile sale din Iugoslavia şi Grecia, crescând dificultățile Germaniei şi ajutând campania noastră în Italia. Am luat în considerare cu grijă cea mai bună metodă pentru a supune Bulgaria. Toți suntem de acord că un atac aerian prin surprindere asupra Sofiei, însoțit de manifeste care arată soarta oraşelor Hamburg şi Hanovra, ar avea cele mai bune şi imediate efecte. Avertizarea în avans a bombardamentelor nu este de dorit, deoarece ar risca pierderi crescute. Mai bine ar fi să o facem bine la început şi apoi să repetăm amenințările pe scară largă. O relativ mică diversificare a resurselor aeriene necesară ar fi de dorit dacă Germania ar trebui să aleagă între a înlocui diviziile bulgare ori a părăsi Grecia. Sofia este centrul administrativ al guvernului beligerant, un important centru feroviar, şi are cazărmi, arsenale şi triaje feroviare”[1].

Comitetul a sugerat în continuare ca atacurile să înceapă cu un bombardament greu american pe timp de zi, urmat de un raid de noapte al Forțelor Aeriene Regale Britanice (RAF). A doua zi, reprezentanții britanici în Statul Major Întrunit Anglo-American (CCS) de la Washington au cerut cooperarea americanilor, iar generalul Dwight D. Eisenhower, comandantul şef aliat în Mediterana, urma să fie instruit să efectueze raidurile „cu prima ocazie favorabilă”[2]. Şefii americani au fost de acord, dar au propus ca în acord cu responsabilitățile lui Eisenhower legate de POINTBLANK (operațiile aeriene strategice contra Axei europene), OVERLORD (invazia anglo-americană în Franța peste Canal) şi operațiile din Italia, să i se permită să aleagă singur momentul pentru atac, decât să fie instruit să facă din operația aeriană cea mai înaltă prioritate[3]. Britanicii au fost de acord cu această precizare.

Ca şi multe alte inițiative de bombardament strategic, aplicarea a fost mult dincolo de intenții. În locul administrării „unei lecții dure”, Eisenhower a făcut doar un fel de demonstrație tardivă. La 14 noiembrie 1943, 90 avioane de bombardament B-25 ale Forței Tactice din nord-vestul Africii au atacat triajul feroviar de la Sofia cu 139,5 tone de bombe cu explozibil foarte puternic. Forța 15 aeriană a

executat apoi trei mici raiduri cu avioane B-24 asupra triajelor; unul cu 17 bombardiere la 24 noiembrie; altul cu 31 bombardiere la 10 decembrie, şi în final cu 37 de bombardiere la 20 decembrie. Tonajul total al tuturor operaţiilor din noiembrie şi decembrie contra Sofiei a atins doar 352 tone de explozibili puternici. La 4 ianuarie 1944, vremea proastă a anulat un atac cu avioane B-17, deşi o grupare a lovit triajul din orăşelul bulgar Dupniţa, 30 mile sud de Sofia. Totuşi, la 10 ianuarie, Forţa Strategică Aliată din Mediterana (MASAF) a dat până la urmă lovitura puternică pe care Churchill o ceruse cu mai mult de zece săptămâni mai înainte. În acea zi, 142 de avioane de bombardament B-17 din Forţa 15 americană, lovind peste 70 % din ceea ce se prevăzuse, au aruncat 419,5 tone de bombe asupra oraşului. În acea noapte, au mai urmat 42 de avioane Wellington din Grupul 205 RAF, cu peste 73 tone de explozibil puternic. După două săptămâni, o grupare de 40 de bombardiere B-17, nereuşind să atingă Sofia, au aruncat 117 tone de explozibil puternic asupra triajelor de la Vraţa, 50 mile nord de capitală.

Această „investiţie" de doar 960 de tone de bombe şi concentrare a raidurilor aeriene a produs rezultate disproporţionat de spectaculoase. O mare parte din populaţia Sofiei, inclusiv funcţionarii guvernamentali, au fugit din oraş, dezorganizând administraţia statului.

Potrivit unui raport al Comitetului Întrunit de Informaţii Britanic, raidurile aeriene au accentuat opoziţia faţă de politica pro-germană a guvernului, au redus contribuţia modestă a Bulgariei la efortul de război german şi au crescut teama Germaniei faţă de stabilitatea Bulgariei. Bombardamentul a determinat Germania să reorienteze artileria antiaeriană şi 100 de avioane de vânătoare monomotor pentru apărarea Bulgariei şi să furnizeze avioane moderne forţelor aeriene bulgare[4]. La 6 februarie 1944, ministrul bulgar în Turcia, abia întors la Istanbul de la Sofia, a contactat pe colonelul american Angel Kouymoumdjisky, un agent al Oficiului de Servicii Strategice al Agenţiei americane de spionaj. Ministrul bulgar a declarat că el a participat la o conferinţă cu regenţii, primul ministru şi şefii opoziţiei, şi că a fost autorizat să ceară începerea convorbirilor cu guvernul SUA, în vederea alăturării Bulgariei la Naţiunile Unite. El a mai cerut să se acorde un fel de garanţii care să nu conducă la sfârşitul existenţei naţionale a Bulgariei. Ca ultim punct, el a cerut ca raidurile aeriene asupra Bulgariei să fie oprite timp de zece zile pentru a permite misiunii bulgare să ajungă la Istanbul[5]. Fiind informat de acest demers, generalul britanic Maitland Wilson, care îl înlocuise pe Eisenhower în funcţia de comandant şef aliat în Mediterana, a ordonat suspendarea bombardamentelor, dar a precizat ca bulgarii să nu fie informaţi de aceasta[6]. Acest contact a fost primul dintr-o lungă serie de negocieri întortochiate care au condus la capitularea finală a Bulgariei în septembrie 1944.

Deşi avioanele de bombardament aliate nu vor mai apărea din nou deasupra Bulgariei timp de şase săptămâni, ameninţarea continuă a acţiunilor lor i-a determinat pe bulgari, la 20 februarie, să ceară guvernului turc să intervină pe lângă anglo-americani să întrerupă bombardarea Sofiei şi a altor oraşe[7]. Turcii nu au acceptat. Se părea că bombardamentele aliate au provocat o îngrijorare profundă în rândul bulgarilor, şi nu este hazardat să presupunem că acestea au fost un factor, poate unul critic, în decizia lor de a căuta o modalitate de a ieşi din război. Totuşi, odată ce negocierile au început, motive geografice şi politice au împiedicat o capitulare rapidă a Bulgariei. Dacă bulgarii ar schimba tabăra beligerantă, ei ar avea nevoie de asistenţă imediată din partea anglo-americanilor, pentru a preveni o ocupare din partea Germaniei. Întrucât Bulgaria nu avea frontiere comune cu niciun stat din Naţiunile Unite şi era aproape înconjurată de state ale Axei sau de naţiuni ocupate de Axă, anglo-americanii nu puteau acorda garanţia practică a unei asistenţe rapide cu forţe terestre, cerute de Bulgaria. Acesta a fost punctul critic în viitoarele negocieri. Temerile bulgarilor nu erau fără temei. În februarie 1944, ei au avut în faţă exemplul italian, al unui stat care a trecut de cealaltă parte beligerantă, dar care încă avea trei sferturi din teritoriul său ocupat de germani. În martie 1944, s-a adăugat exemplul Ungariei, unde germanii au aranjat cu succes o lovitură de stat care a înlăturat un guvern ezitant în devotamentul faţă de Axă.

Chiar înainte de tatonările de pace cu Bulgaria, rezultatele iniţiale ale bombardamentului asupra Sofiei i-au determinat pe anglo-americani să extindă loviturile aeriene în Ungaria şi România. La 4 februarie, CCS l-a autorizat pe Portal să ţintească aceste ţări, cu condiţia ca acest efort să nu impieteze asupra POINTBLANK şi a sprijinului operaţiilor terestre din Italia[8]. La 15 februarie, Portal a trimis lui Wilson ţintele sale prioritare, în ordinea

importanței: Bulgaria, Budapesta şi Bucureşti[9]. Când Wilson a întrebat dacă acest mesaj înseamnă că ar trebui să se reia imediat bombardarea Bulgariei, acesta a răspuns afirmativ[10]. Comitetul Întrunit de Informații Britanic a întărit directiva lui Portal, avizând pe Wilson că Aliații au primit „mai multe oferte de capitulare din partea Bulgariei", „contacte din România", şi că „sunt semne numeroase că guvernul Ungariei este serios preocupat de bombardamentele de la Sofia şi Helsinki". Deşi nesigur în privința autenticității acestor inițiative, Comitetul i-a recomandat lui Wilson să bombardeze oraşele bulgare Plovdiv (un centru de comunicații), Burgas (port de tranzit pentru importurile germane de crom din Turcia) şi Varna (o bază navală şi de transport maritim germană), atât din motive politice, cât şi economice, până când bulgarii vor face „o abordare serioasă". Comitetul a avizat şi bombardarea oraşelor Bucureşti şi Budapesta, pentru a provoca „panică şi confuzie administrativă", adăugând că „este important ca primul bombardament [asupra Budapestei] trebuie să fie eficient şi poate din acest motiv bombardamentul anglo-american trebuie să-l preceadă pe cel rusesc"[11]. Wilson nu a putut acționa conform noilor priorități până la mijlocul lunii martie, deoarece resursele erau alocate în primul rând pentru „Marea Săptămână", necesitățile debarcării pe plaja Anzio, cerințele celei de-a treia bătălii de la Cassino, şi începerea operațiunii STRANGLE (o campanie masivă de interdicție aeriană asupra Italiei ocupate).

Câtă vreme anglo-americanii aşteptau prilejul de a lovi țintele balcanice, evenimentele care se desfăşurau pe frontul sovieto-german au schimbat în mod dramatic percepțiile celor implicați. În a doua fază a ofensivei de iarnă, care a început la 4 martie 1944, sovieticii i-au izgonit pe germani din Ucraina, distrugând aproape total două armate germane şi o parte din alta. La 7 martie, Armata Roşie a întrerupt comunicația feroviară Lvov-Odessa şi a intrat pe teritoriul României. La 15 aprilie, sovieticii se îndreptau spre frontiera României şi ocupau capete de pod peste Bug. În săptămânile următoare, sovieticii au curățat Crimeea, într-un proces care a distrus Armata 18 germană, provocând grele pierderi românilor şi cucerind Sevastopolul la 9 mai. Înaintarea rusească i-a făcut pe români şi pe unguri şi mai preocupați să abandoneze războiul, în timp ce tăierea liniei Lvov-Odessa a forțat Axa să transfere liniile de comunicație pentru partea de sud a frontului rusesc de la ruta directă prin Polonia spre noua şi mai întortochiata arteră prin Praga, Budapesta şi Bucureşti. Această rută, care ocolea, departe prin vest, bariera Munților Carpați, nestrăbătuți de căi ferate importante, era cu sute de mile mai lungă, iar infrastructura era mult mai slabă decât linia principală din Polonia. Noul parcurs, care constituia singura sursă de aprovizionare şi de posibilitate de retragere pentru 40 de divizii germane, a suplimentat sarcinile sistemului feroviar german şi, spre deosebire de cea anterioară, se afla în raza de acțiune a aviației de bombardament greu anglo-american. În ochii unor comandanți aliați, în special Portal şi Wilson, acest fapt le-a oferit aliaților occidentali o ocazie minunată de a ataca pe germani într-un punct vulnerabil şi să ajute pe sovietici.

Totuşi, generalul-locotenent Carl A. Spaatz, comandantul Forțelor 8 şi 15 Aeriene Strategice Americane, dorea să lovească ceea ce considera a fi o țintă mai importantă, complexul de rafinării de la Ploieşti. La 5 martie, el a cerut mareşalului şef al Aerului, Charles A. Portal, şef de stat major al Forțelor Aeriene Regale Britanice, precum şi tuturor comandanților operațiilor strategice aliate, permisiunea de a ataca, dar nu a primit niciun răspuns. Când vremea s-a îmbunătățit, la 17 martie, el a cerut a doua oară să fie lovit oraşul Ploieşti. În schimb, Portal i-a ordonat să îndrepte acțiunile Forței 15 spre capitalele balcanice Budapesta, Bucureşti şi Sofia, şi, după o consultare cu Churchill, a exclus Ploieştiul.

Decizia lui Portal reflecta atât lupta de la Londra dintre planurile referitoare la petrol şi cele referitoare la transporturi, cât şi acordul asupra politicii de bombardamente anglo-americane contra Bulgariei, României şi Ungariei. Dacă Portal ar fi permis Forței 15 să bombardeze Ploieştii, situația ar fi înclinat balanța spre planul referitor la petrol, dar nu avea sens să se restrângă aprovizionarea germanilor cu petrol natural, care, în acest caz, s-ar fi bazat tot mai mult pe producția de petrol sintetic, dacă Aliații nu erau pregătiți să distrugă şi rafinăriile de petrol sintetic. Portal însuşi a argumentat că rafinăriile de la Ploieşti sunt ținte dispersate, a căror bombardare ar cere mai multe zile, şi că, în al doilea rând, având în vedere resursele aeriene disponibile, un atac asupra Bucureştiului ar avea mai multe efecte negative asupra exporturilor de petrol românesc decât un efort similar îndreptat contra rafinăriilor de la Ploieşti. În plus, un atac asupra

capitalei României ar avea consecințe mai grave asupra intereselor politice ale Germaniei[12]. Directiva sa ca Forța 15 să consacre mai mult efort capitalelor aliaților balcanici ai lui Hitler a accentuat politica deja aplicată de britanici şi americani.

La 9 martie 1944, Portal i-a informat pe Spaatz şi Wilson asupra ultimelor priorități de bombardament în Mediterana:

1. Orașe în Bulgaria, inclusiv Sofia, Varna şi Burgas, din motive politice.

2. Bucureşti.

3. Budapesta[13].

Două zile mai târziu, şefii de state majore britanice au identificat „unele speranțe că dacă ar fi întreprinse imediat atacuri grele din aer asupra Bulgariei, coordonate cu presiuni diplomatice, confruntare politică şi acțiuni ale SOE şi OSS, Germania ar fi forțată să ocupe Bulgaria, dacă vrea ca aceasta să fie menținută în război". Ei au solicitat ca Wilson să fie instruit să declanşeze unul sau două atacuri grele asupra Sofiei „la cea mai apropiată dată"[14]. Şefii americani au refuzat să modifice prioritățile existente, bazându-se pe raportul Comitetului Întrunit de Planificare American, care stipula: „Suntem de părere că un «colaps» al Bulgariei, care ar determina folosirea unor forțe terestre germane suplimentare, va avea loc doar dacă Națiunile Unite s-ar afla în poziția de a disloca forțe în Bulgaria". Ei au conchis: „Colapsul Bulgariei nu va fi grăbit prin atacuri aeriene viitoare"[15].

Totuşi, evenimentele din Ungaria şi succesivele înfrângeri ale Axei în confruntarea cu sovieticii au condus la o revizuire rapidă şi aparent contradictorie a directivelor de bombardament în Balcani. În Ungaria, apropierea Armatei Roşii a provocat un conflict politic intern între facțiunile care credeau că a venit momentul ieşirii din război şi trebuie să obțină cei mai buni termeni posibili din partea anglo-americanilor (ungurii era îngroziți de ocupația sovietică), şi cele care simțeau că acea criză cere continuarea cooperării cu Germania. Amiralul Miklos Horthy, regentul Ungariei şi şeful statului, părea înclinat să sprijine grupările antigermane, deşi el nu dorea să facă nicio mişcare deschisă pentru a modifica relațiile curente ale Ungariei cu Germania. Hitler a decis să nu rişte pierderea petrolului vital din Ungaria şi alte resurse, şi să nu dezorganizeze apărarea în Est. La 19 martie, trupele germane au ocupat Ungaria şi l-au forțat pe Horthy să numească un guvern pro-german, care să acționeze sub ochii unui plenipotențiar german. În acel moment, cabinetul britanic de război, pentru a ajuta elementele antigermane din Ungaria care se aflau în legătură cu guvernul Majestății Sale, a interzis operațiunile aeriene aliate contra Ungariei[16]. La 22 martie, Wilson a cerut Forței 15 să se îndrepte cu cea mai mare putere posibilă contra triajelor feroviare din Bucureşti, Ploieşti, Sofia şi altor ținte convenabile din Bulgaria şi România. Totuşi, el a plasat Budapesta pe lista cu restricții.

În aceste împrejurări, Spaatz, ofițerul însărcinat cu controlul operațional al Forței 15, le-a replicat vehement lui Arnold şi Comandamentului American Întrunit că „prea multe agenții dau ordine Forței 15", şi că, prin urmare, o abat de la misiunea sa principală, bombardarea Germaniei. El a adăugat: „Nu pot accepta răspunderea pentru comanda Forței 15 Aeriene dacă această situație nu este clarificată. Toate ordinele de a ataca alte ținte decât cele eficiente pentru teatrul de operații din Italia trebuie trecute prin cartierul meu general, iar dacă nu, Forța 15 trebuie scoasă de sub comanda mea până când va fi inițiată o acțiune pozitivă şi hotărâtă de către Statul Major Combinat; altfel, cred că eforturile forțelor aeriene strategice americane vor fi risipite"[17].

Generalul Henry H. Arnold, comandantul Forțelor Aeriene Americane şi membru al Statului Major Întrunit şi Combinat, a promis să prezinte problema şefilor Statului Major Combinat şi i-a spus lui Portal că toate ordinele pentru Forța 15 aeriană trebuie să treacă pe la Spaatz, şi că, în pofida „atâtor ținte atractive în Balcani", trebuie avută în vedere prioritatea înaltă a țintelor POINTBLANK[18]. Portal, în răspunsul său, a regretat dificultățile şi a promis să prevină o repetare a situației, dar a observat că el prevede apariția unor asemenea probleme în obiecțiile sale privind folosirea Forței 15 aeriene, la Conferința de la Cairo din decembrie 1943. Portal a continuat cu argumentarea sa pentru a cere mai multe bombardamente în Balcani. El nota că atunci când a fost creată Forța 15 „s-a declarat că şefii din teatrele de război vor avea la discreția lor aprobarea de a folosi Forțele Aeriene Strategice pentru alte scopuri decât misiunile principale, dacă o urgență strategică sau tactică ar cere o asemenea acțiune. S-a recunoscut de către Statul Major Combinat că situația din Italia a constituit o urgență care a justificat eforturile lor în privința țintelor din Italia. După opinia mea şi

cea a altor şefi de state majore britanice, situaţia din România şi Bulgaria constituie o urgenţă strategică, deşi germanii sunt ameninţaţi, nu noi. Credem că germanii sunt deocamdată într-o situaţie foarte dificilă pe Frontul de Sud şi că orice acţiune din partea noastră, care le va spori brusc şi substanţial dificultăţile în această zonă şi în această perioadă, va putea avea efecte incalculabile pentru situaţia de război a aliaţilor ca întreg şi deci şi pentru perspectivele OVERLORD. (...) Suntem convinşi că efectul asupra operaţiilor în alte zone ar fi foarte mic, deoarece vremea este rareori potrivită pentru mai multe regiuni în acelaşi timp. (...) Vă solicit să luaţi în considerare cu bunăvoinţă opiniile mele şi să vă daţi acordul asupra modului nostru de a trata actuala situaţie din Europa de Sud-Est ca o urgenţă, garantând o abatere temporară de la ordinea generală a priorităţilor"[19].

Fără tragere de inimă, Arnold a fost de acord, dar cu condiţia ca Portal să-l asigure că bombardamentele în Balcani se vor produce doar în zilele în care vremea nu va permite lovituri asupra ţintelor POINTBLANK şi OVERLORD[20]. Portal a fost de acord, întrucât condiţiile climatice sunt de asemenea natură încât ţintele sunt mutual exclusive, şi l-a asigurat pe Arnold că „nu vor fi date instrucţiuni care să autorizeze devieri de la ţintele de importanţă primară de pe lista de priorităţi, decât în cazul că ar fi aşteptate rezultate cu adevărat importante"[21]. Argumentele lui Portal au convins CCS. Acesta a autorizat pe Portal, la 24 martie, „să instruiască pe Spaatz şi Wilson să renunţe la ordinea de priorităţi agreată anterior pentru a lansa unul sau două atacuri grele asupra unor obiective potrivite din Europa de Sud-Est, atunci când situaţia o cere şi dacă există posibilitatea obţinerii unor rezultate de mare importanţă". CCS a mai comunicat lui Portal că se aşteaptă doar la o abatere minoră de la operaţiile din Italia şi de la POINTBLANK[22]. A doua zi, Portal a stabilit priorităţile de bombardament revizuite pentru Mediterana astfel:

(A) Bucureşti, centrul feroviar.

(B) Budapesta, centrul feroviar. Interdicţia existentă asupra Ungariei este astfel anulată.

(C) Sofia şi alte oraşe din Bulgaria[23].

Portal a avut succes în faţa Cabinetului de Război, ridicând interdicţia asupra Ungariei, când a devenit evident că rezistenţa din Ungaria, aşa cum era, s-a prăbuşit[24].

În contextul de mai sus, Grupul 205 şi Forţa 15 aeriană au atacat ţinte din Bulgaria în luna martie. În noaptea de 15/16 martie, Grupul 205 a atacat staţia de triaj din Sofia. Noaptea următoare, Grupul 205 s-a întors în acelaşi punct dorit. După alte două nopţi, Grupul 205 a lovit triajele feroviare de la Plovdiv. În noaptea de 29/30 martie, britanicii au atacat încă o dată Sofia, aruncând 149 tone de bombe. Ziua următoare a venit rândul americanilor de a lovi Sofia; 246 de bombardiere au atacat triajele, 88 bombardiere au atacat centrul oraşului, iar 32 de bombardiere au lovit zona industrială a oraşului. În total au aruncat 1 070 tone de bombe (inclusiv 278 tone de bombe incendiare, acesta fiiind locul al doilea în totalul bombelor de acest fel aruncate de Forţa 15 aeriană într-un singur raid). În termenii tiparelor operaţionale pe timp de război ale Forţei 15, acesta era în mod clar un raid asupra unei arii urbane. O sursă a raportat că acest raid a provocat o furtună de foc[25]. Având în vedere lipsa de precizie a bombardamentelor aliate (nici Grupul 205, nici Forţa 15 nu primiseră sprijin electronic), locuitorii din Sofia au fost din nou atinşi de război. La 17 aprilie, 250 de bombardiere grele americane au efectuat ultimul raid major asupra Sofiei, lovind triajele şi zonele industriale. Alte 34 de bombardiere au lovit în aceeaşi zi triajele de la Plovdiv (90 de mile sud-est de Sofia, pe principala cale ferată spre Turcia).

450 dintre bombardierele grele ale Forţei 15 au lovit triajul feroviar de la Budapesta şi o fabrică de armament din zona construită a oraşului la 3 aprilie. Americanii s-au întors după zece zile, atacând bazele aeriene şi fabricile de piese de schimb pentru avionul de vânătoare Me-410, din Budapesta, cu 336 de bombardiere, şi obiective industriale din Gyor (la jumătatea drumului între Viena şi Budapesta) cu 162 de bombardiere grele. Grupul 205 a sprijinit acest raid cu misiunile a 53 de bombardiere la 12/13 aprilie şi a 64 de bombardiere în noaptea de 16/17 aprilie, contra triajelor de la Budapesta.

La 5, 15 şi 24 aprilie, Forţa 15 aeriană a executat ample misiuni de atac asupra triajelor de la Ploieşti. Fiecare rafinărie avea propriul triaj. După cum notează istoria oficială a SUA cu anumită satisfacţie, bombele au căzut pe rafinării „cu o precizie mai mult decât întâmplătoare". Americanii nu au acceptat începerea unei campanii contra petrolului nici măcar în rapoartele şi documentele de informaţii secrete[26]. Acest bombardament a avut un efect semnificativ asupra producţiei de la Ploieşti. Importurile germane de produse petroliere finite, în special din România, au scăzut de la 186 000 tone în martie la 104 000 tone în aprilie[27].

În acelaşi timp, atât guvernul român al mareşalului Ion Antonescu, cât şi opoziția, făcuseră deja negocieri de pace. La 13 octombrie 1943, ataşatul militar român la Ankara a contactat Ambasada britanică cu o propunere din partea mareşalului Antonescu. La mijlocul lunii noiembrie, Iuliu Maniu, şeful Partidului Național-Țărănesc şi cel mai respectat şi influent lider pe plan internațional al opoziției româneşti, i-a contactat de asemenea pe englezi. Ei insistau că orice negocieri trebuie să includă şi pe americani şi pe sovietici pe baze egale. Reprezentantul lui Maniu, se pare cu ştiința lui Antonescu, a ajuns la Ankara la 3 martie 1944 şi a plecat apoi la Cairo, unde a început negocieri cu oficiali sovietici şi anglo-americani[28]. Conform avizului Statului Major Întrunit American, guvernul SUA a conchis că ar trebui să fie continuate aceste convorbiri pentru a scoate România din Axă, indiferent de costurile pe care le-ar suporta românii[29], şi, implicit, fără a se preocupa de situația finală de după război din Balcani. Deoarece ofensiva de iarnă sovietică a spulberat forțele germane, blocând calea lor către frontiera românească, anglo-americanii au accentuat situația dificilă a României la 4 aprilie, când 313 avioane de bombardament greu din Forța 15 aeriană au aruncat 866 de tone de explozibili puternici (nu şi bombe incendiare) asupra triajelor de la Bucureşti. La 11 aprilie, CCS, observând deplasarea forțelor germane din Franța şi dependența crescândă a Germaniei de forțele militare ale României, a declarat: „În România, controlul central asupra țării a slăbit, iar guvernul român pare să piardă încrederea în capacitatea germanilor şi a trupelor proprii de a rezista în fața avansului sovietic". În consecință, s-a ordonat prin Portal ca „efortul maxim posibil în bombardarea Balcanilor, până la noi ordine, să fie concentrat asupra României, unde pozițiile germane sunt mai slabe, interesele economice germane mai mari, iar guvernul cel mai periclitat". Portal a precizat astfel noile priorități din Balcani:

(a) Bucureşti, în special centrul feroviar,

(b) Ploieşti, centrul feroviar,

(c) Alte ținte feroviare din România care deocamdată sunt mai puțin importante şi *numai* [accentuat în original] dacă vremea nu e potrivită pentru bombardament în România.

(d) Budapesta, centrul feroviar[30].

În acelaşi timp, Portal i-a informat pe Spaatz şi Wilson că oraşele din Bulgaria „sunt de mică importanță". Săptămâna următoare, Portal a adăugat pe lista de priorități centrele de comunicație din Ungaria, Szolnok şi Szeged, ambele situate pe principala cale ferată către Frontul de Sud[31]. La 12 aprilie, Națiunile Unite au prezentat României condițiile de armistițiu, iar trei zile mai târziu, 257 bombardiere grele au aruncat 598 de tone de explozibili puternici asupra Bucureştiului, utilizând radarul şi estimarea, iar la 24 aprilie alte 209 bombardiere grele au lovit Bucureştiul cu 477 de tone bombe. După cum l-a informat Arnold pe Spaatz, aceste atacuri nu erau destinate doar distrugerii comunicațiilor feroviare, ci „au intenționat slăbirea pozițiilor statelor balcanice"[32].

Având în vedere dimensiunea cooperării României cu Germania, Aliații, renunțând la intenția lor declarată de capitulare necondiționată a puterilor Axei, au oferit condiții generoase, inclusiv un angajament de a nu ocupa România şi promisiunea de a anula Dictatul de la Viena din 1940, prin care Hitler a luat României Transilvania[33]. Dar Maniu, un om cunoscut prin lipsa sa de decizie, a tergiversat. El a aşteptat, în van, o conjunctură care ar fi ameliorat consecințele războiului țării sale contra a trei dintre cele mai puternice națiuni din lume. La 27 aprilie, Aliații au strâns şurubul trimițând un ultimatum de 72 de ore, care cerea un răspuns afirmativ sau negativ la condițiile oferite de ei, atât lui Maniu, cât şi guvernului Antonescu, care era într-o anumită măsură informat asupra evoluțiilor de către Maniu. Când limita de timp a expirat, fără niciun răspuns de la Antonescu şi cu scuze pentru inacțiune din partea lui Maniu, Churchill, exasperat, a primit un raport despre starea convorbirilor de la ministrul de externe, Anthony Eden. Replica primului ministru, scrisă într-un moment în care el amâna operațiunile aeriene care pregăteau debarcarea din Normandia, fără a se preocupa de victimele civile franceze, evidențiază o prea omenească capacitate de a susține două idei contradictorii în acelaşi timp. El nota „este, sigur, cazul să fie mai multe bombardamente"[34].

Grupul 205 a efectuat raiduri de noapte asupra Bucureştiului la 3, 6 şi 7 mai. Dar Forța 15 a dat cele mai grele lovituri. La 5 mai, 550 de bombardiere au lovit Ploieştiul. La 6 mai, peste 667 de bombardiere au asaltat zonele feroviare şi bazele aviatice în 5 oraşe româneşti. La 7 mai, 481 bombardiere grele au aruncat 1 168 de tone (inclusiv 164 de tone de bombe incendiare) asupra zonelor

feroviare din Bucureşti. Aceste atacuri aveau scopul militar de a-i priva pe germani de petrol, de a deranja comunicaţiile cu Frontul de Est şi de a adăuga o nouă lovitură transporturilor feroviare în afara celei provocate de minarea Dunării. Răspunzând mâniei lui Churchill, Aliaţii au intenţionat ca bombardamentele să reamintească românilor consecinţele continuelor amânări. Din păcate, raidul aerian asupra Bucureştiului din 7 mai a fost un eşec parţial în privinţa ţintelor propuse şi a lovit un cartier muncitoresc. Potrivit lui Ira Eaker, românii l-au informat mai târziu că acest atac a ucis 12 000 de civili[35]. Aceasta era ceva tipic pentru exagerarea pierderilor atribuite adesea bombardamentelor strategice. Raportul oficial al Statului Major Aerian român a raportat în privinţa raidului doar 231 morţi, 28 răniţi şi 1 567 locuinţe distruse sau avariate[36]. Acest mare efort de bombardament nu a împins România în cealaltă tabără beligerantă, iar ofensiva sovietică s-a oprit la 15 aprilie şi nu va fi reluată decât în august. Slăbirea imediată a presiunii a redus şi starea de alertă a românilor şi a uşurat livrarea de resurse către Germania.

La 16 mai, într-o nouă directivă, evident influenţată de raidul inaugural al Forţei 8 Aeriene asupra uzinelor germane de petrol sintetic din 12 mai şi de operaţiunea secretă de bombardament de la Ploieşti, Portal a evidenţiat altă schimbare în politica de bombardament a Aliaţilor, aceea de a pune mai mult accent pe obiectivele economice. Directiva menţinea prioritatea pentru centrele feroviare din România şi Ungaria şi adăuga ca obiectiv secundar, „capacităţile de rafinare care au rămas la Ploieşti şi rafinăriile de la Budapesta şi Viena". Şeful Statului Major Aerian a încurajat în continuare minarea Dunării şi a sugerat un atac asupra unei fabrici din Budapesta care aproviziona pe germani cu componente radio[37]. Trei săptămâni mai târziu, la 6 iunie 1944, Portal a făcut din rafinăriile de la Ploieşti, din Ungaria şi Austria prima prioritate, în timp ce a doua o constituia minarea Dunării şi operaţiile contra portului dunărean Giurgiu şi a Porţilor de Fier, un sistem de blocare pe Dunăre. Vorbind pentru CCS, el a recunoscut lipsa unui succes măsurabil în campania anterioară de bombardare a obiectivelor economice şi politice şi a plasat asemenea operaţii ca având probabilitatea cea mai redusă: „În timpul acalmiei prezente a luptelor de la frontul răsăritean... considerăm că bombardarea destinată distrugerii transporturilor feroviare din România şi Ungaria s-ar putea face cu resurse care ar fi disponibile atunci când vremea va fi proastă... Dacă se vor face, în opinia noastră, ar trebui să fie limitate la centre importante precum Budapesta şi Bucureşti, unde haosul administrativ care ar rezulta ar oferi avantaje adiţionale"[38].

La sfârşitul lui iulie, CCS a constatat îmbunătăţirea situaţiei Aliaţilor în Balcani şi, în consecinţă, a decis noi restricţii ale bombardamentelor:

(a) Priorităţile strategice pentru operaţiunile de bombardament în statele satelite (Ungaria, Bulgaria şi România) trebuie să fie, ca şi în trecut, limitate la obiective de importanţă militară, iar selecţia acestor ţinte să se facă ţinând seama de scara probabilă a victimelor întâmplătoare.

(b) Obiectivele de bombardat selectate în Grecia, Iugoslavia şi Albania trebuie să fie de o valoare militară demonstrabilă, iar ţintele să fie atacate cu evitarea atentă a victimelor civile[39].

Această politică de comandă aliată a reglementat bombardamentele în teritoriile ocupate din vestul şi estul Europei, continuând să diferenţieze sateliţii Germaniei printr-un tratament mai dur faţă de zonele cucerite, dar mai uşor faţă de Reich. Petrolul a continuat să fie primul plan până la evenimentele de la sfârşitul lui august 1944, când România a schimbat tabăra beligerantă şi când ofensivele de vară ale Armatei Roşii i-au dat acces direct spre Bulgaria, Iugoslavia şi Ungaria. În acest moment, anglo-americanii au suspendat bombardarea Bulgariei şi României, în afara cazului în care exista o coordonare cu înaltele comandamente român şi sovietic, şi au făcut din bombardarea ţintelor petroliere din Ungaria şi Cehoslovacia prima prioritate, a doua fiind bombardarea comunicaţiilor din Ungaria, Iugoslavia şi Grecia[40]. Bombardarea obiectivelor ungare şi cehe a continuat în aprilie 1945, cât timp părţi din aceste ţări au rămas sub control german.

În negocierile lor cu guvernele Axei din Balcani, anglo-americanii au menţinut un solid front diplomatic cu sovieticii. Se recunoşteau realităţile geopolitice şi diplomatice, iar Stalin era reasigurat în privinţa cooperării. Nicio soluţionare durabilă a situaţiei din Balcani nu putea fi realizată fără participarea sovietică. Românii au rămas de partea Axei până la sfârşitul lui august. Până la urmă, ca şi bulgarii, ei au amânat până a fost prea târziu pentru a încheia un acord cu aliaţii occidentali. Şi ei au sfârşit în burta lupului sovietic. Pierzând şansa de a

trata cu Aliații în ansamblu, sateliții Axei au fost în final forțați să ajungă pe rând la acorduri dezavantajoase cu sovieticii.

Rezultatele bombardării Bucureştiului şi a altor capitale balcanice se pare că nu au produs efecte politice semnificative. Având în vedere moralul scăzut al conducerii şi populației din țările balcanice, ele ar fi putut fi candidați excelenți pentru teoriile luptei aeriene de dinainte de război care avansau principiul că bombardamentul strategic poate provoca panică şi capitularea conducerii statului. Faptul că aceasta nu s-a întâmplat spune multe despre gândirea teoreticienilor forței aeriene, care tindeau să accentueze autoritatea şi potențialul forței aeriene, fără a lua în considerare în mod adecvat întregul spectru al factorilor diplomatici şi militari implicați în conflict. Armata Roşie, nu forța aeriană strategică anglo-americană, a forțat conducătorii sateliților balcanici ai lui Hitler să capituleze în fața Națiunilor Unite. Forțele terestre sovietice, atunci când erau disponibile şi chiar dacă amenințau regimurile satelit, le-au putut proteja de răzbunarea nazistă. Puterea aeriană singură nu o putea face. Pe de altă parte, efectele psihologice ale bombardamentelor strategice nu pot fi măsurate exact. Bombardamentele din Balcani au putut contribui la defetism şi la limitarea angajamentelor față de partenerul german, în rândul sateliților.

Anexa I:
Minarea Dunării

În aprilie, Grupul 205 al RAF a început cea mai însemnată misiune din război – minarea aeriană a Dunării. Unul dintre cele mai mari fluvii din lume, Dunărea, se întinde de-a lungul a peste 1 700 de mile, din văile Alpilor elvețieni şi Pădurea Neagră, prin unele dintre cele mai importante oraşe din Europa Centrală şi Balcani – Linz, Viena, Budapesta şi Belgrad –, apoi de-a lungul frontierei româno-bulgare înainte de a coti spre nord şi de a se vărsa în Marea Neagră. Este navigabilă comercial pe cea mai mare parte a cursului, de la Marea Neagră la Regensburg, şi serveşte ca legătură vitală pentru sistemul de transport din sud-estul Germaniei, permițând acesteia să transporte circa 8 000 000 tone de produse în Germania între 1942 şi 1944.

Minarea a început în noaptea de 8-9 aprilie în partea iugoslavă a Dunării şi a continuat până în noaptea de 10-11 septembrie, când avioanele de tip „Wellington" şi „Liberator" din Grup au aruncat un total de 1 315 mine în apele Ungariei, Iugoslaviei şi României. În cele 372 de incursiuni, englezii au pierdut 9 avioane şi au aruncat 693,2 tone de mine. Minele navale, ca şi cele terestre, au atacat nu doar oamenii şi materialele inamicului, ci au avut şi un efect psihologic. Căpitanii vaselor au amânat îmbarcările până când s-au asigurat că traseele erau curățate. Germanii au trebuit să creeze cu greu o forță de deminare, transferând personal de pe râurile din nordul Germaniei, sau pregătind alt personal. Navele distruse de mine au reprezentat o permanentă diminuare a capacității de transport pe fluviu.

Serviciile de informații britanice, probabil ULTRA, au afirmat că între aprilie şi iulie 1944 tonajul transportat pe Dunăre a scăzut cu 35% față de media din ultimele 8 luni şi că prin minare s-au scufundat aproximativ 100 de nave fluviale. Aceeaşi sursă mai nota că înainte de minare, cea mai mare parte din tonajul transportat pe fluviu consta din produse petroliere din România. În iunie 1944, tonajul produselor româneşti a scăzut cu 75%. Tonajul produselor petroliere a reprezentat cea mai mare parte din scădere, dar cerealele şi alimentele din abundentele grânare ale României au constituit o parte din diferență[41].

Prin mutarea traficului petrolier de pe fluviu pe rețeaua de căi ferate, minarea a adăugat încă o povară deja aglomeratelor căi ferate germane. Noua sarcină s-a dovedit deosebit de dificilă deoarece revenea unei părți specializate a materialului rulant – cisternele pentru petrol. Este posibil ca scăderea importurilor de petrol germane între începutul bombardării Ploieştilor din aprilie 1944 de către Forța 15 aeriană să datoreze o parte necunoscută, dar poate semnificativă, campaniei de minare. Reducerea transporturilor a lăsat mai mult petrol în capacitățile de stocare din România, acestea fiind incendiate de următoarele atacuri ale Forței 15 aeriene.

Anexa II:
Bombardamentul strategic şi Tito

Sprijinul direct al Forței 15 aeriene pentru forțele lui Tito a reflectat caracterul diabolic al războiului din Iugoslavia, care a combinat lupta tradițională contra ocupantului străin cu elementele unui război civil al comuniştilor contra conservatorilor şi cu virulente conflicte etnice între sârbi, croați, sloveni şi musulmani. Pur şi simplu, Tito a dorit să-i priveze pe inamicii săi de adăposturi şi de locuri de muncă. În consecință, reprezentanții săi pe lângă Aliați au cerut bombardarea oraşelor locuite de germani şi de colaboratorii lor. Există puține dovezi că anglo-americanii ar fi examinat motivele ascunse ale acestei cereri sau că ar fi încercat să investigheze apartenența etnică sau politică a populației din țintele alese de Tito. Se pare că a fost suficient ca Tito să susțină că era necesar. Începând cu 5 mai 1944, Forța 15 a atacat Podgorica şi alte 11 oraşe iugoslave, inclusiv două atacuri la Bihac. De regulă, doar unul sau două grupuri atacau fiecare țintă, instrucțiunile interzicând folosirea H2X. Într-o lună, Twining a lansat 509 incursiuni efective şi 1 088 tone de bombe, fără pierderi.

Raidurile au avut un statut legal discutabil. Potrivit dreptului internațional, un guvern recunoscut al unui stat are dreptul de a autoriza bombardamentele asupra oraşelor ocupate de inamic. Dar anglo-americanii continuau să recunoască guvernul iugoslav din exil, în curs de dezintegrare, al regelui Petru. Se pare că regele şi cabinetul său nu au autorizat raidurile. Aliații nu îl recunoşteau pe Tito, deşi ei păreau să fi înțeles, măcar în sinea lor, că Tito şi forțele sale vor domina Iugoslavia după război. Desigur, Aliații, potrivit dreptului internațional, puteau bombarda garnizoanele inamice din statele ocupate, dar numai dacă nu foloseau forțe disproporționate – 1 000 de proiectile în locul a 100 care ar fi îndeplinit misiunea. Se pare că Forța 15 a realizat acest obiectiv, solicitând bombardare vizuală, trimițând forțe mici, de 40 sau mai puține bombardiere. În această situație, ca şi în altele, politica a contat mai mult decât tehnica de luptă. Totuşi, cât timp bombardamentele au servit cauza partizanilor, acceptarea de către Aliați a cererilor lui Tito a reprezentat un pas înapoi față de regele Petru, şi unul înainte către cauza şi idealurile lui Tito. Puterea simbolică a bombardierelor grele, care păreau să fie la dispoziția lui Tito, a făcut mai clară poziția politică a Aliaților şi a fost mai importantă decât pagubele provocate de bombele lor.

Traducere şi adaptare
dr. ALEXANDRU MADGEARU

---

[1] CCS 376, subiectul: „Bombardarea Sofiei", 20 octombrie 1943, NARA, RG 218, Geographic File, CCS 373.11 Bulgaria (10-20-43), Box 18.

[2] CCS 376, subiectul: „Bombardarea Sofiei", 20 octombrie 1943, NARA, RG 218, Geographic File, CCS 373.11 Bulgaria (10-20-43), Box 18.

[3]CCS 376, subiectul: „Bombardarea Sofiei", 20 octombrie 1943, NARA, RG 218, Geographic File, CCS 373.11 Bulgaria (10-20-43), Box 18.

[4] J.I.C. (44) 37 (0) (Final), Londra, 29 ianuarie 1944, subiectul: Efectele bombardamentelor aliate în Balcani asupra situației din Balcani, ataşat la memorandumul informative JIC No. 38, 11 februarie 1944, NARA, RG 218, Geographic File, CCS 373.11, Balkans (2-3-44).

[5] Msg 274, Stettinius, secretar de stat în exercițiu [Washington], către Harriman, ambasador în Uniunea Sovietică [Moscova], 10 februarie 1944, U.S. Department of State, *Foreign Relations of the United States, Diplomatic Papers 1944*, Vol 3: *The British Commonwealth and Europe* (Washington, DC: GPO, 1965), p. 300.

[6] Msg MEDCOS 35, CinC Med către şefii de stat major britanici, 9 februarie 1944, NARA, RG 218, Geographic File, Folder CCS Bulgaria 092, Planul O.S.S. de a desprinde Bulgaria de Axă (8-2-43) Sec 1.

[7] Msg 301, Steinhardt, ambasadorul SUA în Turcia, către secretarul de stat, 21 februarie 1944; *FRUS 1944*, Vol 3, p. 301.

[8] CCS 482, subiectul: „Bombardarea statelor satelite ale Axei", 4 februarie 1944: NARA, RG 218, Geographic File, CCS 373.11 Balkans (2-3-44).

[9] Msg COSMED 33, şefii de stat major britanici către CinC Med, 15 februarie 1944; NARA, RG 218, Geographic File, 373.11 Balkans (2-3-44).

[10] Pentru cererea lui Wilson, vezi Msg MEDCOS 51, CinC Med către şefii de stat major britanici, 17 februarie 1944. Pentru răspunsul şefilor britanici, vezi Msg COSMED 38, şefii de stat major britanici către CinC Med, 18 februarie 1944. Ambele în NARA, RG 218, Geographic File, 373.11 Balkans (2-3-44).

[11] Msg PZ 861, de la Ministrul Aerului din JIC pentru FREEDOM [Allied CINC Mediterranean], 16 February 1944, AF/HSO Microfilm Reel A6068.

[12] Msg OZ 1638, Portal către generalul Sir John Dill, şeful Misiunii militare britanice în SUA şi reprezentantul Marii Britanii în CCS, 25 martie 1944, Arnold Papers, Official File, Box 49.

[13] Msg COSMED 55, Portal către Wilson, 9 martie 1944, NARA, RG 218, Geographic File, CCS Bulgaria 092 (8-2-43) Sec 1, Planul O.S.S. de a desprinde Bulgaria de Axă.

[14] CCS 517, subiectul: „Bombardarea Bulgariei", 11 martie 1944, NARA, RG 218, Geographic File, CCS Bulgaria 092 (8-2-43) Sec 1, Planul O.S.S. de a desprinde Bulgaria de Axă.

[15] JPS 410/1, subiectul: „Bombardarea Bulgariei", 14 martie 1944, NARA, RG 218, Geographic File, CCS Bulgaria 092 (8-2-43) Sec 1, O.S.S. Planul O.S.S. de a desprinde Bulgaria de Axă.

[16] Msg OZ 1638, Portal către generalul Sir John Dill, şeful Misiunii militare britanice în SUA şi reprezentantul Marii Britanii în CCS, 25 martie, 1944, Arnold Papers, Official File, Box 49.

[17] Msg U 60045, Spaatz către Arnold, 23 martie 1944, Spaatz Papers, Diary. Vezi Msg U 60100, Spaatz către Arnold, 24 martie 1944 (Spaatz Papers, Diary), unde Spaatz afirmă cu tărie temerile sale că în teatrele de război comandanţilor li se acordă prea multă autoritate pentru a dirija forţele aeriene strategice şi că, în consecinţă, „se va pierde ocazia pe care am avea-o în scurtul timp înainte de Overlord".

[18] Msg 13235, Arnold către Portal (prin Spaatz), 23 martie, 1944, Spaatz Papers, Diary.

[19] Msg AX 779, Portal către Arnold, 25 martie 1944, Spaatz Papers, Diary.

[20] Msg 14086, Arnold către Portal, 25 martie 1944, Spaatz Papers, Diary.

[21] Msg AX 902, Portal petnru Arnold, 26 martie 1944, Spaatz Papers, Diary.

[22] Msg J.S.M. 1592, CCS către Portal, 24 martie 1944, NARA, RG 218, Geographic File, 373.11 Balkans (2-3-44).

[23] Msg COSMED 71, Portal către Wilson şi Spaatz, 25 martie 1944, NARA, RG 218, Geographic File, CCS 373.11 Balkans (2-3-44), bombardarea statelor satelite ale Axei.

[24] Msg OZ 1638, Portal către generalul Sir John Dill, şeful Misiunii militare britanice în SUA şi reprezentant al Marii Britanii în CCS, 25 martie 1944, Arnold Papers, Official File, Box 49.

[25] Ronald Schaffer, *Wings of Judgement American Bombing in World War II* (New York, NY: Oxford University Press, 1985), p. 56.

[26] Craven şi Cate, *Argument to VE-Day*, p. 174.

[27] Webster şi Frankland, *Strategic Air Offensive*, IV, appendix 46 (table: xxxviii), p. 516.

[28] Pentru partea americană a acestor negocieri, vezi Department of State, *Foreign Relations of the United States Diplomatic Papers 1944*, Vol 4: *Europe* (Washington, DC: GPO, 1966), pp. 133-289.

[29] Vezi folder CCS 387 Rumania (10-23-43), Section 1, Cooperarea României cu forţele anglo-americane, NARA, RG 218, Geographic File.

[30] Msg COSMED 87, Portal către Wilson şi Spaatz, 11 aprilie 1944, NARA, RG 218, Geographic File, CCS 373.11 Balkans (2-3-44), Bombardarea statelor satelite ale Axei.

[31] Msg COSMED 89, Portal către Wilson şi Spaatz, 18 aprilie 1944, NARA, RG 218, Geographic File, CCS 373.11 Balkans (2-3-44), Bombardarea statelor satelite ale Axei.

[32] Msg WARX 20129, Arnold către Spaatz, 7 aprilie 1944, NARA, RG 218, Geographic File, CCS 373.11 Balkans (2-3-44), Bombardarea statelor satelite ale Axei.

[33] Msg Yugos 84 Departamentul de Stat către ambasadorul SUA pe lângă guvernele în exil grec şi iugoslav, Lincoln MacVeagh, *FRUS 1944*, Vol 4, p. 170. MacVeagh era reprezentantul SUA în aceste negocieri cu românii.

[34] Minuta convorbirii W.S.C. cu Anthony Eden, 29 aprilie 1944, Public Records Office, Kew, United Kingdom, Records of the Foreign Office, FO 371/43999/R 6819

[35] Ltr. Ira C. Eaker către H.H. Arnold, 17 septembrie 1944, U.S. Library of Congress, Manuscript Division, Washington, DC, The Papers of Henry H. Arnold, folder „Letters to General Marshall", Box 44. Arnold a trimis o copie şi preşedintelui (vezi Box 45, folder, „Letters to FDR").

[36] Secţia a II-a, Statul Major al Aerului, Nr. 30.543D, 10 mai 1944, Subiectul: Dare de seamă recapitulativă asupra bombardamentelor aeriene inamice de la 5-8 mai 1944. Arhivele Naţionale Române, Bucureşti, România. Acest raport estimează la 820 numărul morţilor civili în urma tuturor bombardamentelor anglo-americane din România din 5-8 mai.

[37] Msg COSMED 109, 16 mai 1944, NARA, RG 218, Geographic File, CCS 373.11 Balkans (2-3-44), Bombardarea statelor satelite ale Axei.

[38] Msg COSMED 124, Portal către Spaatz şi Wilson, 6 iunie 1944, NARA, RG 218, Geographic File, CCS 373.11 Balkans (2-3-44), Bombardarea statelor satelite ale Axei.

[39] JSM 166, Misiunea de statelor majore reunite britanice (Washington) către şefii de stat major britanici, 29 iulie 1944, NARA, RG 218, Geographic File, CCS 373.11 Balkans (2-3-44), Bombardarea statelor satelite ale Axei.

[40] Msg COSMED 176, CCS către Wilson şi Spaatz, 29 august 1944, NARA, RG 218, Geographic File, CCS 373.11 Balkans (2-3-44), Bombardarea statelor satelite ale Axei.

[41] [Fifteenth AF, Intelligence Section], Draft Study: „Minarea Dunării: un rezumat general al operaţiilor şi rezultatelor", fără dată [circa octombrie 1944], AF/HSO microfilm reel A6116, fr. 27, AFHRC file no. 628.3071.

LUMINI ŞI UMBRE ALE RELAȚIILOR ROMÂNO-POLONE ÎN PERIOADA INTERBELICĂ (I)

România îşi datorează măreția sa acțiunii,
iar nu lipsei de acțiune.
Nicolae Titulescu

Prof. dr. NICOLAE MAREŞ*

Abstract

The study entitled "Lights and Shadows of the Romanian–Polish relations in the interwar period" would like to present, from a historical perspective, the communion between the forenamed countries. One of the most important politician who encouraged the approach between Romania and Poland was Nicolae Titulescu, also named "the friend of the Polish people".

The historiography of the problem is enriched by various studies, most of them being dated from the seventies, when the interest regarding the relationship between Romania and Poland increased. Among those authors who treated different aspects of the relationship between these countries, we emphasize the contribution by Henryk Jabłoński, Władysław Stępniak, Henryk Walczak, Andrzej Koryń.

When we talk about the activity of Nicolae Titulescu concerning the above mentioned problem, we have to bring into discussion the contribution by Take Ionescu, the mentor of the first one. Thus, in this study, the actions undertaken by Take Ionescu and then, by his successors are presented, in order to maintain and develop this relationship.

Nicolae Titulescu, one of the most important Romanian diplomats continued the work of Take Ionescu, understanding the needs of that time when "Romania can be defended only by the medium of actions and not by the lack of actions".

The study also emphasizes the difficult moments of the Romanian– Polish relationship, from the beginning of the thirties.

Titulescu – un mare prieten al poporului polonez

Aşa s-a considerat a fi, până la sfârşitul vieții sale, fostul şef al diplomației româneşti, chiar şi după ce a conştientizat că debarcarea sa, la 29 august 1936, s-a înfăptuit şi din cauza unor intrigi duse, printre alții, şi de diplomații polonezi, atât de cei din centrala Ministerului de Externe polonez, dar mai ales de şeful misiunii de la Bucureşti, Mirosław Arciszewski, destul de activ în această direcție, potrivit unor studii poloneze încă din anii '60. Asupra acestor aspecte, aşa cum faptele rezultă din arhivele Ministerului Afacerilor Externe de la Varşovia şi de la Bucureşti, din memorialistica vremii, mă voi referi în contribuția de față. Considerând alianța româno-polonă din 2 martie 1921 drept „o necesitate", Nicolae Titulescu avea să sublinieze, spre amurgul vieții sale, satisfacția deosebită a faptului că a fost „membru în cabinetul mareşalului Averescu – în momentul în care s-a semnat primul tratat de alianță dintre România şi Polonia". Ca delegat permanent al României la Geneva, diplomatul român nepereche, care avea o colaborare excelentă cu ministrul polonez, Au-

* Fost director în M.A.E. şi ministru-consilier la Ambasada română din Varşovia.

gust Zaleski, un punct de referință al diplomației poloneze din acei ani, răspundea vehement la atacurile germane la adresa Poloniei, ceea ce l-a făcut pe marele diplomat german, fost cancelar, Gustav Stresseman, aflat în relații de prietenie cu Titulescu, să îi reproşeze diplomatului român că „sare automat şi ia cuvântul în apărarea Poloniei".

Activitatea diplomatică desfăşurată de Nicolae Titulescu timp de aproape douăzeci de ani în perioada interbelică a avut o componentă importantă în dezvoltarea raporturilor româno-polone, ținând însă seama totdeauna şi pretutindeni de interesele româneşti şi ale păcii pe continent. Diplomatul a făcut parte dintre acei bărbați de stat ai României, care a conştientizat cel mai bine valențele cultivării şi păstrării unor relații apropiate între Bucureşti şi Varşovia. Fără a ştirbi în niciun fel interesele şi demnitatea țării sale.

Urmaş şi continuator al doctrinei elaborată de contemporanul şi amicul său, Take Ionescu, imediat după constituirea statului național unitar român, la 1 decembrie 1918, respectiv după redobândirea independenței de stat a Poloniei, la 11 noiembrie 1918, principalul arhitect al Micii Înțelegeri, dar mai înainte de toate, acel „mare european" – cum l-a denumit nimeni altul decât Georges Clemenceau – şeful externelor româneşti a fost promotorul ideii de a se crea o alianță defensivă din care să facă parte: **România, Polonia**, Regatul Sârbilor, Croaților şi Slovenilor – Iugoslavia, Grecia şi Cehoslovacia.

Rolul hotărâtor jucat de Take Ionescu în relațiile de prietenie româno-polone şi caracterul pragmatic al acestor raporturi

Istoriografia poloneză a pus în valoare importante aspecte legate de raporturile bilaterale româno-polone în perioada interbelică, încă din anii '70. De atunci, dar şi ulterior, mulți cercetători polonezi l-au avut ca promotor al cercetărilor legate de problematica românească pe istoricul Henryk Jabłoński, care a devenit în acei ani şi membru corespondent al Academiei Române. Mult mai firavă în acest plan, istoriografia românească n-a adus încă o cercetare de substanță, care să fi investigat cu mai mare acribie sursele poloneze, cât şi pe cele din arhivele americane şi engleze, aşa cum au făcut-o istoricii polonezi Władysław Stępniak, Henryk Walczak, Andrzej Koryń şi alții. Şi într-o parte şi în cealaltă n-au fost suficient de bine coroborate investigațiile, în ciuda faptului că de la jumătatea deceniului al şaptelea şi până în prezent a funcționat o Comisie mixtă de istorici, după cum n-au fost aprofundate *in extenso* sursele arhivistice interne, inclusiv memorialistica românească şi poloneză din acea perioadă. Cred că România este singura țară apropiată geopolitic Poloniei pentru care nu s-a elaborat şi publicat la Varşovia un corp de documente privind raporturile bilaterale, aşa cum s-a procedat cu alte țări.

Şi totuşi, Władysław Stępniak[1] şi Henryk Walczak[2] se dovedesc a fi doi dintre cei mai avizați cunoscători ai diplomației poloneze în Balcani (1918-1926), cât şi din România, ambii aducând foarte pertinent în discuție, cu documente din arhivele poloneze şi britanice sau de la Hoover Institut, aşa cum menționam, rolul extrem de important jucat de Take Ionescu în plan politic şi diplomatic în plin război ruso-polonez.

De remarcat ineditul acestor contribuții, care reuşesc să pună într-o lumină corectă extrem de favorabilă o parte din acțiunile lui Take Ionescu în plan bilateral româno-polon, pe când la noi nici chiar în monografiile consacrate primului şef al diplomației românești (din guvernul Averescu), acestea n-au fost nici în fugă amintite.

Cercetătorul varşovian, Władysław Stępniak, este primul istoric polonez care subliniază fără niciun echivoc atitudinea favorabilă manifestată de România față de situația critică din Polonia anilor 1919-1921, pe numeroase planuri. În acelaşi timp, aspecte inedite pot fi găsite şi în rapoartele insolite transmise de la București de primul trimis extraordinar şi ministru plenipotențiar polonez, contele Aleksander Skrzyński, viitor deținător al portofoliului externelor în guvernul polonez şi chiar al funcției de prim-ministru, căruia un accident tragic i-a pus capăt vieții, dar şi unei activități destul de rodnice.

Poate ne vom apleca cândva mai mult asupra misiunii de succes în România a acestui diplomat, care s-a bucurat de sprijinul nu numai al lui Take Ionescu, dar şi al regelui Ferdinand, al lui I. I. C. Brătianu sau al Reginei Maria.

Remarcabil prin viziunea sa politică, poate prea modernă raportată la gândirea colaboratorilor săi, şi a celor din centrala poloneză, Aleksander Skrzyński n-a pregetat niciodată să convingă establishmentul polonez, destul de divizat în acea

perioadă, cu privire la importanța unor raporturi de strânsă prietenie cu România[3]. De aceea, nu mă sfiesc să afirm că a fost unul dintre cei mai mari diplomați pe care i-a avut Polonia în România, în timpuri de răscruce, personalitate care a înțeles – în ciuda vremurilor tulburi prin care trecea Europa Centrală – rolul pe care îl poate juca şi l-a jucat Bucureştiul în lupta pentru cucerirea definitivă a independenței de stat a țării sale.

„*Acțiuni mult mai active legate de situația din Polonia, în condițiile desfăşurării războiului cu Rusia Sovietică* – subliniază şi Władysław Stępniak – *a întreprins România pe arena internațională*". Take Ionescu (de la 16 iunie 1920, ministrul afacerilor străine), a adresat la mai puțin de o lună, la 12 iulie 1920, o notă telegrafică la Spa, unde se desfăşura conferința internațională consacrată, printre altele, situației tragice din Polonia, legată de apropierea armatelor bolşevice de marginile Varşoviei, pe Vistula. În telegrama sa, noul ministru român de externe remarca: „*Fără a-mi face vreo iluzie că opinia mea ar deveni sursa cea mai credibilă pentru Conferință, considerându-mă totuşi cel mai apropiat şi direct martor al dramei care se desfăşoară la fruntariile României, atrag atenția marilor aliați asupra pericolului care amenință Europa, în cazul în care Polonia va ieşi învinsă. Interesele Europei impun să se pună capăt imediat luptelor polono-bolşevice, în caz contrar este amenințată toată această parte a lumii de către Soviete* (...) *Este în interesul Europei de a menține un front indestructibil de la Baltica la Marea Neagră, respectiv la Marea Egee. De aceea, chestiunea Galiției Estice nu poate fi pentru moment obiectul unor noi abordări, fără a fi amenințate cele mai vitale interese ale Europei. Polonia înconjurată de inelul de fier german şi rus pierde existența sa independentă, cât şi importanța pentru echilibrul european pe care ar trebui să o aibă, fiind posibil a ne baza pe* ***vecini aliați***"[4] (s.n. - N.M.).

Găsim în rândurile de mai sus clar exprimată concepția constituirii unor alianțe interstatale viitoare, concept în favoarea căruia va milita bărbatul de stat român şi care îşi va prezenta concepția sa, în a doua parte a anului 1920, în mai toate capitalele europene, inclusiv la Varşovia.

Şi un alt istoric al diplomației poloneze, de data aceasta J. Starzewski, consemnează în compendiul său, *Istoria politicii externe poloneze*, faptul că „*Ionescu a devenit astfel un partizan şi un apărător fervent pe arena internațională a drepturilor Poloniei pentru o parte din teritoriul său istoric – Małopolska de Est. Intervențiile sale par să fi făcut o puternică impresie pe plan internațional, cât timp, urmare a zvonurilor cu privire la intențiile Franței de a determina România să acorde un ajutor nemijlocit Poloniei, l-au făcut pe trimisul britanic de la Bucureşti să transmită guvernului român* (condus de un general destul de dârz, nu de duzină, îl am în vedere pe Averescu – N.M.), *un avertisment pentru a nu face aşa ceva*". Amintim că şeful misiunii diplomatice britanice de la Bucureşti avea să consemneze, în raportul din 18 august 1920, adresat Foreign Office, următoarele: „*I am warning Roumanian Government to remain calm and do nothing against Bolsheviks*" (Foreign Office 371.4700, C 4426-4025-19)[5].

Władysław Stępniak a relevat că Take Ionescu a fost *singurul lider străin* care a acționat cu mare aplomb pe arena internațională în favoarea Poloniei; expresia elocventă a acestui ajutor a constituit-o, se subliniază din nou, intervenția şefului diplomației românești, care a cerut ca „*puterile occidentale să medieze pentru încheierea unui armistițiu cu Rusia Sovietică, iar premierul britanic, David Lloyd George, a pus pe ordinea de zi ches-*

▪ Take Ionescu

tiunea Galiției de Est; atunci Ionescu i-a solicitat reprezentantului României, Nicolae Titulescu, să intervină. În indicațiile date şi în nota prezentată marilor puteri, România (ministrul român de Externe) *remarca situația grea în care se afla Polonia şi necesitatea salvării ei. În convingerea ei* (a României), *Galiția trebuie aşezată într-o formă sau alta sub autoritatea Republicii Polone, pentru a se împiedica în acest fel ca influența bolşevică să ajungă în Carpați. Altfel, Polonia «înconjurată de cordonul de fier al Germaniei şi Rusiei îşi va pierde existența ei independentă şi importanța pe care trebuie să o aibe în echilibrul European»*"[6].

Aşadar, la vremuri de restriște pentru Polonia, poziția României a fost fără echivoc de partea ei. Iar la sfârşitul lunii august 1920, Take Ionescu îl asigura pe trimisul polonez în România, Aleksander Skrzyński, că „*pentru România, doar siguranța dinspre Ungaria nu este suficientă. Asigurarea securității din partea Rusiei şi a Bulgariei necesită* – părerea sa – *participarea într-un bloc cu Polonia şi Grecia. Aceasta ar însemna, totodată, şi o apărare în fața panslavismului şi asigurarea că Praga nu cade în subordinea Moscovei*"[7].

„Ionescu este unul dintre cei mai de seamă creatori de pace în Europa"

Vizita efectuată de Take Ionescu, la Varşovia, în zilele de 1-3 noiembrie 1920[8], în ciuda emoțiilor prin care a trecut ministrul român, din cauza atentatului la viața sa (încercare eşuată), urmare însă a faptului că toate întâlnirile au fost bine şi minuțios pregătite de guvernul polonez, cu participarea misiunii diplomatice de la Bucureşti, şi prin cunoaşterea amănunțită a realităților şi poziției statelor europene, acestea îl determină pe omologul său, prințul E. Sapieha, să declare public că „*Ionescu este unul dintre cei mai de seamă creatori de pace în Europa*". O impresie deosebită au lăsat în inimile polonezilor aprecierile lui Take Ionescu cu privire la rolul de martir jucat de Polonia în lume şi importanța câştigării bătăliei istorice împotriva bolşevicilor dată pe Vistula, la 15 august 1920.

În intervențiile sale, şeful diplomației române a subliniat, totodată, importanța şi necesitatea apărării ordinii europene stabilite prin tratatele de pace din 1919. Din cauza contenciosului polonez existent în raporturile cu Cehoslovacia nu s-a ajuns la „lărgirea Micii Înțelegeri" – cum îşi dorea demnitarul român – convenindu-se ca între Polonia şi România să se negocieze şi să fie semnată o Alianță politică şi militară; diplomația poloneză a conştientizat tot mai mult – potrivit lui Aleksander Skrzyński – că fără o asemenea alianță „*Polonia ar fi o insulă închisă, izolată, o insulă continentală amplasată într-un cadru dușmănos*"[9].

Convenția de alianță defensivă între Regatul României şi Republica Polonă – document de referință al raporturilor bilaterale dintre cele două țări

În fața pericolului bolşevic, a exportului de revoluție dorit şi promovat de Lenin şi Stalin, sau a ciumei roşii – cum se spunea în popor –, s-a călit voința politică a Bucureştiului şi a Varşoviei de a-i face față, împreună, unui eventual atac. Sub imperiul acestei necesități a fost negociată – cu participarea şi a maiorului Mihai Antonescu – Convenția de alianță defensivă între Regatul României şi Republica Polonă, sub care şi-au pus semnătura, la 3 martie 1921, la București, Take Ionescu şi Eustachy Sapieha, având de partea lor asentimentul regelui Ferdinand şi al mareşalului Piłsudski.

După tatonări destul de laborioase şi de anvergură, cu mare discernământ, România şi Polonia s-au angajat, prin documentul semnat (art. 1), să îşi acorde sprijin reciproc, inclusiv armat, în cazul când una din părți ar fi atacată fără provocare din partea ei la frontierele orientale. Părțile hotărau să îşi sincronizeze eforturile lor pacifice, inclusiv prin consultarea pe probleme externe de interes comun. Aceasta a fost filosofia tuturor documentelor politico-diplomatice româno-polone, care se vor semna şi vor fi valabile în întreaga perioada interbelică; trăinicia acestei hotărâri a dovedit că unele nuanțe apărute ulterior în activitatea curentă şi asupra cărora vom reveni n-au schimbat esența acestei prevederi.

Subliniem încă o dată că în probleme externe de interes comun pentru perioada de referință, a rămas valabilă obligația consultării şi pe care România n-a obstrucționat-o niciodată. Fără să putem spune că la fel s-a întâmplat şi la Varşovia, şi nu o dată.

De reținut că în articolul 6 din Convenția semnată în 1921 se stipula, totodată, că „*nici una din cele două Părți contractante nu va putea încheia vreo alianță cu vreuna din puterile centrale, fără consimțământul celeilalte Părți*".

Întâlnirea ministrului Titulescu la Varşovia cu ministrul plenipotenţiar sovietic, Vladimir Ovsienko, în prezenţa lui Victor Cădere

Această formulare s-a introdus în document la propunerea lui Take Ionescu, care cunoştea filomaghiarismul existent în unele cercuri poloneze şi despre care se convinsese în noiembrie 1920, cu prilejul vizitei făcute la Varşovia.

Prin acest punct, ministrul român al afacerilor străine a căutat să se asigure contra unei eventuale alianţe polono-ungare[10].

La punctul 4 din Protocolul C, ambele Părţi contractante şi-au luat angajamentul de a studia împreună mijloacele de a ajunge la încheierea unei alianţe defensive cu vecinii lor, care au semnat, alături de ele Tratatele de pace de la Versailles, Saint-Germain, Trianon şi Neuilly, cu scopul de a garanta reciproc contra oricărei agresiuni şi de a ajuta în vederea menţinerii acestui Tratat sau a uneia dintre ele. Cele stipulate mai sus au fost cerute tot de Take Ionescu, ca un gaj în vederea consolidării Micii Înţelegeri[11].

Ca o compensaţie pentru asigurarea gajului de mai sus, s-a redactat, la cererea Părţii polone, punctul 1 din Protocolul C, prin care România se obliga de a acorda Poloniei tot sprijinul său diplomatic în vederea dobândirii Galiţiei Orientale.

În momentul semnării Convenţiei în plan internaţional se cunoştea faptul că suveranitatea asupra Galiţiei Orientale era lăsată, prin Tratatul de Sèvres, din 10 august 1920, Marilor Puteri, iar Varşoviei i se acordase numai temporar administrarea provinciei.

Iată, aşadar, că România înţelegea să acţioneze, cum o mai făcuse deja, ca suveranitatea asupra acestei regiuni să revină Poloniei. Şi nu numai s-a angajat, dar şi a militat în această direcţie, îndeosebi la Londra, unde lordul Curzon era cel desemnat şi avea obligaţia stabilirii fruntariilor Poloniei.

Importanţa momentului respectiv a fost relevată, peste ani, de Nicolae Titulescu care ştia în amănunt aceste subtilităţi şi care va afirma, în cunoştinţă de cauză: „*Consider alianţa dintre România şi Polonia ca fiind o necesitate. Este pentru mine un prilej de profundă satisfacţie faptul că am fost membru în Cabinetul mareşalului Averescu – când Take Ionescu era ministrul Afacerilor Străine – în momentul în care s-a semnat primul Tratat de alianţă dintre România şi Polonia*".

Şi alte elemente amicale din poziţia României faţă de Polonia, în momentele în care aceasta se afla într-o poziţie critică

Nu pot trece peste unul din documentele de referinţă ale raporturilor bilaterale din acei ani,

existent la Archiwum Akt Nowych (Arhiva de documente noi) din Varşovia, respectiv a raportului întocmit de şeful Legaţiei poloneze la Bucureşti, ministrul plenipotenţiar Aleksander Skrzyński, adresat de acesta şefului diplomaţiei poloneze, E. Sapieha, a cărei copie o păstrez în arhiva personală şi care completează toate aceste aspecte. Plecând de la documentul respectiv reţinem şi mai bine, aşa cum aprecia diplomatul polonez *la cald* din capitala României, că alianţa româno-polonă (pe care abia se uscase cerneala), semnată de destinatarul raportului, constituia *un punct culminant în raporturile bilaterale* dintre cele două ţări, respectiv *punctul de plecare pentru toate acţiunile şi înfăptuirile practice* care ar putea urma[12].

De teamă că unii din adversarii acestei alianţe, membri ai eşichierului polonez, ar putea să se împotrivească ratificării în Seim a Convenţiei, Aleksander Skrzyński face o trecere în revistă a *elementelor amicale* pe care societatea polonează nu le cunoaştea, *în ciuda faptului că de doi ani se acordaseră atâtea servicii fără nici o reciprocitate.*

Unele din serviciile respective le-a consemnat pentru istorie diplomatul polonez. Şi nu orice diplomat, de vreme ce după întoarcerea sa din misiunea de la Bucureşti i s-a încredinţat portofoliul externelor, ca să devină, ulterior şi prim-ministru. Nu pentru multă vreme, deoarece a decedat într-un accident cu autoturismul.

Contele Aleksander Skrzyński a subliniat, aşadar, în raportul său *„ajutorul militar acordat de România în 1919 în regiunea Pocuţiei, retrocedarea acesteia Poloniei, transferul emigranţilor din Rusia, a muniţiei şi armamentului, atunci când Polonia se afla încercuită din toate părţile, livrările de grâne, de patru ori mai ieftine decât cerealele americane, atât de necesare, încât despre livrarea acestora din acest an, dl. Prim-ministru Witos mi-a spus că sunt o chestiune de viaţă şi de moarte etc. etc.*[13] *Societatea polonează nu ştie* – scrie Skrzyński apăsat *- că alianţa cu România trebuie înfăptuită.* Mai sublinia şeful misiunii diplomatice la Bucureşti că *nemţii ar da mult ca ratificarea să nu se înfăptuiască, ca ea să nu se înrădăcineze adânc în conştiinţa celor două popoare.* Parlamentarii care n-ar ratifica această alianţă, care exprimă *o necesitate istorică, ar comite o greşeală epocală;* conchizând – diplomatul polonez l-a evocat pe Talleyrand cu dictonul său că: *greşeala în politică este mai nefastă decât crima*".

Premoniţii titulesciene

Odată cu stingerea valabilităţii tratatului respectiv, la 26 martie 1926, la Bucureşti are loc semnarea *Tratatului de garanţie între România şi Polonia,* document prin care părţile *„se angajează să respecte reciproc şi să menţină împotriva oricărei agresiuni exterioare integritatea lor teritorială şi independenţa politică prezentă*", urmând ca modalităţile concrete de executare să se reglementeze printr-un „Aranjament tehnic", care s-a şi semnat în aceeaşi zi, având formularea „erga omnes".

Documentul de bază a fost semnat din partea României de ministrul afacerilor străine, I.G. Duca, iar din partea Poloniei de trimisul extraordinar şi ministru plenipotenţiar în România, Józef Wielowiejski.

Nicolae Titulescu face următoarele dezvăluiri în 1937: *„În 1921, Take Ionescu – politician realist – a încheiat Tratatul cu Polonia numai pentru cazul unei agresiuni sovietice. Ion Duca, în 1926, a lărgit baza acestui Tratat şi a încheiat un Tratat de alianţă cu Polonia erga omnes pentru toate frontierele.*

I.G. Duca la o întrunire publică

Józef Piłsudski depune o coroană de flori la Mormântul Ostaşului Necunoscut din Bucureşti

Fiind impresionat de consecinţele serioase pe care le-ar fi putut implica acest tratat – explică Titulescu – *am plecat de la Londra la Bucureşti şi am avut convorbiri cu Ion Brătianu şi Duca.*

Am arătat că un Tratat cu Polonia privind frontiera răsăriteană era ceva normal. România ca şi Polonia, riscă să fie atacată de Soviete.

Însă în ceea ce priveşte frontiera occidentală, un Tratat cu Polonia ne este extrem de defavorabil. Nu trebuie să uităm că, în 1926, relaţiile polono-germane erau foarte proaste şi, cu toate că ar putea fi bune azi – scria acest lucru Titulescu în 1937 – *mâine s-ar putea să se deterioreze*"[14]. Premoniţiile titulesciene nu erau gratuite. Chiar aşa se va şi întâmpla.

Ce se constată, la o analiză şi mai temeinică şi atentă din punctul de vedere diplomatic şi istoric al aranjamentelor tehnice militare secrete din Tratatul din 1926? Se remarcă faptul că ele conţin modalităţi de execuţie ale dispoziţiilor Tratatului de garanţie şi singurele care puteau asigura intervenţia militară, dar care nu erau obligatorii, potrivit Pactului Societăţii Naţiunilor, din punct de vedere internaţional.

Mai mult, „Aranjamentul" nu fusese înregistrat la Secretariatul Societăţii Naţiunilor. În consecinţă, aceste documente nu aveau decât o valoare precară, putând fi oricând repudiate (lucru pe care îl va dovedi în deceniul următor şi Vespasian Pella).

De altfel, cu ocazia unei indiscreţii de presă, existenţa angajamentului nostru militar a şi fost oficial dezminţită[15].

Sincronizarea româno-polonă în politica externă intră în impas

În 1929, diplomaţia românească avea să constate că Polonia a fost singurul stat dintre ţările aliate, care nu a trimis o delegaţie militară la serbările naţionale de la Alba-Iulia. Bucureştiul a considerat că gestul a fost făcut pentru a face pe placul Ungariei, cum rezultă din convorbirea avută de secretarul general din Ministerul Afacerilor Străine, Grigore Gafencu, într-o convorbire avută la 17 mai 1929 cu Jan Szembek, şeful misiunii diplomatice poloneze la Bucureşti[16].

Atitudinea filomaghiară a Poloniei se va accentua mai ales după moartea mareşalului Józef Piłsudski, dat fiind că politicienii de pe Vistula, care i-au urmat, în frunte cu ministrul de externe Józef Beck, au căzut tot mai mult în mrejele revizioniste promovate de Berlin şi Budapesta.

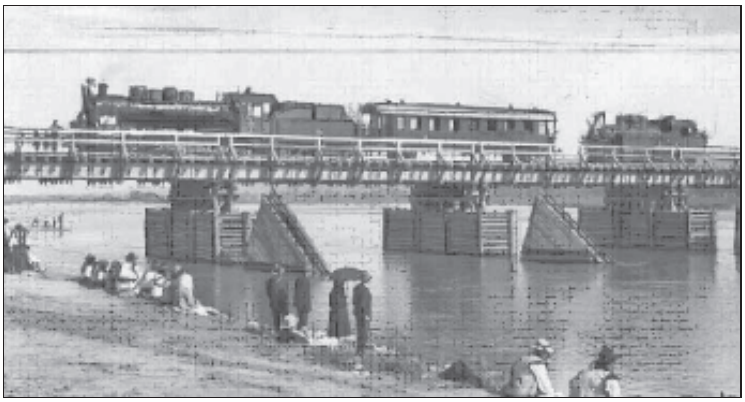

▪ **Inaugurarea podului peste Ceremuș din localitatea Kuty (1930)**

Noul Tratat-cadru de garanție româno-polon a fost semnat la 15 ianuarie 1931 de Gh. G. Mironescu, preşedintele Consiliului de Miniştri şi ministru al afacerilor străine al României, şi August Zaleski, ministrul polonez al afacerilor externe.

Textul noului document româno-polon de bază reproduce primele cinci articole din Convenția semnată la Bucureşti la 26 martie 1926, cu excepția art. 1, care are următoarea formulare: *„România şi Polonia se angajează să respecte reciproc şi să mențină împotriva oricărui agresor integritatea lor teritorială actuală şi independența politică prezentă"*[17].

S-a introdus şi clauza ca, în viitor, tratatul să poată fi reînnoit automat, pe o durată de cinci ani, dacă nu era denunțat cu un an înainte.

Nu se poate trece cu uşurință peste faptul că la 30 iunie 1931, la Varşovia, Józef Beck şi generalul L. Piskor din partea polonă şi Grigore Bilciurescu cu generalul Samsonovici din partea română, au semnat un nou „Aranjament tehnic", şi care – față de cel care funcționase din 1922 – stabilea un număr sporit de trupe afectate de fiecare stat, în caz de agresiune, şi punea chestiunea comandamentului unic. Aranjamentul avea valabilitatea tratatului de garanție, semnat în acel an şi prelungit automat, din 1936, pe încă cinci ani.

Din analizele făcute de Ministerul Afacerilor Străine de la Bucureşti, în plin război, se considera că până în 1931 Polonia şi-a îndeplinit în mod leal, potrivit alianțelor semnate cu România, obligațiile de a-şi sincroniza şi armoniza actele ei politice şi diplomatice față de Soviete[18]. Drept efect favorabil al acestei conlucrări îl constituia semnarea la 9 februarie 1929, la Moscova, a Pactului Litvinov de către România.

În ceea ce priveşte Aranjamentul tehnic româno-polon din 30 iunie 1931, acesta este considerat, potrivit art. IX, ca făcând parte integrantă din Tratatul de garanție şi nu prevedea decât ipoteza unei agresiuni din partea Uniunii Sovietice împotriva Poloniei sau a României. În această situație, obligațiile de asistență mutuală nu se aplică decât în această din urmă ipoteză[19].

În urma inițiativei guvernului francez, de la începutul anilor '30, care preconiza ca şi vecinii Rusiei să încheie Pacte de neagresiune cu Sovietele, Polonia îşi propune să continue colaborarea şi sincronizarea acțiunilor ei în acest sens cu România. Dar, urmare a eşuării tratativelor româno-sovietice de la Riga, sincronizarea intră în impas.

Polonia şi-a continuat tratativele cu Sovietele ca şi când nimic nu s-ar fi întâmplat, cu alte cuvinte fără să mai țină seama de interesele României, şi care erau vitale deoarece vizau Basarabia.

În situația dată, Polonia, în mod unilateral, a parafat textul unui Pact de neagresiune cu Sovietele. Din momentul respectiv, colaborarea cu Polonia începe să înregistreaze tot felul de asperități, urmare a presiunilor pe care Varşovia începe să le facă asupra Bucureştiului, spre a grăbi încheirea unui Pact de neagresiune cu Moscova. Până la urmă, Polonia a semnat cu URSS, la 25 iulie 1932, documentul parafat, fără să mai aştepte la derularea negocierilor româno-sovietice.

Mâhnirea Bucureştiului a fost mare şi de lungă durată, de vreme ce istoricul Nicolae Iorga, un polonofil convins, prezent la Congresul internațional al istoricilor de la Varşovia din august 1933, întâlnindu-l pe Józef Beck la o recepție oferită de preşedintele Republicii, a consemnat: *„Impresia*

pe care o am este că acest om nu ne iubeşte şi nu ne stimează. Îi trebuie minciuna păcii, chiar dacă ar fi să rupem din trupul nostru pentru a i-o procura. Vorbeşte franţuzeşte cu oarecare greutate şi nu pare a fi deosebit de inteligent"[20]. Ne putem închipui cât de aprinsă, între patru ochi, a fost conversaţia celor doi. Un istoric şi un colonel abordând problemele Basarabiei!

Tot Nicolae Iorga consemnase în memoriile sale, la 18 mai 1932, despre vizita pe care i-a făcut-o şeful misiunii diplomatice poloneze la Bucureşti, Józef Szembek, remarcabile fiind expresiile acide de mai jos, ale primului ministru român, de data aceasta la unele remarci ale interlocutorului.

„*După amiază Szembek* (mi) *se plânge că de la externe a ieşit un comunicat despre o intervenţie a lui ca mediator între noi şi Rusia. Tot de acolo s-ar fi dat «Epocei» un rezumat al notei verbale polone protestând contra pagubei ce s-ar aduce economiei polone prin planul dunărean. De fapt el a căutat prilej ca să stăruie pentru semnarea unui text nou. Îmi pune în perspectivă războiul în Extremul Orient, care – după dânsul – vine sigur cu repercusiune în Europa a unei victorii ruseşti, deci cucerirea României, intrarea ruşilor în Bucureşti, lipsa de ajutor polon. Îi spun că noi, ca orientali ce suntem, vom primi evenimentele şi vom vedea ce e de făcut; multe au fost pe-aici şi s-au dus; nu văd marele război între Soviete şi burghezie; dacă suntem atacaţi şi învingem, n-avem nevoie de ajutor; dacă suntem bătuţi, Polonia nu va aştepta să îi vie rândul*"[21].

Nicolae Titulescu – continuator al demersurilor takeionesciene

Am ţinut să subliniez mai pe larg aceste aspecte tocmai pentru a marca faptul că Nicolae Titulescu, continuator în cadrul Ministerului Afacerilor Străine al politicii duse de Take Ionescu, nu a rămas indiferent faţă de ideile acestuia în raporturile româno-polone şi nu a ezitat să îşi exprime întotdeauna regretul, atunci când întâlnea neînţelegeri sau reţineri din partea diplomaţiei poloneze, în a continua, într-un spirit mai larg european, aceste raporturi.

Nu lipsit de importanţă poate fi şi faptul că Nicolae Titulescu cunoştea foarte bine implicarea pe care au avut-o Ferdinand, Regina Maria, I. I. C. Brătianu, Nicolae Iorga şi alţi lideri de seamă

▪ Aron Cotruş, ataşat de presă la Varşovia, cu largi relaţii în lumea culturală

români şi polonezi, printre care şi mareşalul Józef Piłsudski, pentru edificarea unor relaţii cât mai strânse.

Prin inteligenţa care îl caracteriza, Nicolae Titulescu nu s-ar fi postat niciodată împotriva unui curent favorabil dezvoltării acestor raporturi, conştient – până la sfârşitul vieţii – că „*România de azi poate fi apărată numai prin acţiune, iar nu prin lipsa de acţiune*".

În ciuda faptului că Polonia n-a acceptat să facă parte din Mica Înţelegere, aşa cum prefigura arhitectul structurii respective, Take Ionescu, în anii '20, Nicolae Titulescu păstrează o amintire plăcută faptului, aşa cum am mai amintit, că „*a fost membru în Cabinetul mareşalului Averescu – când Take Ionescu era ministru al Afacerilor Străine – în momentul în care s-a semnat primul Tratat de alianţă dintre România şi Polonia*"[22].

Nicolae Titulescu a evocat cu plăcere, în studiile sale, colaborarea rodnică pe care a avut-o, ca delegat permanent al României la Geneva, printre alţii şi cu E. Raczyński, pentru care a intervenit pe lângă Carol al II-lea pentru a i se decerna cea mai

▪ Vizita oficială a ministrului afacerilor străine, Nicolae Titulescu, în Polonia – octombrie 1933

mare distincție românească. Fratele său, Roger Raczyński, va fi acreditat drept primul ambasador al Poloniei în România, unde va funcționa până în 1941. Aş spune că asemenea gesturi aveau loc, mai ales atunci când interesele de stat ale României şi ale Poloniei se dovedeau convergente, fiind dusă astfel mai departe făclia aprinsă de Take Ionescu.

Faptul că Varşovia a început, în jurul anului 1930, să pună relațiile cu Budapesta şi mai ales cu Berlinul în prim-planul demersurilor sale de politică externă, iar proiectul takeionescian de care aminteam fiind condamnat, ca urmare a contenciosului pe care Polonia îl avea cu Cehoslovacia, nu putea să îl lase indiferent pe fostul preşedinte al Ligii Națiunilor. Acesta îşi va aminti până la sfârşitul vieții că „n-a fost prea norocos", la începuturile activității sale, ca şef al diplomației româneşti, în relațiile sale cu Polonia.

Nicolae Titulescu, care avea din 21 septembrie 1932 împuternicirea guvernului român de a negocia şi parafa un Pact de neagresiune cu Rusia Sovietică, a acordat un interviu agenției „Reuter", la 30 septembrie în acelaşi an, prin care, fără niciun fel de ambiguități, a declarat: „*nu există român care să voiască mai mult decât mine să îmbunătățească raporturile noastre cu Sovietele*", subliniind totuşi că se împiedică de indisponibilitatea rusească care nu ține seama „*de interesele legitime ale României*".

Din motive greu de elucidat, diplomația poloneză din acei ani juca mai degrabă rolul de avocat al diavolului, decât de aliat al României, încercând să împingă pe unii dintre diplomații români şi Bucureştiul în întregime spre compromisuri inacceptabile cu Sovietele.

Se pare că Victor Cădere a fost prea uşor atras în mrejele respective până la a cădea pradă abordărilor poloneze, care nu țineau seama de interesele româneşti, putând duce într-un document internațional la sacrificarea Basarabiei.

Ministrul plenipotențiar de la Varşovia, un diplomat promovat mai degrabă de camarilă, va simți pe propria piele, abia în august 1935, mâhnirea lui Titulescu, care îl retrage de la Varşovia şi îl numeşte în acelaşi post în Brazilia, evident pentru a se descotorosi de el. Dosarul personal al lui Cădere (din arhiva MAE) stă mărturie că i-au fost necesare multe eforturi şi motivarea chiar medicală, cu recomandări de la specialişti praghezi, pentru a scăpa de postul din capitala Braziliei. Îl va răsplăti în continuare Carol al II-lea, peste câțiva ani, trimițându-l în post la Belgrad şi apoi la Lisabona.

În 1935, în postul lui Cădere, Titulescu îl desemnează pe unul dintre cei mai buni profesionişti în diplomaţie pe care îi avea ministerul, pe Constantin Vişoianu.

Nu cer decât egalitate cu Polonia – nimic mai mult

Aşa cum subliniam mai sus, geneza alianţei româno-polone a plecat de la interesul legitim al celor două state de a se asigura în cazul unei agresiuni din partea Uniunii Sovietice, ambele ţări fiind în egală măsură expuse la o eventuală agresiune, cum se va dovedi de altfel.

La 25 iulie 1932 a avut loc semnarea Tratatului de neagresiune polono-sovietic, urmat de semnarea celui franco-sovietic, la 29 noiembrie 1932, ceea ce a lăsat România „în totală izolare".

Trebuie subliniat că au fost semnate aceste documente în timp ce **Rusia contesta Basarabia ca pământ românesc**, la negocieri ruşii cerându-ne să stipulăm amânarea aceastei chestiuni vitale printr-o formulare pe care juriştii români, şi în primul rând Nicolae Titulescu o aprecia nefericită. Textul respectiv păstra aserţiunea că Pactul pe care îl negociam nu aduce atingere „disputei existente", termen care înlocuia „disputa teritorială", primele înlocuind şi ele sintagma „disputa basarabeană".

Amărăciunea încercată de Titulescu privind poziţia Varşoviei s-a regăsit pe perioada întregului său mandat din 1932 până în 1936, timp în care a fost măcinat de gândul de a nu se ajunge în situaţia „*unei izolări totale a României*"[23].

De ce? Explicaţia a dat-o fostul ministru al afacerilor externe însuşi, bun cunoscător nu numai al psihologiei umane, dar şi al celei colective poloneze.

Iată ce scrie Nicolae Titulescu: „*Spre sfârşitul mandatului de ministru al d-lui Zaleski, a cărui succesiune a fost curând după aceea asumată de dl. Beck, am rugat Guvernul polonez să intervină în favoarea României pentru a obţine eliminarea cuvintelor «disputa existentă». Răspunsul guvernului polonez – care, trebuie amintit, este* (era) *obligat să apere Basarabia cu forţa armelor – a fost că* ***nu îl interesează negocierile ruso-române***". (s.n. – N.M.)[24].

Stupefiant răspuns, putem spune, deoarece poziţia respectivă punea la îndoială trăinicia alianţei militare reciproce, care venea din 3 martie 1921, dar mai ales fidelitatea Varşoviei faţă de documen-

▪ Primirea ministrului român, Nicolae Titulescu, de Ignacy Mościcki, preşedintele Poloniei, cu participarea lui Józef Beck

tele semnate şi în vigoare. Titulescu întrebându-se – cum spuneam – chiar spre sfârşitul vieţii: „*Cum adică? Dacă Basarabia ar fi atacată, Polonia ar vărsa sângele fiilor ei şi şi-ar cheltui banii pentru România, dar atunci când este rugată în timp de pace să îi acorde sprijin diplomatic – chiar dacă s-a mai apelat la ea în acest sens – poate oare aliatul nostru polonez să ne răspundă nouă, aliatul său român, că nu îl mai interesează negocierile privind Basarabia, atunci când aceasta reprezintă însuşi obiectul alianţei sale? Să nu prezinte oare Basarabia nici un interes pentru Polonia?*”[25].

Legitimă întrebare, la care Titulescu n-a găsit răspuns. România nu a găsit nici ea niciodată un răspuns pertinent. Nu l-au dat nici istoricii sau liderii polonezi. Aici era esenţa abordării problematicii basarabene din punctul de vedere al dreptului ginţilor.

Şi totuşi diplomatul român a prefigurat soluţiile diplomatice de urmat în situaţia dată. În primul rând, să se bazeze pe Pactul Briand-Kellog şi să găsească aprobarea Parlamentului României, a tuturor partidelor politice, în ceea ce priveşte continuarea negocierilor privind Pactul de neagresiune cu URSS.

Şi va primi această aprobare din partea înaltului for legislativ al României, lucru nemaiîntâlnit, cu un sprijin unanim al legislativului de la Bucureşti.

N-a mai avut nevoie Nicolae Titulescu, aşadar, de sprijinul Poloniei, dar nu va scăpa până la urmă de intrigile ei, duse de Beck, Arciszewski, Poninski etc., asupra cărora, fie şi în treacăt, ne vom apleca.

Din perspectiva timpului putem spune că rămâne regretabilă ţesătura de acuzaţii, la care s-au făcut părtaşi şi unii politicieni români, inclusiv Carol al II-lea şi camarila sa, încât debarcarea prematură a lui Titulescu, la 29 august 1936, a lăsat nerealizat proiectul său, atât de minuţios elaborat şi pus în pagină cu acribie, dovedindu-se încă o dată cât de mare vizionar şi negociator era.

În zadar, însă, deoarece prin decizia nefastă a regelui, la care „contribuţia” Varşoviei aliate n-a lipsit[26], a dus nu numai la înlăturarea sa, ci şi la prăbuşirea sistemului de securitate colectivă.

De atunci a intrat în funcţie principiul dominoului în Europa Centrală şi de Sud-Est pe un plan mai larg. Şi ce a urmat la Viena, München, Memel, în Slovacia, în Rutenia se ştie.

Perioada nenorocoasă a continuat

Pentru a elucida şi mai bine o seamă de aspecte din raporturile româno-polone, suntem nevoiţi să revenim la perioada „nenorocoasă” de la începutul ministeriatului din ’32 al lui Titulescu, când „Polonia insista ca România să semneze un Pact de neagresiune cu URSS, chiar dacă un asemenea Pact ar conţine cuvintele «disputa existentă». Aceasta deoarece, „pe vremea aceea, la Varşovia exista o puternică tendinţă prosovietică şi care era vexată că România nu este gata să o urmeze în această direcţie”.

Presa poloneză l-a atacat vehement pe Nicolae Titulescu pe motiv că ar fi împiedicat România să ajungă la un acord cu URSS din cauza cererilor sale exagerate, de parcă polonezii ar fi ştiut mai bine decât diplomatul român care sunt interesele legitime ale poporului său.

„*Această campanie de presă şi atitudinea unora dintre oamenii de stat ai timpului mi-a dat de gândit*” – scrie Titulescu. „*Nu era oare URSS în 1932 la fel de comunistă ca şi acum. Nu erau atunci conducătorii noştri la fel de burghezi ca şi astăzi? De ce eram noi obligaţi, în 1932, să ne aliniem URSS, dacă aceasta însemna sacrificarea Basarabiei? Iar acum, când Basarabia este asigurată, de ce să nu cădem la un acord cu URSS, doar pentru că sovieticii sunt comunişti?*”[27].

O logică aristotelică de fier!

Observator fin al situaţiei internaţionale, Titulescu remarca: „*Explicaţia este simplă: între 1932 şi 1936 vântul a cotit-o cu 180 de grade la Varşovia. În 1932 el sufla spre Răsărit, iar acum el suflă spre Vest. Atunci când politica românească nu este în graţiile Varşoviei, ea devine imediat obiectul unor atacuri foarte violente şi destul de ciudate. Atunci când ea urmează orbeşte Varşovia, este considerată ca independentă. Dacă din motive legate de apărarea intereselor noastre naţionale, politica românească are nenorocul de a nu fi în acord complet cu Varşovia, atunci se spune imediat că este o politică aservită.*

Tot ce pot spune este că, în 1932, toate partidele din România au aprobat atitudinea mea faţă de Varşovia şi am (sunt) *chiar în posesia mea telegrame de aprobare din partea unor cercuri înalte.* (...) *Când am ajuns la o înţelegere directă cu URSS asupra definirii agresiunii şi a termenului de «teritoriu românesc», Polonia a ridicat o obiecţiune care anula toate avantajele posibile ale tratativelor mele directe cu URSS. Ea vroia ca Tratatul să aibă o valabilitate de numai cinci ani.*

Delegatul Poloniei, contele Raczyński (de care aminteam mai sus), *care era atunci doar ministru*

la Geneva şi este acum ambasadorul Poloniei la Londra, a înţeles atât de bine interesul României de a avea un Tratat cu o durată nelimitată cu URSS, încât a făcut eforturi insistente pentru a determina Guvernul polonez să abandoneze clauza de valabilitate de cinci ani. În această direcţie, el s-a purtat ca un adevărat prieten al României şi a reuşit să convingă Guvernul polonez de daunele pe care le provoacă României clauza în chestiune"[28].

Nu trebuia misiunea diplomatică de la Bucureşti să facă, oare, aceasta? Aici, M. Arciszewski, un ambasador servil, purta o corespondenţă privată cu adjunctul ministrului afacerilor externe şi cu şeful diplomaţiei ţării sale (foşti prieteni în tinereţe), de la care primea direct indicaţii în timpul deselor deplasări pe care le făcea la consultări la Varşovia, însărcinatul cu afaceri ţinându-i în perioada respectivă isonul la Bucureşti, ambii urzind tot felul de intrigi care vizau o eventuală destituire a ministrului de externe român.

Astfel, despre stadiul neînţelegerilor, Nicolae Titulescu consemna: „*În septembrie 1934, în cuvântarea sa la Adunarea Societăţii Naţiunilor, dl. Beck a repudiat în mod unilateral Tratatul minorităţilor. El nu mă avertizase în nici un fel despre atitudinea pe care intenţiona să o adopte Polonia în această chestiune* („curat" aliat am spune, după Caragiale – N.M.), *dar aceasta nu m-a împiedicat să-mi folosesc influenţa pe lângă Mica Înţelegere, ca aliat al Poloniei, pentru a asigura că nimeni dintre noi nu va ţine vreo cuvântare îndreptată contra acestei politici*).

Astfel, statele Micii Înţelegeri nu au fost amestecate în niciuna dintre criticile publice adresate Poloniei de Franţa, Anglia şi Italia. În momentul în care ţinea cuvântarea, dl. Arciszewski, ministrul polonez la Bucureşti, a găsit de cuviinţă să dea un interviu presei române în care a declarat că „*cine nu urmează linia de acţiune a d-lui Beck nu este un bun român*"[29].

(va urma)

---

[1] Władysław Stępniak *Dyplomacja polska na Bałkanach – 1918-1926* (*Diplomaţia poloneză în Balcani -1918-192*6), Warszawa,1998.

[2] Henryk Walczak, *Sojusz z Rumunia w polskiej polityce zagranicznej w latach 1918-1931* (*Alianţa cu România în politca externă poloneză în anii 1918-1931*), Szczecin, 2008.

[3] Nicolae Mareş, *Raporturile româno-polone în perioada interbelică într-o lumină nouă*, în „Dacia literară" 70, p. 47-48, 2007.

[4] Władysław Stępniak, *op. cit.* p. 92.

[5] *Ibidem*, p. 93.

[6] *Ibidem*, p. 99.

[7] *Ibidem*, p.100.

[8] Un istoric român, într-o lucrare publicată de Academia Română, scrie că vizita n-a avut loc! Cf. Nicolae Dascălu, *Relaţii româno-polone în perioada interbelică (1919-1939),* Editura Academiei, 1991, p. 30.

[9] *Ibidem*, p. 103.

[10] Arhiva MAE, Fond 71, Polonia, dos. 64, f. 181-182;

[11] Ibidem, f. 182.

[12] Nicolae Mareş, *Alianţa cu România trebuie să existe*, în „Magazin Istoric", nr. 10 (391), 1999, p. 51-54.

[13] *Ibidem.*

[14] Nicolae Titulescu, *Politica externă a României*, Fundaţia Nicolae Titulescu, Bucureşti, 1994, p. 93.

[15] Cf. Arhiva MAE, Fond 71, Polonia, dosar 64, f. 181.

[16] *România-Polonia - Relaţii diplomatice,* vol. I, *1918-1939,* coordonator, Dumitru Preda, autori Florin Anghel, Nicolae Mareş şi Cristina Păiuşan, Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti, 2003.

[17] Cf. *România-Polonia,* pp. 122-123, cererea de materiale adresată de Gh. Cretzianu privind ajutorul dat Poloniei de către România în 1919.

[18] Cf. Arhiva MAE, Fond 71 Polonia, dosar 64, f. 182.

[19] *Ibidem*, f. 105, 182.

[20] Nicolae Iorga, *Memorii,* vol. VII, p. 122.

[21] *Ibidem,* vol. VI, *1931-1932*, p. 88.

[22] Nicolae Titulescu, *op. cit.*, p. 89.

[23] *Ibidem*, p. 103.

[24] *Ibidem*, p. 106.

[25] *Ibidem*, p. 106.

[26] Sergej Mikulicz, *Wplyw dyplomacji sanacyjnej na obalenie Titulescu* (*Influenţa diplomaţiei Sanaţiei la debarcarea lui Titulescu*), în „Sprawy Międzynarodowe" nr. 7-8, 1959.

[27] Nicolae Titulescu, *op. cit.* p. 89-90.

[28] *Ibidem*, p. 90.

[29] *Ibidem.*

GENERALUL FRANZ CONRAD VON HOETZENDORF ŞI CONVENȚIA MILITARĂ SECRETĂ CU ROMÂNIA DIN 30 NOIEMBRIE 1912

Conf. univ. dr. SORIN CRISTESCU
Universitatea „Spiru Haret", Bucureşti

Abstract

The international scene and its complexity have started to give Europe, from the middle of the XIXth century, a clear system of alliances based on the national interest as a constant variable in a change-over continent. Franz Conrad von Hoetzendorf, one of the most outstanding generals of the dual monarchy represented an important pawn in European diplomacy in the years prior to the beginning of the Great War. Witness of many key-moments of his time, the general distinguishes himself as a talented diplomat, remarkable in his negotiations skills and in the manner he knows to deal with the situations he encountered with.

His diplomatic mission in Romania gravitated around the several meetings he attended to. King Carol I and Queen Elisabeta, members of the governement and army generals were considered key-points in his task to reassure that Romania will be a faithful ally when the time comes. Clarifying the battle plans of Romania against Russia represented a landmark of Franz Conrad von Hoetzendorf presence in Bucharest. From this perspective his meeting with gen. Al. Averescu is eloquent.

The dynamics in the international relations and the decision-making groups are well underlined by the author in a paper which may be considered relevant for the diplomatic environment prior to the WWI.

Franz Conrad von Hoetzendorf (1852-1925) este una din personalitățile marcante din rândul generalilor imperiali care au pregătit şi au condus operațiunile militare ale Primului Război Mondial. Autor al unei opere memorialistice impresionante – „Aus meiner Dienst 1906-1918" (Din vremea serviciului meu activ) – apărută la Viena în primii ani postbelici, dar pe care, din păcate pentru cercetarea istorică, nu a putut să o încheie, oprindu-se cu firul povestirilor în decembrie 1914, Conrad a considerat de datoria sa să insereze în paginile relatărilor lui un număr impresionant de rapoarte oficiale, ceea ce conferă memoriilor sale o valoare deosebită.

Conrad a fost marcat de experiențele carierei sale militare – campania din 1878 şi cea din 1882 de ocupare a Bosniei şi Herțegovinei, regiuni atribuite Austro-Ungariei spre administrare de către

Congresul de Pace de la Berlin (1878) –, şi mai ales de anii petrecuți la comanda garnizoanei din Trieste (1899-1903). În Bosnia şi Herțegovina a constatat eroismul localnicilor dispuşi să lupte până la ultimul împotriva invadatorilor austro-ungari, iar la Trieste a cunoscut activitatea cercurilor iredentiste şi naționaliste locale, al căror ideal era unirea cu Italia.

Ajuns şef al Marelui Stat Major austro-ungar în 1906, Conrad s-a afirmat ca un adept al ideii războiului preventiv atât împotriva Serbiei – care se considera un fel de Piemont al Balcanilor cu misiunea de a forma un stat al slavilor sudici (viitoarea Iugoslavie) –, cât mai ales împotriva Italiei, despre care spunea că a trădat Tripla Alianță prin înțelegerea cu Franța din 1902, privind reglementarea disputelor coloniale din Africa de Nord. El considera că, în caz de război, Italia nu va ezita să-şi atace aliații, Austro-Ungaria şi Germania, pentru a-şi alipi teritoriile locuite de italieni din cadrul Dublei Monarhii.

Dezastrul suferit în 1918 de imperiul pe care l-a slujit nu i-a schimbat părerile şi în memoriile sale fostul şef de stat major relatează cu cinism istoria anilor premergători războiului, istoria nesfârşitelor sale strădanii de a declanşa conflictul mondial, ceea ce l-a făcut pe un biograf recent al său să-l numească „un arhitect al apocalipsului”[1]. Conrad şi-a susținut cu tenacitate ideile, mai ales în timpul „crizei anexiunii” Bosniei şi Herțegovinei (octombrie 1908-martie 1909), considerând-o cea mai bună ocazie pentru răfuiala cu dușmanii Dublei Monarhii, dar cel mai insistent după ce, în septembrie 1911, Italia a atacat Imperiul Otoman în Tripolitania (Nordul Africii), apreciind că victoria italienilor, care se profila cu certitudine, avea să încurajeze Roma să-şi realizeze idealul național şi să treacă la ofensivă împotriva Austro-Ungariei. Exasperați, liderii Dublei Monarhii, împăratul Franz Josef şi arhiducele Franz Ferdinand, l-au destituit pe generalul Conrad din funcția de şef al Marelui Stat Major, înlocuindu-l, la începutul lui decembrie 1911, cu generalul Blasius Schemua. Dar izbucnirea Primului Război Balcanic în octombrie 1912 şi conturarea unui război european, ce părerea iminent, i-au determinat pe aceeaşi lideri să-l recheme pe Conrad în fruntea armatei austro-ungare, la 12 decembrie 1912.

Cam cu o lună înainte de a-şi relua funcția, liderii Austro-Ungariei şi-au arătat încrederea în

▪ Generalul Franz Conrad von Hoetzendorf

calitățile de negociator ale generalului Conrad, încredințându-i o misiune diplomatică în România pe lângă regele Carol I, cu care acesta se mai întâlnise anterior.

Însărcinarea oficială consta în remiterea unei scrisori personale de condoleanțe a împăratului Franz Josef către regele Carol I, a cărui soră, Maria de Flandra, încetase din viață la Bruxelles la 12 noiembrie 1912. În realitate, Conrad avea o misiune mult mai importantă, precizată în linii mari de arhiducele Franz Ferdinand la 15 noiembrie şi de către ministrul de Externe Berchtold, la 17 noiembrie. În condițiile războiului balcanic, Austro-Ungaria considera necesar să determine Bulgaria să accepte „mici cedări teritoriale” în favoarea României pentru a o menține în tabăra Puterilor Centrale. Liderii Austro-Ungariei considerau că iminența războiului impune ca România să-şi asume un rol activ în cadrul ofensivei preconizate de Statul Major austro-ungar împotriva Rusiei, iar misiunea lui Conrad era să precizeze acest lucru într-o convenție scrisă cu Marele Stat Major român. În plus, Berchtold l-a mai mandatat pe Conrad să-i comunice regelui Carol I, pe lângă promisiunile Vienei, şi faptul că urmează reînnoirea tratatului Triplei Alianțe şi că se dorește ca România să-şi reînnoiască

▪ **Împăratul Franz Josef**

şi ea alianţa secretă cu Puterile Centrale. În acest context se impunea „clarificarea raporturilor militare cu România după modelul convenției”[2].

România îşi asumase obligaţii militare faţă de Tripla Alianţă fără să le consemneze în scris. Construirea liniei fortificate Focşani-Nămoloasa-Galaţi, după 1886, conform planurilor maiorului german Maximilian Schumann, reprezenta o asumare a acestor obligaţii, dar în sens defensiv: pe linia fortificată, armata română urma să constituie flancul drept al armatei austro-ungare în confruntarea ei cu armata rusă prin abandonarea Moldovei întregi. La vremea respectivă, lucrurile au fost înţelese în acest mod şi în Parlamentul României, unde s-au ridicat voci împotriva construirii acestei linii fortificate şi implicit a sacrificării Moldovei[3].

Acum era însă vorba de realizarea unui proiect ofensiv şi acest lucru şi l-a asumat generalul Conrad. Să-i dăm cuvântul[4].

„Raport asupra misiunii mele la Bucureşti, 29-30 noiembrie 1912

La 29 noiembrie ora 12.55 am sosit la Bucureşti şi mi s-a fixat audienţă la M.S. Regele pentru ora 2 după-amiază.

Am fost primit cu o amabilitate deosebită de către M.S. Regele, iar audienţa a durat două ore.

Am căpătat convingerea fermă că Regele este necondiţionat credincios îndatoririlor sale de aliat şi în acest sens a luat toate măsurile necesare.

Am înmânat Regelui scrisoarea M.S. Împăratul; regele a citit-o şi a fost vizibil încântat. Am transmis salutările M.S. Împăratul şi asigurările sentimentelor de sincer devotament ale M.S. Împăratul şi ale Principelui Moştenitor faţă de Regele României şi am subliniat că este dorinţa M.S. Împăratul ca interesele României să fie respectate şi că dubla monarhie se va strădui să contribuie la aceasta în măsura posibilităţilor.

Toate acestea, împreună cu observaţia referitoare la satisfacţia [cercurilor de la Viena – n.tr. S.C.] *pentru faptul că România a avut aceeaşi atitudine ca Dubla Monarhie faţă de Bulgaria şi Imperiul Otoman, au făcut o impresie deosebită asupra Regelui, care a menţionat imediat că a refuzat cererea lui Nazim Paşa* [ministrul de Război otoman – n.tr., S.C.] *de a întreprinde demersuri ostile la adresa Bulgariei.*

Regele susţine ideea că nu trebuie să se urmărească o pace definitivă, ci doar preliminariile unei păci, pentru că o pace definitivă nu va fi altceva decât sursa unor noi complicaţii războinice. Regele a aprobat ideea pe care i-am prezentat-o că la revizuirea acestor preliminarii ale păcii se va oferi prilejul de a recunoaşte interesele României, în caz că nu se va ajunge mai înainte la acest lucru prin negocieri directe [cu Bulgaria].

Regele a fost dispus să se exercite în acest sens presiuni asupra Porţii Otomane în toate modurile posibile. Dar la aluzia mea că aceste presiuni ar fi avut şi mai mult efect dacă ar fi fost susţinute prin acţiuni armate, Regele a spus că aici se vede silit să ridice un semn de întrebare, pentru că el consideră drept felonie să tratezi cu ostilitate pe un vechi prieten – Imperiul Otoman – mai ales într-un asemenea moment.

Regele a primit cu satisfacţie vestea despre reînnoirea tratatului Triplei Alianţe cu atât mai mult cu cât părea foarte sceptic în privinţa Italiei.

Faţă de dorinţa exprimată ca România să-şi prelungească în acelaşi timp tratatul cu Tripla Alianţă, Regele a răspuns că această alianţă există oricum şi că există un termen de graţie de un an de zile dacă ar fi să se renunţe la ea.

La remarca mea că ar fi dezirabil ca această relație să fie totodată şi mai strânsă, aşa cum este în cazul celorlalte semnatare ale Triplei Alianțe, Regele nu a obiectat.

În privința asta acum ar fi fost momentul să acționăm [pentru publicarea tratatului secret de alianță – n.tr. S.C.].

În continuare, am dat explicații M. S. Regelui asupra măsurilor noastre militare de acum, în privința cărora suveranul era deja orientat în linii mari.

Când am ajuns să discutăm în amănunt relația noastră cu Rusia, Regele mi-a declarat că a luat deja în calcul posibilitatea unui război şi chiar săptămâna trecută au avut loc mai multe şedințe, dintre care una cu şeful Marelui Stat Major, generalul Al. Averescu, unde au fost fixate detaliile concentrării trupelor. Regele mi-a spus că şeful Marelui Stat Major, generalul Averescu, se va întâlni cu mine în ziua următoare la ora 9 dimineața, mă va orienta în detaliu asupra acestui plan şi îl va discuta cu mine.

Din discuția cu Regele am dedus că România este gata să intre în război cu toate forțele ei – zece divizii operative şi cinci divizii de rezervă (cu excepția unei divizii care va rămâne pentru început la Bucureşti). Regele plănuieşte însă desfăşurarea acestor forțe în zona Bârlad-Galați-Nămoloasa-Focşani, iar înspre nord, la Roman, se va îndrepta doar Corpul IV armată (Iaşi).

La observația mea privind o eventuală joncțiune a armatei româneşti la Iaşi şi la nord de Iaşi (Botoşani), Regele a răspuns că având în vedere situația României nu ar fi posibil ca forțele armate româneşti să fie concentrate din ziua a zecea a mobilizării şi apoi să treacă la ofensivă fără nici o altă pregătire.

În acest sens, el estimează că armata română se va confrunta cu corpurile VII şi VIII armată ruse şi cu părți ale Corpului caucazian; în privința celui din urmă eu mă îndoiesc.

Am căpătat impresia că am putea să ne mulțumim cu această promisiune căci tot ceea ce contează este să avem la dispoziție forțele [armate] *româneşti.*

Eu am propus ca o convenție în această privință să fie realizată în scris, între Marele Stat Major austro-ungar şi cel român, după modelul convenției pe care am încheiat-o noi cu Marele Stat Major german. Am primit în cele din urmă consimțământul Regelui şi permisiunea ca măcar punctele principale să fie consemnate de comun acord, printr-o discuție cu generalul Al. Averescu.

▪ Regele Carol I
„a primit cu satisfacție vestea despre reînnoirea Tratatului Triplei Alianțe"

Când am discutat despre îndatoririle din cadrul Triplei Alianțe, Regele a vorbit despre rolul Italiei şi mi-a comunicat că ar exista o obligație asumată de Italia prin care aceasta ar urma să trimită 40 000 de militari – sau după o altă versiune o divizie – pentru susținerea nemijlocită a României, divizie care, firește, ar trebui să tranziteze teritoriul austro-ungar, căci o rută maritimă nu ar fi posibilă.

Eu am declarat că nu ştiu nimic în această privință, la care Regele mi-a răspuns că, de curând, chiar ministrul plenipotențiar al Italiei la Bucureşti [baronul Fasciotti – n.tr. S.C.] *a discutat cu el în această problemă.*

Ar trebui deci să cercetăm dacă există într-adevăr vreo obligație asumată de Italia în acest sens şi ce s-a convenit în acest scop.

Când M.S. Regele a adus în discuție situația politică generală, eu i-am explicat că Dubla Monarhie a manifestat multă reținere față de

Serbia şi că această reținere nu urmăreşte decât evitarea unui conflict european, dar Dubla Monarhie este ferm hotărâtă să-şi mențină pretențiile ei minimale deja fixate, chiar dacă va trebui să le impună prin forța armelor.

În privința pretențiilor minimale, le-am exprimat astfel:

Autonomia Albaniei unitare şi nedivizate; excluderea oricărei stăpâniri teritoriale a sârbilor pe malul Mării Adriatice; în ceea ce priveşte portul [dorit de Serbia], Dubla Monarhie consimte numai la crearea unui port liber, precum Hamburgul, pe care sârbii să-l poată folosi şi spre care să poată construi o cale ferată, dar nu înainte de a realiza legătura Uzice-Vardişte.

Când Regele m-a întrebat care va fi acest port, eu i-am răspuns că va fi ori unul dalmatic, care ar putea fi şi port liber, sau Antivari, sau la nevoie Singjin [Shëngjin] *(sau San Giovanni di Medua), fireşte fără nici un hinterland.*

La observația mea că eu nu-mi pot explica încăpățânarea Serbiei decât prin sprijinul de care aceasta se bucură din partea Rusiei, regele a spus că el crede că dacă noi ne-am formula condițiile, aşa cum le-am prezentat eu mai sus, atunci Rusia va acționa în mod corespunzător asupra Serbiei, cerându-i să se conformeze acestora.

La observația mea că după modesta mea părere decizia în problema actuală depinde de cât de departe va merge Rusia în sprijinirea Serbiei pentru că nu cred că Serbia va risca un război împotriva Dublei Monarhii fără sprijinul Rusiei, M.S. Regele mi-a relatat un incident petrecut între ministrul plenipotențiar francez şi cel sârb şi intervenția ministrului plenipotențiar rus Şebeko la recepția corpului diplomatic de săptămâna trecută. Am înțeles că ministrul francez s-a răstit dur la cel sârb şi că ministrul rus l-a aprobat pe francez, iar sârbul a bătut în retragere fără să mai zică nimic.

Regele pare să susțină ideea că Rusia nu va lăsa să se ajungă la război din cauza acestei probleme [sârbeşti]*. El mi-a spus că au fost trimişi ofițeri în acele zone din Rusia, învecinate cu România şi că în aceste regiuni nu s-au observat nici un fel de pregătiri de luptă, doar că umblă zvonuri că urmează să aibă loc dislocări de trupe ruseşti înspre nord-vest, adică la granița cu noi* [Austro-Ungaria – n.tr. S.C.].

Eu am condus în aşa fel discuția încât să evidențiez solidaritatea intereselor Germaniei, Austro-Ungariei, României, dar şi a Bulgariei în fața unei conlucrări a Rusiei cu Serbia.

Regele a spus că această concepție corespunde pe deplin cu a sa, aşa că am căpătat convingerea că guvernul român urmăreşte stabilirea unor raporturi de prietenie pe termen lung cu Bulgaria.

Regele a vorbit apoi despre misiunea lui Stoian Danev [preşedintele Parlamentului bulgar – n.tr. S.C.] *la Budapesta şi eu am comunicat M.S. că discuțiile cu Danev au avut doar un caracter informal şi am urmărit în principal sprijinirea revendicărilor României de către Dubla Monarhie. Față de afirmația mea că Danev ar fi spus că România a fost invitată să colaboreze alături de Bulgaria* [la războiul împotriva Imperiului Otoman – n.tr. S.C.], *Regele mi-a răspuns că aşa ceva este absolut neadevărat şi că n-a fost nici vorbă de vreo invitație de-a Bulgariei la colaborare* [militară].

De asemenea, în timpul convorbirii am aflat că intervenția lui Hartwig [ministrul Rusiei la Belgrad – n.tr. S.C.], *ostilă la adresa Dublei*

▪ Arhiducele Ferdinand şi generalul Conrad von Hoetzendorf

Monarhii, este legată de relațiile Marelui Duce Nicolae cu doamna von Hartwig.

Când am ajuns să vorbesc despre cedările teritoriale ale Bulgariei [în favoarea României], *Regele mi-a spus că România are în vedere trei alternative (opțiuni): una maximală, care avansează destul de departe în Bulgaria, dar fără să includă Varna şi Şumla, una medie, care cuprinde Silistra şi alta minimală, care nu include Silistra.*

Motivele cererii unei astfel de reglementări de frontieră sunt:

1. crearea unor amplasamente strategice mai favorabile şi

2. argumentarea recunoaşterii Dobrogei ca posesiune a României din partea Bulgariei.

Am căpătat convingerea că monarhia noastră trebuie să impună neapărat aceasta [pretenție a României], *că României trebuie să i se acorde aceste compensații pentru că altminteri Regele, care este factorul cel mai important al politicii externe româneşti, ar ajunge într-o situație dificilă față de țara şi poporul său, prin care s-ar da apă la moară acelor partide care pleacă urechea la promisiunile Rusiei şi ar reproşa politicii Regelui că din cauza neintervenției România iese cu mâinile goale din criza balcanică de acum.*

La orele 4 după-amiază, audiența mea la Rege a luat sfârşit. Apoi am făcut o vizită personală lui Titu Maiorescu, prim-ministru şi ministru de Externe, şefului Marelui Stat Major, generalul Alexandru Averescu, ministrului de Război, generalul Constantin Hârjeu, generalului de corp de armată, Crăiniceanu şi comandantului cetății Bucureştilor, generalul Zottu, fostul şef al Marelui Stat Major, după ce anterior am vizitat doi secretari de stat, pe ceilalți miniştri şi pe generalul aghiotant al M.S. Regelui şi am depus cartea mea de vizită la sediul legației noastre de la Bucureşti.

La orele 7 seara, aghiotantul meu a fost primit de către M.S. Regele într-o audiență de o jumătate de oră.

La orele 8 seara, a avut loc un dineu la primul ministru Titu Maiorescu, la care au luat parte miniştrii: Take Ionescu, Al. Marghiloman şi Nicu Filipescu, ministrul de Război, Hârjeu, şeful Marelui Stat Major, generalul Al. Averescu, iar de la legația noastră, ministrul plenipotențiar, prințul von Fürstenberg, consilierul de legație, baronul von Haymerle, şi locotenent-colonelul von Hranilovici

▪ **Primul ministru, Titu Maiorescu, *„un om politic chibzuit, de încredere, înclinat spre raporturi prietenești cu Austro-Ungaria"***

[ataşatul militar al Austro-Ungariei la Bucureşti – n.tr. S.C.], *plus de la statul major, căpitanul ataşat în serviciul de onoare pe lângă mine, Ressel, şi aghiotantul meu, maiorul Kundmann.*

După dineu, Titu Maiorescu m-a condus într-un salon în care am putut să stăm de vorbă numai noi doi singuri.

La această discuție, Maiorescu mi-a comunicat că el a fost la Rege după ce s-a terminat audiența mea şi că Regele i-a spus multe dintre cele ce am discutat.

Titu Maiorescu a început să discute imediat despre aceste chestiuni şi am căpătat convingerea că Maiorescu urmăreşte să mai atenueze câte ceva din promisiunile Regelui sau că este pur şi simplu îngrijorat că Regele a mers probabil prea departe în promisiunile sale, fiindcă el, Maiorescu, şi-a exprimat foarte apăsat speranța că problemele se vor aplana paşnic şi a subliniat faptul că în cazul ***unui atac asupra monarhiei noastre*** (subl. – C.v.H) *România îşi va respecta ferm angajamentele de aliată. De aici, am căpătat impresia că a vrut să spună că dacă monarhia ar fi ea însăşi agresorul, atunci România nu ar mai fi obligată la acest ajutor.*

Primul ministru nu s-a exprimat nicidecum în acest mod, doar eu consider că pot să citesc acest lucru printre rânduri.

Pornind de la aceasta, eu i-am prezentat toată

evoluția situației și i-am arătat în ce măsură conlucrarea Rusiei cu Serbia constituie un pericol pentru Germania, Austro-Ungaria, România și, de asemenea, pentru Bulgaria și cum din acest motiv statele mai sus menționate sunt obligate să acționeze solidar în fața acestei conlucrări a Rusiei cu Serbia.

În continuare i-am explicat pe larg că, pe deplin conștientă de responsabilitatea ce îi revine în fața întregii Europe, monarhia noastră s-a arătat foarte răbdătoare, că a privit cum Serbia a declanșat ea războiul, că a stat fără să acționeze când Serbia a ocupat teritoriul sangeacului [Novi Pazar], *dar că a trebuit să se opună cu hotărâre când aceeași Serbie a vrut să se întindă până la Marea Adriatică. Monarhia austro-ungară și-a rostit răspicat punctul de vedere în această privință, susținând autonomia Albaniei și rezolvarea problemei porturilor în acest sens; monarhia noastră nu se va abate sub nici un motiv de la acest punct de vedere, ci îl va susține chiar și cu riscul* [declanșării] *unui război.*

Am arătat [premierului României] *că acum este rândul Rusiei să se pronunțe cât de departe are de gând să meargă cu sprijinirea Serbiei, dacă se vrea într-adevăr evitarea unui mare război european. I-am explicat că Rusia a fost singura mare putere care a știut cu multă vreme înainte despre acțiunea statelor balcanice* [se referă la constituirea Ligii Balcanice în martie-septembrie 1912 – n.tr. S.C.] *și că Rusia a fost atât de perfidă să ascundă acest lucru atât față de celelalte state, cât și față de România.*

Am vorbit apoi despre Anglia și Franța și am arătat că aceasta din urmă din cauza marilor împrumuturi nu-și dorește războiul, iar Anglia nu vrea să ajungă la un război naval cu Germania, deoarece chiar și în cazul în care flota germană ar fi nimicită și cea britanică ar suferi asemenea pierderi încât poziția de mare putere a Angliei, care se bazează numai pe flotă, ar fi grav afectată. În felul acesta depinde doar de Rusia dacă se va ajunge la război sau nu.

Primul-ministru Titu Maiorescu mi-a urmărit explicațiile cu mare atenție, mi-a mulțumit pentru aceste observații și a spus că doar acum vede clar cum se prezintă situația.

Am mai avut o discuție cu ministrul de Interne, Take Ionescu, în care acesta mi-a vorbit despre elementul cuțovlah și a afirmat că România este foarte interesată de soarta acestei populații și în mai multe orașe din Albania, de pildă Elbassan, Berat ș.a., subvenționează școli românești.

Din diverse părți, dar mai ales din partea primului-ministru Titu Maiorescu, s-a subliniat faptul că trimiterea mea la București este urmărită cu mare atenție și acest demers al Majestății Sale Împăratul [Franz Josef – n.tr. S.C.] *a fost foarte bine primit aici.*

Nu pot să trec sub tăcere faptul că dl. Titu Maiorescu mi-a comunicat foarte sincer că în afară de el însuși a mai fost primit de către rege, în aceeași zi, și însărcinatul cu afaceri al Rusiei, Șebeko, și că M.S. Regele l-a încunoștințat pe acesta din urmă despre primirea scrisorii [de la împăratul Franz Josef – n.tr. S.C.] *și despre prima parte a conținutului acesteia. Aici nu pot să văd altfel lucrurile decât că această considerație pentru reprezentantul rus urmărește să nu indispună Rusia.*

Șebeko a exprimat oficial condoleanțe în numele Țarului, dar este evident faptul că audiența a fost cerută tocmai din cauza sosirii mele.

În România există un mare partid [liberal] *care se teme de un conflict cu Rusia.*

▪ Generalul Constantin Hârjeu, Ministrul de Război

Regele nu este pe deplin orientat asupra curentelor [de opinie] *care se manifestă în țară. Prințul moștenitor* [Ferdinand] *ar fi vrut să i le explice odată, dar s-a lăsat păgubaș căci Regele se pare că a refuzat acest lucru.*

Seara, M.S. Regele mi-a trimis o fotografie de a sa într-o ramă de argint şi cu semnătură şi a conferit aghiotantului meu Crucea Ordinului „Coroana României".

A doua zi, 30 noiembrie, la orele 9 dimineața, a venit la mine şeful Marelui Stat Major, generalul Al. Averescu, în acea aripă a castelului regal unde am fost primit ca oaspete al Regelui şi am discutat între patru ochi până la orele 11 măsurile militare comune, prilej cu care mi s-a oferit o privire de ansamblu asupra ordinii de luptă a armatei române.

Pentru mine, cel mai important lucru a fost ca măsurile convenite să fie imediat consemnate în scris, măcar în linii generale. De aceea am elaborat câteva, în vreme ce generalul Averescu le-a copiat.

Aceste directive, cunoscute doar de rege şi de generalul Averescu, trebuiau să servească drept bază pentru hotărârile ulterioare, consemnate în scris între cele două state majore. Un exemplar a fost prezentat M.S. Regelui, iar un al doilea exemplar cu același conținut a fost adus la cunoștința M.S. Împăratului şi a A.S. arhiducele Franz Ferdinand.

▪ **Generalul Alexandru Averescu, şeful Marelui Stat Major, *„un ofițer distins, un adevărat cavaler, cu o judecată clară și voință fermă"***

Trebuie consemnat în mod special faptul că asigurarea frontierei româneşti la Prut a fost concepută în patru sectoare încredințate fiecare câte unui corp de armată, cu extremitatea aripei stângi la Dorohoi (acolo vor fi plasate batalioane de infanterie sau de vânători de munte).

Cavaleria – roşiorii – va fi gata pentru a invada imediat teritoriul Rusiei cu şase regimente.

Operațiunea va trebui să înceapă în cea de a zecea zi de la declararea mobilizării.

Corpul IV armată chiar mai devreme, cam într-a şaptea zi de la declararea mobilizării.

Datele concrete de mai sus au caracter strict secret.

De la ora 11 la ora 12 am asistat, în prezența perechii regale, la serviciul religios solemn ținut în memoria sorei Regelui, contesa de Flandra. Înainte de începutul slujbei religioase am avut prilejul să stau de vorbă cu fostul prim-ministru Ionel Brătianu, liderul Partidului Liberal, despre situația actuală şi despre atitudinea Austro-Ungariei. I-am arătat că monarhia noastră a mers foarte departe în toleranța ei față de Serbia, dar că toate au o limită pe lumea asta.

La orele 12.30 am fost primit de către M.S. Regina Elisabeta într-o audiență care a durat o jumătate de oră.

Regina doreşte foarte mult pacea şi o apropiere de Bulgaria, consideră un război cu Rusia drept o mare nenorocire şi manifestă un dispreț absolut față de familia regală sârbească [Karagheorghevici].

Înainte de încheierea audienței, M.S. Regina m-a invitat la un ceai programat pentru ora patru după-amiază.

La ora unu după-amiază a fost dineu la ministrul plenipotențiar al Austro-Ungariei, prințul von Fürstenberg, unde am avut din nou prilejul să discut confidențial cu generalul Al.Averescu şi cu primul-ministru Titu Maiorescu.

Maiorescu a lăsat iar să se înțeleagă că lui i-ar conveni cel mai mult dacă toată problema s-ar aplana pașnic; a mai spus că acțiunea noastră

▪ Alexandru Marghiloman
„mi s-a părut a fi de partea Triplei Alianțe"

comună va contribui la acest deznodământ. Eu i-am răspuns că doar atunci va fi eficientă acțiunea noastră comună când se va vedea în Rusia că şi noi suntem dispuşi să ne susținem drepturile cu arma în mână şi că nu ne temem să intrăm într-un război a cărui însemnătate şi uriaşă răspundere în fața Europei o înțelegem pe deplin.

Maiorescu a vorbit din nou despre diferitele curente de idei din Rusia şi a evidențiat rolul ignobil al d-lui von Hartwig, reprezentantul Rusiei în Serbia[5]*.*

După aceasta am mai avut o discuție cu ministrul nostru plenipotențiar, prințul Fürstenberg, care a subliniat din nou necesitatea ca România să-şi primească compensațiile teritoriale [cerute] *prin acțiunea Austro-Ungariei şi nu a Rusiei care nutreşte aceeaşi ambiție în privința aceasta.*

Această necesitate urmăreşte să consolideze şi să justifice orientarea Regelui în ochii opiniei publice ca să nu se poată spune că suveranul a dus o politică greşită vreme de 30 de ani şi nu s-a ales cu nimic.

La orele patru fără un sfert după-amiază mi-am luat rămas bun de la prințul Fürstenberg şi la orele patru m-am prezentat la M.S. Regina la ceai, unde se afla şi M.S. Regele şi mi s-a acordat o favoare rar întâlnită, aceea de a petrece doar cu perechea regală timpul pe care îl mai aveam până la plecarea la gară.

Însoțit de aghiotantul M.S. Regelui [probabil colonelul Baranga] *am plecat apoi direct la gară unde am sosit la ora 5.35 după-amiaza. Acolo se aflau deja pentru a-şi lua rămas bun mai multe oficialități, printre care primul-ministru Titu Maiorescu, generalii Al. Averescu şi Crăiniceanu, apoi prințul Fürstenberg cu domnii de la legația noastră.*

La ora 5.40 a plecat trenul spre Viena.

În timpul călătoriei, cam pe la orele 10.30 noaptea, am fost rugat de dl. Nicolae Ciocârdia, redactor la ziarul „Universul", să-i acord un interviu.

Oricât de neplăcut mi-a fost acest lucru, am dat curs totuşi acestei rugăminți şi am răspuns la întrebările jurnalistului.

La întrebarea privind motivul venirii mele, am răspuns că am avut de înmânat M.S. Regelui României o scrisoare personală din partea M.S. Împăratului Franz Josef şi să transmit din partea suveranului meu condoleanțe pentru greaua pierdere suferită de familia Regelui împreună cu expresia sentimentelor prieteneşti ale monarhiei noastre pentru interesele României.

La întrebarea dacă se va ajunge la război [mondial] *eu am răspuns că în privința aceasta nu pot face profeții şi că nu există cineva în toată Europa care să poată da un răspuns precis, dar că în orice caz multe depind de înțelepciunea marilor puteri.*

La remarca jurnalistului că la ora actuală în România se exprimă multe păreri divergente dacă ar fi fost mai bine să participe la războiul balcanic, fie de partea Ligii Balcanice, fie împotriva ei, fie să rămână neimplicată, eu i-am spus că nu mă pot exprima în privința aceasta, dar că oamenii care acum îşi dau cu părerea în fel şi chip, dacă ar fi fost întrebați de la început, nici ei nu ar fi ştiut ce-i mai bine de făcut. De altfel, România are norocul de a avea un monarh atât de înțelept şi clarvăzător încât poate să-şi încredințeze liniştită destinele în mâna lui.

Contrar principiilor mele, de data aceasta l-am primit pe acest redactor fiindcă nu am vrut să mă arăt neprietenos şi să ofensez opinia publică din România, cu atât mai mult cu cât este de datoria

mea să încurajez bunele relații dintre Dubla Monarhie şi România şi sper că am contribuit ca presa să scrie în acest sens. În plus, procedând astfel am dezamorsat toate mistificările şi răstălmăcirile legate de vizita mea, puse în circulație de partidul ostil Austro-Ungariei.

Acest raport a fost prezentat în întregime doar M.S. Împăratului şi A.S. arhiducelui Franz Ferdinand. Exceptând pasajele legate de directivele de ordin militar şi operativ, a fost prezentat şi ministrului de Externe [contele] *Berchtold.*

Viena, 2 decembrie 1912

[...] *Textul convenției militare încheiate cu şeful Marelui Stat Major român, generalul Al. Averescu:*

București, 30 noiembrie 1912

1. Directivele operative privind cooperarea între Marele Stat Major austro-ungar şi român sunt analoge cu cele din convenția cu Marele Stat Major german.

2. În cazul unei cooperări împotriva Rusiei, România îşi va concentra Corpul 4 armată la Roman, iar corpurile 1, 2, 3 şi 5 în zona Bârlad-Focşani-Tecuci.

3. Dintre diviziile de rezervă, trei sau patru se vor concentra la Buzău, una în Dobrogea; cele dintâi vor avea menirea de a fi trimise în linia întâi.

4. Operațiunea principală se va îndrepta mai întâi asupra Chişinăului.

5. Următoarele forțe austro-ungare se vor concentra în zona Tarnopol-Trembowla-Czortkow, iar o parte la Cernăuți.

ss. General Averescu, Conrad von Hoetzendorf

La aceste rapoarte oficiale, Conrad adaugă propriile sale considerații:

„Dacă avem în vedere rezultatul global al misiunii mele în România reiese clar că regele Carol I luase în calcul eventualitatea unui război comun al României şi al Austro-Ungariei împotriva Rusiei. În această privință, directivele militare luaseră deja o formă concretă şi era de presupus că la ora aceea România ar fi intervenit de partea Dublei Monarhii dacă aceasta ar fi fost implicată într-un război împotriva Rusiei.

Chiar şi opinia publică românească nu era pe atunci în întregime de partea Antantei oricât de mult se străduia în acest sens ministrul plenipotențiar al Franței, Blondel, ci era în primul rând orientată spre raporturile cu Bulgaria de la care aştepta de fapt compensații teritoriale de mai mici dimensiuni. Chiar şi destinul cuțovlahilor din Macedonia era o problemă mai importantă.

▪ **Take Ionescu**

Regele Carol I era în primul rând un caracter autentic german. Nu avea nimic din prefăcătoria proprie atâtor politicieni din Orient. Întreg comportamentul său față de mine purta pecetea unei sincere conlucrări cu Austro-Ungaria, chiar dacă ținea mult la păstrarea unui caracter de sine stătător. Modul cordial în care am fost primit ca oaspete la palatul regal, cât şi felul în care am fost tratat de Rege şi de Regină, mai ales la ceaiul despre care am vorbit în raport, a fost lipsit de orice element artificial.

Şi Regele Carol I a vorbit despre problemele politice şi militare cu o sinceritate care nu este posibilă decât între aliați.

La judecățile sale privind armata rusească, unde i-a evidențiat atât calitățile deosebite, cât şi lipsurile, Regele a adăugat şi observații extrem de interesante din timpul războiului de la 1877-1878, mai ales din perioada în care suveranul a avut comanda trupelor de la Plevna. Mi-a povestit despre generalii ruşi şi despre cum a fost silit să ceară îndepărtarea unora dintre ei. Regina şi-a exprimat oroarea față de război, a criticat întreg compor-

tamentul Serbiei, a vorbit cu dispreț despre asasinarea familiei regale de la Belgrad şi despre modul [infam] *în care familia Karagheorghevici a ajuns pe tronul sârbesc. În modul ei de a gândi, delicat şi poetic deopotrivă, Regina a atins o multitudine de probleme. Fiecare cuvânt al ei era impregnat de spiritul nobil al umanității. Conversația noastră a fost atât de însuflețită, încât atunci când aghiotantul de serviciu ne-a anunțat că a venit timpul să mergem la gară, perechea regală a mai cerut o mică amânare. Şi azi am înaintea ochilor discuția din salonul de ceai, pe care l-am părăsit cu sentimentul că mă despart de două personalități de excepție. Şi de atunci nu i-am mai văzut niciodată.*

În dl. Titu Maiorescu am cunoscut un om politic chibzuit, de încredere, înclinat spre raporturi prieteneşti cu Austro-Ungaria, în generalul Al. Averescu un ofițer distins, un adevărat cavaler, cu o judecată clară şi voință fermă. Discuțiile cu el au cuprins toate amănuntele unor eventuale operațiuni militare comune. S-a dovedit un mare cunoscător al armatei ruseşti la manevrele căreia a luat parte în cadrul unor misiuni de lungă durată. Mi-a dăruit o carte scrisă de el despre aceasta, foarte interesantă [probabil „Deux mois en Russie", traducerea în limba franceză (1903) a cărții „Misiunea mea în Rusia în anul 1899", apărută în 1901 – n.tr. S.C.]. *Născut la Bălți în Basarabia* [de fapt la Ismail, oraş de pe brațul Chilia din sudul Basarabiei – n.tr. S.C.], *generalul Averescu ținea foarte mult ca România să recâştige Basarabia şi din motive personale şi sentimentale. În cazul unui război victorios purtat împreună, câştigarea Basarabiei ar fi fost o perspectivă sigură.*

Mai puțin liniştit în privința raporturilor lor cu Austro-Ungaria am fost în privința domnilor Ionel Brătianu, Take Ionescu şi chiar Nicu Filipescu, spre deosebire de dl. Al. Marghiloman, care mi s-a părut a fi de partea Triplei Alianțe.

În fine, am plecat cu impresia că reprezentanța noastră de la Bucureşti se află pe mâini bune sub conducerea prințului Karl Emil zu Fürstenberg.

[...]

La călătoria mea s-a alăturat, din însărcinarea Ministerului Comerțului, şeful de secție, dl. Riedl, care urma să acționeze în sensul creării unei uniuni vamale între Austro-Ungaria şi România, o uniune care ar fi cuprins o suprafață de peste 800 000 km², cu 60 milioane locuitori. Un expozeu conceput de şeful de secție Riedl a enumerat avantajele reciproce (ambelor părți) în urma realizării acestei uniuni[6].

Nu este locul aici să intru în toate amănuntele, dar aş dori să evidențiez măcar anumite aspecte.

Monarhia austro-ungară nu mai poate să-şi asigure necesarul de cereale (grâu şi secară).

În anul 1910, recolta s-a ridicat la 10 673 000 tone, iar consumul la 10 974 000 tone; 301 000 tone au trebuit acoperite prin importuri.

În România, recolta s-a ridicat la 3 187 000 tone, dintre care 2 116 000 tone au mers la export. Sigur că recolta din 1910 a României a fost una de excepție, dar se poate conta în mod normal pe o recoltă de 1,9 milioane tone, iar consumul propriu se cifrează la 800 de mii de tone, aşa că ar rezulta un excedent de 1,1 milioane tone.

Ne putem da seama de semnificația acestor cifre pentru o aprovizionare pe timp de război!

Care a fost soarta strădaniilor d-lui Riedl, de ce piedici anume s-a lovit, nu ştiu. Cert este că nu s-a ajuns la această uniune vamală, un lucru regretabil, căci ar fi putut promova şi o conlucrare politică.

Întors la Viena am fost primit în audiență de arhiducele Franz Ferdinand la 2 decembrie, iar a doua zi de către M.S. Împăratul.

A.S. Imperiale Arhiducele i-am prezentat raportul amănunțit despre modul în care a decurs misiunea mea şi i-am transmis salutările perechii regale, împreună cu asigurarea că proiectata vizită a arhiducelui la Bucureşti este aşteptată cu plăcere.

Am rugat pe A.S. Imperială să determine ca o convenție cu România să fie elaborată în termeni la fel de preciși ca şi cea cu Tripla Alianță, iar prințul Fürstenberg să primească instrucțiuni în acest sens. În continuare am cerut să se ia măsuri ca livrările armelor comandate de România în Stiria să fie executate cât mai repede.

Fără să consulte Parlamentul, România alocase 80 de milioane de franci pentru achiziționarea de material militar, printre care se aflau comenzi pentru fabricile noastre din Stiria: 100 de mii de puşti, 30 de mii de carabine ş.a".

Ce valoare putea să aibă însă o convenție militară încheiată fără implicarea directă a vreunui

lider politic român? Ce credea generalul Conrad însuşi despre atitudinea României în această privinţă, mai ales că, în zilele când generalul îşi scria raportul de mai sus, la Bucureşti a avut loc, la 27 noiembrie/10 decembrie 1912, într-un cadru solemn, conferirea bastonului de feldmareşal al Rusiei regelui Carol I, act anunţat încă din 17/30 septembrie 1912, prin scrisoarea personală a ţarului Nicolae al II-lea?[7].

La 2 ianuarie 1913, la trei săptămâni după ce devenise din nou şef al Marelui Stat Major austro-ungar, generalul Conrad von Hoetzendorf prezintă arhiducelui Franz Ferdinand bilanţul activităţii pe anul trecut. Cu această ocazie, generalul şi-a reluat ideile privind necesitatea unui război preventiv, subliniind faptul că: *„În 1909 am ratat o ocazie favorabilă şi de atunci situaţia s-a schimbat în dezavantajul nostru. Vreau să atrag atenţia că acum ne confruntăm nu numai cu o propagandă pan-sârbească, ci şi cu una pan-românească... Lucrul cel mai îngrijorător este că acum România priveşte înspre Rusia"*[8].

Pe parcursul anului 1913 şi până în iunie 1914 s-a estimat că generalul Conrad ar fi cerut de 25 de ori declanşarea unui război împotriva Serbiei. În toată această perioadă, mai multe rapoarte provenite de la ataşatul militar austro-ungar la Bucureşti, colonelul Hranilovici şi de la ministrul plenipotenţiar al Austro-Ungariei, Ottokar von Czernin, precum şi însăşi evoluţia evenimentelor din cel de-al Doilea Război Balcanic, când România a atacat Bulgaria, protejată de liderii de la Viena, i-au confirmat generalului Conrad von Hoetzendorf că România este pierdută pentru Tripla Alianţă, în pofida garanţiilor oferite de regele Carol I.

Soluţia generalului Conrad, prezentată împăratului Franz Josef, într-un memoriu din 25 martie 1914 şi într-o discuţie personală cu suveranul la 4 iunie 1914 avea în vedere două modalităţi de acţiune faţă de România: fie înglobarea României în cadrul Imperiului Austro-Ungar, aşa cum regatul Bavariei făcea parte din Reichul german, fie fortificarea graniţei Carpaţilor, operaţiune estimată la cca 80 milioane de coroane, pentru care generalul schiţase deja un proiect preliminar. Conrad susţinea că monarhia austro-ungară nu va putea face faţă unui atac din partea Serbiei, Rusiei şi României[9].

Evenimentele din iulie-august 1914, în urma cărora România şi-a proclamat neutralitatea, au confirmat pe deplin temerile generalului Conrad. Mai mult, la 14/27 august 1916, România avea să declare război Austro-Ungariei, intrând în Primul Război Mondial pentru a-şi împlini idealul naţional cerut de întregul popor, dovadă că singura politică eficientă este cea care se bucură de sprijinul opiniei publice, lucru pe care îl afirmase în repetate rânduri şi regele Carol I, când vorbea despre alianţa României cu Puterile Centrale.

---

[1] Lawrence Sondhaus, *Franz Conrad von Hoetzendorf. Architect of the Apocalypse*, Boston, 2000, 231 p. (se poate parţial consulta pe internet www.google.books). Mai complexă este biografia realizată de un fost ofiţer al armatei austro-ungare Oskar Regele (1890-1969) intitulată *Feldmarschall Conrad. Auftrag und Erfüllung 1906-1918,* Wien, 1955.

[2] Conrad, *Aus meiner Dienst*, Wien, 1922, vol. II, p. 351-352.

[3] Pe larg în *Istoria militară a poporului român*, Editura Militară, Bucureşti, 1988, vol. V, pag. 218-224.

[4] Conrad, *op.cit.*, p. 354-370.

[5] Nu există vreo menţiune a acestei discuţii în jurnalul lui Titu Maiorescu, publicat sub titlul *România. Cadrilaterul şi războaiele balcanice* (ediţie Stelian Neagoe), Editura Machiavelli, Bucureşti, 1995, pag. 47. Acolo însă Titu Maiorescu notează că a fost informat de rege în ziua de 17/29 noiembrie 1912: „a vorbit azi de la ora 2 ½ la ora 4 cu Hötzendorff. Adică tot planul conlucrării armatei noastre cu cea austro-ungară, în cazul unui război cu Rusia, când şi Germania, probabil şi Italia cu 40 000 de soldaţi trimişi obligatoriu la noi. De la ora 8 la 11 [seara] prânz dineu la mine, 12 persoane, numai bărbaţi".

[6] Vezi Take Ionescu, *Some Personal Impressions*, London, 1919, p. 127-132, unde omul politic român face un portret grotesc al acestui Riedl şi arată cum i-a refuzat categoric propunerea.

[7] Titu Maiorescu, *op.cit*, p. 17 şi p. 51. La primirea scrisorii ţarului Nicolae al II-lea, regele Carol I a spus că „asta însemnează războiul în Balcani".

[8] *Ibidem*, vol. III, p. 75.

[9] *Ibidem*, vol. III, p. 562 şi p. 701.

OPORTUNITĂȚI EŞUATE? FALIMENTUL CONSTRUIRII UNEI FORȚE ARMATE EFICIENTE, DUPĂ COLAPSUL IMPERIULUI GERMAN ÎN 1918*

Prof. dr. MICHAEL EPKENHANS,
Institutul de Istorie Militară din Potsdam, Germania

Abstract

The war had been lost, and after four years of bitter fighting on all fronts and the enormous destructions in France and Belgium, there could be no doubt that the peace would be harsh. Moreover, apart from France, which even before a formal peace treaty, had taken away Alsace-Lorraine, this object of French revenge since the Franco Prussian war of 1870/71, the newly established state of Poland claimed huge parts of Eastern Germany. A war with Poland was therefore a real threat. In short, Germany's status as a European great power was therefore questioned from many sides, and there was nothing in sight to turn the scales in Germany's favour.

Last but not least, the army itself, this embodiment of Prussia, was in a bad state. Of course, this army had fought bravely in the four years of war. Contrary to many legends, it had, however, lost this war on the battlefield. After the spring offensive, the soldiers were both exhausted and discouraged, for the victory they had hoped to achieve, was still not in sight. Subsequently, the army silently began to dissolve

În seara de 20 decembrie 1918, la Berlin a avut loc o întâlnire deosebită. Câțiva ofițeri s-au întrunit în încăperile Marelui Stat Major al armatei germane pentru a discuta viitorul. Pe parcursul discuției, un tânăr ofițer, maiorul Kurt von Schleicher, care avea să devină 14 ani mai târziu ultimul consilier al Republicii de la Weimar, le-a spus camarazilor săi următoarele: „Înainte de toate trebuie să restabilim ordinea. Acest lucru poate fi realizat în curând dacă noi, militarii, vom contribui la atingerea acestui scop. Pe baza restabilirii ordinii, economia va trebui să-şi revină. Pe umerii economiei refăcute, vom fi capabili să ne refacem statutul de mare putere după mulți ani de muncă grea".

Fără îndoială, camarazii lui Schleicher au consimțit cu entuziasm la spusele lui. Cu toate acestea, ideile lui Schleicher păreau surprinzătoare, poate chiar ciudate. Biograful generalului von

* Comunicare prezentată la cea de-a IX-a Conferință Internațională a Grupului de Lucru „Studierea Conflictelor" al Consorțiului PfP al Academiilor de Apărare şi Institutelor pentru Studii de Securitate, Bucureşti, 25-29 mai 2009.

Seeckt, adjunct al comandantului „Heeresleitung" (Comandamentul Suprem al Armatei germane), rememora „siguranța" cu care acest tânăr ofițer își promova ideile.

Uimirea camarazilor săi mai în vârstă era justificată, deoarece abordarea curajoasă a politicii viitoare contrasta puternic cu situația Reich-ului în general, şi cu cea a armatei, în particular.

Încă se mai punea problema sfârşitului revoluției în Germania. Revoluția germană a început în momentul în care aşa-numiții „marinari roşii" ai „jucăriei mecanice" a împăratului au refuzat să părăsească porturile pentru o ultimă luptă împotriva Marii Flote. În fiecare zi aveau loc demonstrații şi greve organizate de grupurile revoluționare şi contrarevoluționare. Milioane de germani sufereau de foame deoarece Aliații, în ciuda armistițiului, refuzau să anuleze blocada coastelor germane. Economia, orientată în ultimii patru ani pentru nevoile războiului, trebuia să facă față problemelor transformărilor şi integrării a milioane de militari întorşi de pe front.

Referitor la poziția Germaniei în Europa, situația părea aproape disperată. După pierderea războiului, după patru ani de lupte crâncene pe toate fronturile şi după distrugerile imense din Franța şi din Belgia, nu era nicio îndoială că pacea va fi dificilă. Mai mult decât atât, pe lângă Franța, care, încă înainte de tratatul formal de pace a recuperat Alsacia şi Lorena – obiect al răzbunării franceze din perioada Războiului franco-prusac din 1870-1871 – noul stat polonez a pretins o mare parte a estului Germaniei. Prin urmare, un război cu Polonia era o amenințare reală. Cu alte cuvinte, statutul Germaniei de mare putere europeană era contestat din toate direcțiile şi nimic nu părea să încline balanța în favoarea ei.

Nu în ultimul rând, situația armatei – întruchiparea Germaniei – era una deplorabilă. Desigur, în cei patru ani de război armata a dat dovadă de mult curaj. Contrar legendelor, războiul a fost pierdut pe câmpul de luptă. După ofensiva de primăvară, militarii erau extenuați şi descurajați. Nu exista niciun semn că vor obține victoria la care sperau. În consecință, armata a început să se dezintegreze, după cum indica şi creşterea constantă a numărului de dezertori. Transportul militarilor trebuia să fie supravegheat deoarece aproape 20% din ei dispăreau din trenuri. Creşterea numărului de prizonieri de război germani era un indiciu că armatei i-a fost ruptă coloana vertebrală. Deja, în toamnă, multe companii numărau doar 70 de oameni în loc de 150 sau mai mult. Deseori, regimentele nu atingeau capacitatea de luptă a unui batalion. Într-un cuvânt, forța efectivă a armatei, care a început ofensiva împotriva aliaților occidentali cu mai mult de 200 de divizii, însuma acum cu greu 12 divizii. Cunoscând această situație, legenda trădării era o simplă minciună ce ignora realitatea de pe câmpul de luptă.

Mai mult decât atât, această armată, care s-a întors acasă în noiembrie şi decembrie 1918, s-a dizolvat în câteva zile. Spre exemplu, Garda Imperială, compusă din nouă divizii, atunci când s-a întors în barăcile din Berlin număra 1 200 de militari. Dorința militarilor de a se întoarce acasă a fost subestimată atât de consiliul comisarilor poporului, cât şi de autoritățile militare. Drept rezultat, aceste două instituții nu mai aveau la dispoziția lor militari de încredere.

În aceste condiții era aproape firesc ca majoritatea ofițerilor să se fi confruntat în acele zile cu o criză serioasă. Pentru mulți dintre ei „ziua cea neagră" părea că se apropie. Cauzele acestei crize rezidau în faptul că în Germania Imperială ofițerii aveau o poziție socială şi politică foarte înaltă. Indiferent de simpatiile sau antipatiile față de împărat, instituția monarhiei reprezenta o ideologie ce asigura protecția statutului social – statutul unui locotenent de la Curtea imperială era mai prestigios decât al unui profesor de la Universitatea din Berlin. Monarhia, sau, cum scria mai târziu generalul von Seeckt, „scutul regal", a dispărut. Ofițerii erau ofensați şi atacați pe străzi, consiliile soldaților le contestau autoritatea, iar noua ordine politică şi socială era total diferită de cea pentru care luptaseră patru ani.

Perspectiva de a ajunge aproape nişte proscrişi, fără orientare şi fără speranța unui viitor mai bun a dat naştere urii aşa-zişilor „criminali din noiembrie".

Cu toate acestea, viziunea lui Schleicher nu era în totalitate nefondată. Spre exemplu, în ciuda înfrângerii militare, liderii armatei, sub conducerea generalului Groener, au fost capabili să creeze o alianță secretă cu Friedrich Ebert, liderul majorității socialiste.

Cu toate că armata a promis loialitate față de liderii revoluției, în cele din urmă s-a angajat să lupte cu bolşevismul şi să sprijine conducerea militară în încercarea sa de a menține disciplina. Chiar şi feldmareşalul von Hindenburg, această

legendă vie a istoriei militare germane, s-a pus la dispoziția Consiliului Comisarilor Poporului. În mod regretabil, deşi deloc responsabilă pentru colapsul militar al Imperiului, noua conducere şi-a asumat răspunderea pentru semnarea armistițiului. Politicianul Matthias Erzberger, membru al Partidului Catolic de centru, cel care a fost rugat de către Consiliul Comisarilor Poporului să semneze armistițiul imediat după încheierea războiului, a fost asasinat de ofițerii de dreapta pe motivul că în felul acesta şi-a trădat țara.

Din punctul de vedere al lui Ebert, colaborările cu elitele militare vechi păreau inevitabile. Mai mult decât atât, Ebert era convins că acest pas nu va împiedica deciziile viitoare privind structura şi impactul armatei asupra politicii interne şi externe. Însă această speranță s-a dovedit a fi iluzorie, deoarece a subestimat intenția liderilor armatei de a-şi impune poziția şi influența lor în stat şi în societate.

Cum putem explica această subestimare a armatei, ce urma să aibă repercusiuni adânci cât de curând?

În primul rând, social-democrații nu aveau vreun concept sau experiență în problemele militare, cu excepția câtorva idei legate de miliția populară.

În al doilea rând, liderii social-democrați s-au dovedit incapabili, sau chiar refractari în dezvoltarea unei relații pozitive cu consiliile soldaților care au fost create chiar în primele zile ale revoluției de către ostaşi obişnuiți, pentru controlul superiorilor. Desigur, potențialul democratic al acestor organizații, dorința şi capacitatea lor de a forma miezul unei noi armate loiale Republicii nu trebuia să fie supraestimate, aşa cum au procedat istoricii germani în anii 1960 şi '70. Cu toate acestea, ele au fost organizații democratice pe care se puteau baza consiliile Comisarilor Poporului; aceştia nu erau, aşa cum susțineau mulți contemporani, bolşevici care urmăreau revoluționarea Germaniei prin aceleaşi metode brutale care au fost folosite de Lenin în Rusia după lovitura de stat din 1917. Consiliile soldaților menținеau în multe oraşe şi regiuni legea şi ordinea, asigurau populația înfometată cu produse alimentare şi cu alte bunuri de maximă necesitate, ajutau la demobilizarea armatei care încă se mai întorcea de pe front.

Şi în al treilea rând, motivul principal al liderilor social-democrați de a acționa în acest fel era convingerea democrată, adânc înrădăcinată, că doar o adunare națională are dreptul să decidă asupra schimbărilor fundamentale în structura politică, economică şi socială a țării, atitudine ce s-a dovedit iluzorie, deşi greşeala de apreciere era onestă. Este dificil însă să acuzi liderii majorității socialiste, după o cunoaştere mai profundă a evenimentului, pentru opțiunea lor de a evita haosul intern şi mizeria, pentru aderarea lor la principiile democratice, în loc să devieze deliberat cursul, ceea ce ar fi dus la distrugerea dreptei, la controlarea stângii, reeducarea burgheziei prin impunerea reformelor complete în baza actelor revoluționare. Adevărul istoric cere să fie reamintit faptul că aproape toți cei care aveau putere de decizie erau foarte conştienți că drumul spre viitor era unul dificil, lucru care, însă, nu înseamnă că oamenii nu mai aveau motive să mai spere într-o soartă mai bună. Dar, ce însemna o soartă mai bună? Caracteristica esențială a managementului crizei este, mai curând, prevenirea a ceea ce este mai rău, decât obținerea binelui, de acest lucru fiind convinsă şi majoritatea socialistă care şi-a atribuit puterea în noiembrie. Este greu de hotărât dacă socialiştii ar fi trebuit şi dacă ar fi putut să facă mai multe, în special dacă analizăm grelele sarcini pe care le aveau şi circumstanțele extrem de dificile.

În consecință, importanța armatei creştea rapid. Decizia radicalilor de stânga de a imprima un curs violent împotriva majorității socialiste pentru a forța producerea revoluției de Crăciunul anului 1918, fapt ce a culminat cu aşa-numitele revolte Spartacus, din Berlin la jumătatea lui ianuarie 1919, nu a făcut decât să-i împingă pe socialişti în brațele armatei. Din cauza lipsei propriilor trupe, majoritatea socialistă nu avea altă opțiune decât să se bazeze pe armata regulată, aflată, încă, sub comanda lui Groener, sau pe Freikorps (formațiuni paramilitare) ce s-au creat rapid pentru apărarea propriilor interese. Aceste formațiuni paramilitare, cu o reputație proastă, conțineau cele mai rele elemente ale vechii armate, soldați fără adăpost, tineri însetați de acțiune, politicieni disperați care s-au transformat peste noapte în coloana vertebrală a forțelor contrarevoluționare. Scopul lor nu era acela de a apăra tânăra republică. Afară de câteva excepții, tot ce îşi doreau era să elimine „criminalii din noiembrie" şi pe adepții acestora.

Pentru liderii majorității socialiste, încrederea în vechile structuri ale armatei şi în forțe declarate anti-republicane, cum ar fi Freikorps, a avut un

efect dezastruos de îndepărtare categorică de propriii adepți, care detestau această formă de război civil fratricid. Această fisură din sânul forțelor de stânga avea să devină fatală în mai multe sensuri pentru viitorul republicii. O stângă unită ar fi fost un oponent mai bun pentru extrema dreaptă, față de o stângă în care s-au dat mai multe lupte interne decât împotriva inamicului comun. Punerea în mişcare a unor forțe fără a deține controlul asupra lor este un efect al acțiunilor pentru care este responsabilă majoritatea socialistă. Referindu-se la rezultatul aşa-numitului pact Ebert-Groener, ca şi la ezitarea majorității socialiste de a reforma tradiționala ordine economică – un alt punct criticat dur în ultima vreme – chiar şi contele Kessler, membru al vechiului stabiliment, a scris în jurnalul său următoarele: „paradoxul constă în faptul că guvernul republican-social-democrat şi un grup puternic de capitalişti acceptă să fie protejați de ofițeri regalişti şi de şomeri plătiți, ceea ce este o prea mare nebunie pentru a fi exprimată în cuvinte".

La 19 ianuarie 1919, la câteva zile după înăbuşirea brutală a aşa-numitei revolte Spartacus, Gustav Noske, noul membru numit al Consiliului Comisarilor Poporului şi ministru prusian de Război, a semnat un decret de creare a Reichswehr-ului (Apărarea Națională), denumire care a dăinuit. Majoritatea socialistă a cedat în fața numeroaselor cereri ale corpului ofițeresc, în ciuda problemelor controversate şi a compromisurilor neclare legate de rolul consiliilor soldaților sau al gradaților, detestați de majoritatea soldaților simpli deoarece erau percepuți ca un simbol al trecutului, pe care sperau să-l depăşească. Adunarea națională, aleasă în ianuarie, convocată la Weimar – de unde şi denumirea republicii – din cauza existenței temerilor de producere a unei rebeliuni, a adoptat o lege ce legaliza acest decret şi intra în vigoare la 6 martie. Legea prevedea crearea unei armate democratice, dar includea o clauză care permitea armatei să-şi recruteze ofițerii şi ostaşii fără vreun control democratic, ceea ce transforma această stipulație într-o bătaie de joc. În ceea ce priveşte alte domenii, politica Republicii de la Weimar a fost dominată, la început, de continuitate, în loc de reforme.

Refuzul liderilor Reichswehr-ului de a interveni militar împotriva formațiunilor paramilitare (Freikorps) care au încercat să răstoarne guvernul în martie 1920, demonstra că forțele armate ale Republicii nu erau, în fapt, de încredere. Desigur, liderii social-democraților erau vinovați, într-o oarecare măsură, pentru eşecul lor în asigurarea unui control politic strict asupra forțelor armate. În loc să sporească acest control, ei au renunțat la el în totalitate prin forțarea propriului ministru al Apărării, Gustav Noske, să-şi dea demisia. Nici noul ministru, Otto Gessler, un liberal de stânga, nu a dat dovadă de eficacitate în ceea ce priveşte controlul asupra armatei. Drept rezultat, conducerea Reichswehr-ului s-a bucurat de multă libertate în urmărirea propriilor scopuri politice şi militare.

Deşi situația internă evolua în favoarea Reichswehr-ului, poziția din ce în ce mai grea a Germaniei în rândul puterilor europene, în general, precum şi prevederile Tratatului de la Versailles, în special, o afectau serios. Cu toate că Tratatul a păstrat unitatea Germaniei, în ciuda planurilor Franței privind Rhineland, Alsacia şi Lorena, teritorii mari din estul țării şi coloniile au fost pierdute. În plus, Germania urma să plătească o sumă aproape incredibilă sub forma reparațiilor de război. Această prevedere, cel puțin din punct de vedere psihologic, reflecta acuzațiile potrivit cărora Germania ar fi fost singura țară responsabilă pentru izbucnirea războiului din 1914. Deşi aceste condiții erau deja suficiente pentru a reduce importanța statutului Germaniei printre puterile europene, Tratatul de la Versailles mai prevedea ca armata – cândva mândria națiunii, iar din punctul de vedere al Aliaților, cel mai important instrument de agresiune – urma să fie redusă la dimensiunile unei forțe de poliție, capabilă să facă față rebeliunilor interne, însă fără a mai avea capacitatea de a porni un alt război. Efectivele Reichswehr-ului au fost limitate la 100 000 de oameni, iar cele ale forțelor navale la 15 000. Armata nu trebuia să dispună de armament greu, avioane sau submarine. În plus, cea mai mare umilință adusă Reichswehr-ului a fost impunerea controlului unei misiuni militare străine asupra implementărilor acestor prevederi dure, pentru mulți ani de atunci încolo.

Deloc surprinzător, mulți generali şi ofițeri au preferat să se opună semnării acestui tratat. Însă, după cum a accentuat generalul Groener la o întâlnire secretă de la mijlocul anului 1919, o acțiune militară îndreptată împotriva Aliaților ar fi avut drept rezultat „cea mai mare catastrofă națională a Germaniei". Deşi atât Groener, cât şi alți politicieni care au semnat Tratatul de la Versailles aveau dreptate, mulți membri ai Reichswehr-ului percepeau această cedare în fața cererilor Aliaților

ca pe o umilință inacceptabilă. Prin urmare, dezacordul lor pentru Republică şi instituțiile ei creştea în continuare. În acest sens, Tratatul de la Versailles, care a încheiat un război început de un guvern ce fusese înlăturat de revoluționari doar cu câteva luni înainte, a devenit cea mai înfiorătoare moştenire a vechiului regim, ce cântărea greu însă asupra Republicii de la Weimar, oricât ar părea de injust.

Pe fondul acestor evenimente şi al evoluțiilor structurale care au afectat adânc configurația şi organizarea Reichswehr-ului, ținând cont de poziția viitoare a instituției în societatea şi în politica Germaniei, era necesar de stabilit atitudinea armatei față de republică. În acest context, generalul von Seeckt, omul care a influențat puternic politica Reichswehr-ului, la începutul şi mijlocul anilor '20, a fost suficient de realist pentru a refuza reinstaurarea monarhiei. Poziția sa față de republică era mult mai pozitivă în comparație cu cea a altor membri ai dreptei politice, cu toate că nu se putea presupune că a acceptat guvernarea parlamentară ca pe un principiu fundamental al republicii. El admitea, mai degrabă, în secret, că prevederile Constituției veneau în contradicție cu convingerile sale politice şi, prin urmare, nu era percepută de el drept o lege intangibilă. În consecință, von Seeckt refuza de fiecare dată să raporteze comisiilor parlamentare sau Reichstag-ului, cel mai înalt for național. De asemenea, nu frecventa festivitățile oficiale anuale de Ziua Constituției, în luna august, sub pretextul unor alte obligații oficiale urgente. Desigur, această atitudine nu l-a împiedicat să intervină politic la întrunirile guvernului sau chiar în politica partidelor. Deoarece scopul lui suprem era restaurarea poziției de mare putere a Germaniei, el a încercat în mod special să influențeze politica externă, susținând un curs strict antioccidental. În consecință, Seeckt colabora în secret, în ciuda diferențelor ideologice, cu un alt stat paria, Uniunea Sovietică. Din punctul lui de vedere, pentru Germania, Uniunea Sovietică era un partener ideal în încercările ei de a restabili fostele granițe de est, prin distrugerea Poloniei şi în războiul de eliberare împotriva celui mai mare inamic din vest – Franța. În plus, s-a dovedit avantajos şi faptul că Armata Roşie era la fel de dornică precum şi Reichswehr-ul să testeze noi armamente cum ar fi: avioane, tancuri şi gaze toxice. În acest fel, Reichswehr-ului i s-a oferit oportunitatea de a se sustrage multor prevederi ale Tratatului de Versailles şi de a se pregăti pentru un război modern. Însă impactul exercițiilor militare din Rusia asupra eficienței Reichswehr-ului şi Wehrmacht-ului nu poate fi supraestimat, după cum ne-a demonstrat recent Manfred Zeidler în teza sa de doctorat.

Deoarece republica şi instituțiile ei nu puteau înlocui „scutul regal" menționat mai sus, Seeckt a preferat să se refere la ideea abstractă de „stat" ca putere superioară pe care armata trebuie să-l servească şi în care să aibă încredere. Totuşi acest lucru nu însemna că Reichswehr-ul rămânea neutru în ceea ce privește problemele interne. Dimpotrivă, intervențiile lui Seeckt din 1923 împotriva guvernului de stânga, ideile sale privind dictatura, şi refuzul său de a folosi armata împotriva puciştilor de dreapta care au colaborat cu formațiuni militare locale, era un semn clar al duplicității sale politice.

Pe acest fundal, asigurările lui Seeckt privind neutralitatea Reichswehr-ului, care servea numai statul, nu erau decât o minciună bine ascunsă. Refuzul de a accepta simbolurile republicii, precum drapelul, erau o dovadă a acestei duplicități. În 1927, s-a interzis arborarea drapelului republicii pe cazărmile armatei. Este necesar de menționat scopul acestui ordin. Liderii Reichswehr-ului nu urmăreau consolidarea republicanismului în rândurile armatei, ci, pur şi simplu, încercau să aline conştiința celor care întâmpinau dificultăți în arborarea drapelului republican în locul celui imperial.

În mod similar, Reichswehr-ul avea antipatii profunde față de majoritatea partidelor. După opinia lui Seeckt, partidele, în loc de a servi statul şi binele comun, nu-şi urmăreau decât propriile interese egoiste. În acest sens, doar dreapta politică reprezenta o variantă acceptabilă, în timp ce partidele de stânga erau catalogate, în mod deschis, drept „pacifişti, evrei şi democrați" care nu urmăreau nimic altceva decât distrugerea Germaniei, aşa cum scria în 1924 viitorul comandant şef al armatei în epoca nazistă, generalul von Fritsch.

Din cauza atitudinii lui Seeckt față de republică, Reichswehr-ul nu s-a identificat niciodată cu aceasta, cu principiile ei constituționale şi democratice şi nici cu guvernele alese de oameni. În consecință, armata a rămas un stat în stat şi a devenit, ulterior, o instituție care s-a transformat într-un instrument al contrarevoluției.

Traducere de DANIELA ŞIŞCANU

A IX-A CONFERINȚĂ INTERNAȚIONALĂ A GRUPULUI DE LUCRU „STUDIEREA CONFLICTELOR”

Institutul pentru Studii Politice de Apărare şi Istorie Militară, în cooperare cu Institutul de Istorie Militară de la Potsdam, a organizat la Bucureşti, în zilele de 26-28 mai 2009, cea de-a IX-a Conferință a Grupului de Lucru „Studierea Conflictelor” al *Consorțiului Academiilor de Apărare şi Institutelor pentru Studii de Securitate* din cadrul Parteneriatului pentru Pace. Manifestarea ştiințifică, desfăşurată sub patronajul Secretarului de Stat pentru Politica de Apărare, a reunit istorici şi cercetători din Austria, Canada, Cehia, Danemarca, Franța, Germania, Grecia, Olanda, Polonia, Rusia, Serbia, Slovacia, Slovenia, Suedia, SUA, Ungaria şi România care au dezbătut tema ***End of Empires. Challenges to Security and Statehood in Flux.***

Lucrările conferinței s-au desfăşurat pe şase secțiuni:

Secțiunea I, „*Sfârşitul imperiilor şi schimbările hărților: naşterea a noi state*”, a fost dedicată în principal ultimei perioade din existența Imperiului Austro-Ungar şi noilor state formate prin dezmembrarea acestuia.

Comunicarea susținută de dr. Tamara Scheer din Austria, *Two crumbling Empires – One Balkan Region: Ottoman Empire's and Austria-Hungary's Military Presence in Sandžak Novi Pazar/Plevlje (1879-1908)* (*Două imperii în dezintegrare, o singură regiune balcanică: Imperiul Otoman şi prezența militară austro-ungară în sandjacul Novi Pazar/Plevlje, 1879-1908*), s-a ocupat de situația specială pe care a avut-o această regiune a Imperiului Otoman de la sud de Bosnia, unde după Tratatul de pace de la Berlin din 1878 au fost dislocate până în 1908 şi trupe ale Austro-Ungariei. Autoarea a evidențiat, pe de o parte, efortul Imperiului Otoman de a limita efectele prezenței austro-ungare, iar pe de altă parte, consecințele acestei prezențe. Instalarea trupelor austro-ungare s-a făcut în mod paşnic şi s-a căutat atragerea populației locale care era majoritar musulmană. Cel mai important efect a fost cel demografic, deoarece la populația civilă de circa 40 000 de locuitori s-au adăugat 12 000 de militari austro-ungari şi otomani (trupa din armata austro-ungară era compusă mai ales din români şi unguri). Deşi autoritățile otomane au căutat să limiteze influențele străine, contactele dintre culturi erau inevitabile, atât la nivelul elitelor, cât şi la cel al populației de rând. Experiența acumulată de trupele austro-ungare în sangeacul Plevlje a fost folosită în Primul Război Mondial, în Serbia ocupată.

Istoricii sloveni dr. Damijan Guštin şi dr. Vladimir Prebilič au prezentat comunicarea *New State and the Issue of Defence: the Army of the State of Slovenes, Croats and Serbs in the Autumn of 1918* (*Un nou stat şi problema apărării: armata statului slovenilor, croaților şi sârbilor în toamna anului 1918*). Ei au evidențiat faptul că noul stat declarat independent la Zagreb în 29 octombrie 1918 nu avea o armată proprie, iar unitățile militare compuse din slavi sudici erau risipite în diferitele zone ale imperiului, astfel că prioritatea era constituirea unei armate prin mobilizarea efectuată în cele cinci districte militare în care a fost împărțit statul. Constituirea acestei armate, care s-a făcut cu sprijinul considerabil al unei misiuni militare a Serbiei, era necesară deoarece tânărul stat a trebuit să-şi apere frontierele, în Istria împotriva agresiunii Italiei şi în sudul Carinthiei (contra Austriei).

Disensiunile naţionale dintre sârbi şi croaţi au avut însă un impact asupra procesului de organizare a armatei, Zagrebul cerând o republică federală (implicit abolirea monarhiei de la Belgrad). Comunicarea a reliefat astfel existenţa încă de la începutul statului sârbo-croato-sloven a unor tensiuni între adepţii orientării pro-Belgrad şi naţionaliştii croaţi.

Dr. Sergiu Iosipescu (Institutul pentru Studii Politice de Apărare şi Istorie Militară) a supus atenţiei participanţilor o privire generală asupra evoluţiei statale în Europa Centrală şi de Sud-Est în secolele XIX-XX (*The End of Empires and State Building in East and Central Europe (XIX-XX century*), care a fost în esenţă consecinţa lungului declin al Imperiului Otoman după 1690. Autorul consideră că la fel de semnificativ a fost declinul influenţei politice a Franţei în regiune, după mijlocul secolului al XVIII-lea, care a deschis calea expansiunii Rusiei. Dispariţia Poloniei şi Hanatului de Crimeea au fost consecinţele noilor raporturi de forţe. Rusia a continuat expansiunea spre sud, iar sârbii au reuşit reconstituirea statului lor în aceleaşi împrejurări. În continuare, au fost examinate schimbările hărţii politice regionale în urma evenimentelor principale ale secolului al XIX-lea. Unitatea naţională a statelor balcanice nu era însă deplină la începutul secolului XX, dar Războaiele balcanice din 1912-1913 au stabilit noile frontiere dintre ele. Destrămarea imperiilor după Primul Război Mondial a condus la apariţia a noi state şi a permis desăvârşirea unităţii naţionale a românilor şi slavilor de sud. Chiar şi după sistemul de tratate de la Versailles, statele balcanice au păstrat nostalgia imperiilor medievale (bizantin, bulgar şi sârb), iar politica lor din secolele XIX-XX a fost influenţată de aceasta. Autorul este de părere că doar o analiză pe durată lungă a istoriei politico-militare poate explica sfârşitul imperiilor şi naşterea statelor.

Ultima comunicare din prima secţiune a fost prezentată de prof. Grzegorz Nowik (Polonia): *Polish Radiointelligence 1918-1920. Austro-Hungarian, Russian and German empires heritage* (*Radioinformaţiile poloneze 1918-1920. Moştenirile austro-ungară, rusă şi germană*). Potrivit autorului, această unitate de criptografie s-a constituit în 1918 din nevoia de a afla acţiunile militare ale bolşevicilor. Ofiţerii de informaţii polonezi au provenit din structurile fostelor armate austro-ungară, germană şi, în mai mică măsură, din cea rusă. Cunoaşterea perfectă a limbii şi culturii germane, respectiv ruse, a permis realizarea decriptărilor, iar experienţa tehnică în radiocomunicaţiile militare în armata austro-ungară (introduse în 1911) a fost moştenită

de aceşti ofiţeri. Dezvoltarea serviciului de radio-informaţii şi de decriptare a făcut ca Polonia să fie cel mai bine informat stat din zonă. Prin cunoaşterea informaţiilor despre concentrările de trupe bolşevice în apropierea frontierelor sale, Polonia a putut să-şi organizeze mai bine apărarea.

Secţiunea a II-a, **„*Sfârşitul războaielor: transformarea militară*”**, a fost deschisă cu comunicarea lui Christian Ortner (Austria), *The Transformation of the Austro-Hungarian Army into new Army (Volkswehr, 1918-1919* (*Transformarea armatei austro-ungare într-o nouă armată, armata poporului, 1918-1919*). Autorul a subliniat ruptura faţă de tradiţia imperială, faptul că nu a existat nicio continuitate cu vechea armată. Secretarul de stat pentru armată, autoritatea politică în domeniu, a supervizat formarea noii miliţii. Aceste noi forţe militare nu au acoperit însă tot teritoriul noii republici: unele unităţi administrative au trebuit să-şi creeze trupele proprii.

Următoarea comunicare a fost prezentată de dr. Michael Epkenhans (Germania): *Missed Oportunities? The Failure to build up reliable armed forces after the collapse of the German Empire in 1918* (*Oportunităţi eşuate? Falimentul construirii unei forţe armate eficiente după colapsul Imperiului German în 1918*). S-a relevat prăbuşirea moralului militarilor armatei imperiale în partea finală a războiului. Revoltele comuniste din ianuarie 1919 au făcut ca noul guvern socialist al lui Ebert să ceară sprijinul elitei militare şi forţelor care mai rămăseseră din fosta armată imperială. Noua armată constituită după aceste revolte, „Reichswehr”, a refuzat să intervină contra formaţiunilor paramilitare („Freikorps”) care au încercat să dea o lovitură de stat în martie 1920. Simţindu-se umiliţi de prevederile Tratatului de la Versailles care reduceau forţele militare ale Germaniei la o simplă miliţie, mulţi militari din Reichswehr au menţinut o atitudine ostilă faţă de instituţia republicii.

Lt. col. John Zimmermann (Germania) a prezentat comunicarea *The Call of Duty? German Soldiers, POW and Women in the Last Years of World War II* (*Chemarea datoriei? Soldaţii germani, prizonierii de război şi femeile în ultimii ani ai celui de-al Doilea Război Mondial*). A fost analizat comportamentul trupei, care era încurajată să nu se predea, să manifeste curaj în orice situaţie. Supunerea era scopul principal al educaţiei în

regimul nazist, ceea ce se traducea prin cerința sacrificiului personal în serviciul militar şi prin militarizarea societății. Această obedienţă era rezultatul fuziunii dintre idealurile naziste şi militarism. În schimb, femeile au înțeles mai repede decât militarii că războiul a fost pierdut. Pentru ele, scopul principal a fost supraviețuirea familiilor, rol asumat de femei, bărbații refuzând să înceteze lupta.

Ultima comunicare din secțiune i-a aparținut căpitanului Dalibor Denda (Serbia): *Foreign Influence on Yugoslav Armored Units Warfare Development, 1918-1941* (*Influențe străine în dezvoltarea unităților blindate iugoslave, 1918-1941*). Autorul a arătat că armata iugoslavă, care nu a avut tancuri în Primul Război Mondial, a cumpărat primele tancuri din Franța în 1930. În 1939 se prevedea achiziționarea masivă de tancuri, planificată pentru 1941-1942. Doctrina militară iugoslavă a susținut mai întâi că unitățile de tancuri nu pot influența în mod decisiv rezultatul bătăliei, spre deosebire de infanterie şi artilerie. În elaborarea acestei doctrine a fost preluată experiența franceză. Adaptarea la situația din 1940, când a devenit evident rolul decisiv al tancurilor în străpungerea fronturilor, a venit prea târziu. În momentul intrării în război, la 6 aprilie 1941, Iugoslavia avea doar două batalioane de tancuri uşoare, o companie de mini-tancuri şi o brigadă de cavalerie parțial motorizată.

Secțiunea a III-a, „*Transformare militară, identitate națională şi interese de securitate*”, s-a ocupat de legătura dintre modelarea unei identități naționale (prin circulația valorilor şi normelor colective cu impact asupra definirii intereselor de securitate națională) şi procesul de transformare şi adaptare a forțelor armate.

Brian McKercher (Canada) a prezentat *The limitations of the Politician Strategist: British Prime Ministers in the Inter-War Period* (*Limitele politicianului strateg: premierii britanici în perioada interbelică*). Autorul a arătat că Anglia se simțea tot mai amenințată de ambițiile crescânde ale Germaniei, Italiei şi Japoniei, astfel că cercurile guvernamentale britanice doreau asigurarea unei stări de pace cu orice preț. Acest aspect implica dezangajarea față de obligațiile contractuale prevăzute în Pactul Societății Națiunilor privind apărarea securității tuturor membrilor organizației. Liderii politici englezi nu concepeau să angajeze forțele armate britanice în interesul unei cauze

care ar fi afectat securitatea Imperiului. Diplomația britanică a căutat căi pentru diminuarea tensiunii din relațiile cu Germania, eventual prin revizuirea condițiilor din tratatele de pace de la Paris privind Europa Centrală. După numirea lui Neville Chamberlain, Marea Britanie părea lipsită de politică europeană. Totul se rezuma la menținerea coeziunii Imperiului britanic, grav amenințat de triunghiul Berlin-Roma-Tokio. Disocierea acestui triunghi a fost scopul principal al politicii sale. Metodele au fost complet greşite, producând la Berlin impresia de slăbiciune şi întărind triunghiul de putere.

În comunicarea *Slovak Military Identity in the 20th Century* (*Identitatea militară slovacă în secolul al XX-lea*), dr. Marek Mesko (Slovacia) a expus idealurile statului național, reînviate în momentul în care monarhia austro-ungară a început să se destrame (garantarea autonomiei slovacilor odată cu proclamarea Cehoslovaciei în anul 1918), şi sfârşind cu 1993, anul redobândirii independenței naționale, prin separarea de Cehia. Autorul a evidențiat procesul anevoios de cristalizare a identității naționale a Slovaciei şi eforturile pentru păstrarea acesteia în contextul valorilor europene. S-a insistat asupra germenilor distructivi care au afectat dezvoltarea tânărului stat şi identitatea națională a acestuia (Germania hitleristă şi apoi comunismul), precum şi asupra transformării greoaie a învechitei maşinării militare comuniste într-o armată de profesionişti. Intrarea în NATO a permis Slovaciei să-şi accentueze reformele în direcția unei armate de profesie, obiectiv atins în anul 2006.

Dr. Kjeld Hald Galster (Danemarca) a prezentat comunicarea *Collective Security: National Egotism* (*Securitatea colectivă: exacerbarea valorii naționale*) a cărei esență a constat într-o analiză a evoluțiilor înregistrate de politica de apărare a Danemarcei, între sfârşitul Primului Război Mondial şi începutul deceniului al treilea al secolului XX. Ea a fost influențată treptat în această perioadă de considerente de ordin financiar, în detrimentul unor aprecieri realiste privind riscurile şi amenințările la adresa securității naționale. Politica de apărare a Danemarcei a oscilat între dezideratele pacifiste exprimate de cercurile politice de stânga şi pozițiile favorabile creării unui organism militar puternic. Concluzia autorului este că Danemarca s-a adaptat cerințelor mediului internațional de securitate interbelic şi trendului european predominant favorabil reconcilierii. Voința exprimată de către forurile conducătoare daneze în susținerea conceptului şi acțiunii Ligii Națiunilor se baza pe faptul că orice posibilitate practică de participare în susținerea Ligii cu forțe armate era *a priori* exclusă.

Secțiunea s-a încheiat cu comunicarea dr. Jan Hoffenaar (Olanda): *Security in Flux: The Netherlands' Adaptation to the New World Order, 1989-2009* (*Securitatea în transformare: adaptarea Olandei la Noua Ordine Mondială, 1989-2009*). Noul context european de securitate generat de dizolvarea Pactului de la Varşovia şi dezintegrarea Uniunii Sovietice a impus schimbări de anvergură în strategia de securitate a Olandei. Sistemul militar a fost reformat, prin eliminarea serviciului militar obligatoriu şi reconsiderarea riscurilor şi amenințărilor la adresa securității naționale şi internaționale. Un accent deosebit a fost acordat recrudescenței terorismului şi proliferării armelor de distrugere în masă, precum şi conflictelor intrastatale din Africa. S-a insistat asupra sprijinirii autorităților civile în asigurarea respectării legii şi acordarea de ajutor şi asistență umanitară în situații de criză.

În Secțiunea a IV-a, „*Mişcări de rezistență, intervenții militare şi operațiuni de menținere a păcii*", colonel dr. Tomaz Kladnik din Slovenia a prezentat comunicarea *Strategy and Tactic of Slovenian Partisans and Resistance Movement* (*Strategia şi tactica partizanilor sloveni şi a mişcării de rezistență*). Tactica partizanilor a permis neutralizarea superiorității inamicului, dar ea nu a reuşit să se adapteze rapid la modul de luptă similar inițiat de inamic în 1944, astfel că acesta din urmă a putut prelua inițiativa. A devenit necesară distrugerea rețelei informative a inamicului şi crearea unei rețele proprii printre civili. Pentru a îmbunătăți nivelul de instrucție, Marele Stat Major al Armatei Naționale de Eliberare Iugoslave a organizat cursuri de pregătire a comandanților de batalioane, brigăzi şi divizii.

Dr. Richard Davis din SUA a reținut atenția participanților cu o analiză argumentată despre *Anglo-American Strategic Bombardment in South East Europe: Strategy and Politics* (*Bombardamentele strategice anglo-americane în Europa*

de Sud-Est: Strategie şi politică). Autorul a urmărit desfăşurarea bombardamentelor asupra Bulgariei începând de la 14 noiembrie 1943, efectuate de forţele aeriene staţionate în sudul Italiei. Bombardarea Bulgariei a stimulat opoziţia faţă de guvernul pro-german şi a redus contribuţia acestei ţări la efortul de război al Germaniei. La 15 februarie 1944 s-a decis bombardarea Bucureştilor şi Budapestei pentru a produce panică. Evoluţia evenimentelor din Ungaria a determinat renunţarea temporară la acest plan, pentru a sprijini elementele anti-germane, dar la 25 martie Budapesta a fost repusă pe lista obiectivelor. În martie 1944 au fost reluate bombardamentele asupra Bulgariei, iar la 3 aprilie a fost lovită Budapesta. În România, zona Ploieşti a fost atacată începând din 5 aprilie. Pentru a determina România să iasă din război, la două zile după oferta de armistiţiu din 12 aprilie, Bucureştiul a fost bombardat pentru prima oară. Autorul a conchis că bombardarea capitalelor Bulgariei şi României nu a avut efecte politice semnificative. Ofensiva armatei sovietice a avut rolul decisiv, iar efectele psihologice ale bombardamentelor nu pot fi exact măsurate.

Maiorul Michael Boire (Canada), s-a ocupat de *Learning by doing: The 1st Canadian Armored Brigade in the Sicilian Campaign, July-August 1943* (*A învăţa prin a practica: Prima brigadă blindată tancuri canadiană în campania din Sicilia, iulie-august 1943*). Neglijarea armatei canadiene în perioada interbelică (a trebuit să fie practic recreată în al Doilea Război Mondial) a făcut necesară instruirea rapidă în Anglia a forţelor care urmau să debarce în Sicilia, sub comanda feldmareşalului Montgomery. Autorul a mai arătat rolul decisiv pe care l-a avut introducerea în luptă a tancului american Sherman în 1943, eliminându-se astfel dezavantajul faţă de tancurile germane.

Ultima comunicare din secţiune a fost prezentată de prof. Lars Ericson Wolke (Suedia): *The role of the Military in Peace Operations: The UN-Mission in Congo, 1960-1964* (*Rolul militarilor în operaţiunile de menţinere a păcii: misiunea ONU în Congo, 1960-1964*). Autorul a arătat cum misiunea începută sub forma uneia de menţinere a păcii a devenit una de impunere a păcii, prin operaţiuni ofensive. Suedia a participat la misiune cu 6 300 de militari, la ofensivele contra capitalei regiunii Katanga, Elisabethville, precum şi la protejarea taberelor de refugiaţi şi la luptele contra aviaţiei rebelilor. Forţele de menţinere a păcii au fost deficiente din cauza lipsei coordonării dintre batalioanele diverselor state participante. Lecţiile învăţate din această operaţiune se referă la necesitatea unor proceduri de comandă unitare la nivel de stat major şi la înţelegerea faptului că o operaţiune de menţinere a păcii trebuie, la nevoie, să se transforme într-una de impunere a păcii. De asemenea, că asigurarea păcii şi stabilităţii necesită dezvoltarea relaţiilor civili-militari după soluţionarea problemelor militare în zona de conflict.

Secţiunea a V-a, ***„În interiorul şi între cei doi poli ai sistemului"***, a fost axată pe problematica strategiei SUA pentru blocarea expansiunii comunismului şi reconstrucţia statelor vulnerabile, precum şi pe situaţia unor ţări nealiniate şi neutre, dornice să evite presiunile excesive ale celor doi poli de putere din timpul Războiului Rece.

Dr. Efpraxia Paschalidou (Grecia) a abordat în comunicarea *Truman Doctrine-Marshall Plan, 1947. Impact in reconstructing Greece and reorganizing the Hellenic Army* (*Doctrina Truman şi Planul Marshall 1947. Impactul în reconstrucţia Greciei şi în reorganizarea armatei elene*) modul în care opinia publică din Grecia a perceput Războiul Rece, pe fundalul războiului civil din această ţară, ca un conflict ideologic între SUA şi Uniunea Sovietică. Aceasta explică motivaţia redusă a Greciei şi a Armatei Naţionale Elene de susţinere a eforturilor de război. Instrumentele politicii naţionale a SUA privind Europa în perioada 1947-1949 – Doctrina Truman, Planul Marshall, Tratatul Atlanticului de Nord –, au fost apreciate drept o încercare de atingere, prin mijloace politice, economice şi militare a unui obiectiv de natură psihologică: crearea unei stări de fapt centrată pe revitalizarea credinţei în democraţie.

Căpitanul Zvezdan Markovic din Slovenia a prezentat *Civil-Military Relations in former Yugoslavia (the case of Slovenia)* (*Relaţiile civili-militari în fosta Iugoslavie (cazul Sloveniei*). Autorul s-a referit la modul de organizare a forţelor armate în republicile fostei Republici Socialiste Federative Iugoslavia şi, în particular, pentru cazul Sloveniei, la implicaţiile acestei organizări asupra relaţiilor dintre civili şi militari înainte şi după dobândirea independenţei naţionale şi eradicarea dictaturii militare în iunie 1991. Un accent deosebit a fost

acordat distribuției inechitabile a activelor militare federale şi a industriilor de apărare, produs odată cu dezintegrarea Republicii Federative. Cele numai 7 zile de ostilități nu au produs pagube umane şi economice majore, dar au influențat considerabil politica de securitate şi apărare națională, precum şi relațiile dintre civili şi militari.

Dr. William Stivers (SUA) a expus *Origins of US Indian Ocean Strategy, 1955-1967* (*Originile strategiei SUA în Oceanul Indian, 1955-1967*). SUA au adoptat la sfârşitul anilor '60 o strategie pentru Oceanul Indian pentru a-şi asigura poziția în regiune şi spre a compensa declinul Marii Britanii. Dorind să stăvilească expansiunea sovietică şi să sprijine Marea Britanie, SUA au căutat să creeze o centură de insule cu valoare strategică, dintre care Diego Garcia era cea mai importantă. URSS şi China au încercat să atâțe animozitatea țărilor din lumea a treia, suspicioase față de puterea navală americană. Deşi din punct de vedere militar, strategia pentru Oceanul Indian a SUA a fost un succes, totuşi planificatorii de la Washington au căutat în mod inadecvat soluții militare pentru probleme etnice şi religioase, aspect ce nu a atenuat tensiunile interne cu efect destabilizator în toată regiunea.

Maiorul Per Iko (Suedia) a încheiat secțiunea cu *Total Defence in Total War: the Swedish Military and the non-military defence during the Cold War* (*Apărarea totală într-un război total: armata suedeză şi apărarea civilă în timpul Războiului Rece*). Comunicarea surprinde organizarea sistemului de apărare suedez în timpul Războiului Rece, la nivel central şi regional, corespunzător celor patru piloni ai acestuia: apărarea militară, apărarea civilă, apărarea economică şi apărarea psihologică. Se pune accent pe conceptul de „total defence" (apărare totală), strâns asociat experiențelor unor state precum Suedia şi Elveția, şi presupunând apărarea în timp de război prin pregătirea şi mobilizarea întregii societăți. S-a constituit o rețea de apărare acoperind sectoare diferite ale societății civile, precum: „Comitetul de Protecție a Centralelor Electrice pe timp de război" sau „Comisia de selecție a navelor". Lucrarea s-a referit şi la procesul de reformă a sistemului de apărare, care a cunoscut un ritm alert după 1989.

În **Secțiunea a VI-a, „*După Războiul Rece: statalitatea în evoluție şi securitatea***", au fost urmărite evoluțiile pe plan internațional de la dispariția Uniunii Sovietice şi apariția noilor state, până la identificarea amenințărilor la adresa securității colective şi a combaterii acestora.

Prima comunicare a fost susținută de dr. Tatiana Parkhalina (Rusia): *Russian proposal on European Security Treaty and Security Sistem in Europe* (*Propunerile Rusiei în privința Tratatului de Securitate Europeană şi a sistemului de securitate în Europa*). S-a prezentat modul în care evoluează în prezent politica externă rusă, caracterizată în ultima perioadă de o ambivalență, folosind în relațiile sale cu Vestul modelul „competiție–parteneriat". Această ambivalență se manifestă atât prin dorința Kremlinului de a se integra în comunitatea occidentală, cât şi prin tendința de se opune acesteia. Întrucât, după războiul din Georgia din 2008 şi după conflictul energetic dintre Rusia şi Ucraina, Moscova şi-a pierdut credibilitatea în fața partenerilor occidentali, autoarea este de părere că țara sa trebuie să-şi fundamenteze politica externă pe elemente de parteneriat şi respect reciproc, deoarece securitatea europeană se poate dezvolta într-o direcție pozitivă doar dacă există conştientizarea colectivă a amenințărilor şi provocărilor la adresa siguranței comune.

Căpitanul Olivier Libergé (Franța) a prezentat comunicarea *French Forces Stabilization Task in Ivory Coast on year 2004* (*Misiunea forțelor franceze de stabilizare în Coasta de Fildeş în anul 2004*). Autorul s-a bazat pe propria sa experiență în calitate de comandant de pluton de infanterie dislocat acolo în 2003. Succesul operațiunilor de menținere a păcii poate fi asigurat doar în condițiile în care forțele armate implicate în acest proces colaborează cu populația locală în scopul stabilizării mediului social şi politic.

Comunicarea colonelului Dariusz Kozerawski (Polonia), *The Role and Tasks of Polish Contingents in Peace and Stabilization Operations (1973-2009)* (*Rolul şi misiunile contingentelor poloneze în operațiunile de menținere a păcii şi stabilizare, 1973-2009*), a prezentat rolul şi sarcinile contingentelor militare poloneze implicate în operațiunile internaționale de menținere a păcii şi de reconstrucție, din perioada 1973-2009. S-a evidențiat că activitatea militară, ca parte a operațiunilor de menținere a păcii, este direct proporțională cu nivelul de escaladare a amenințărilor la adresa securității internaționale. Datorită profesionalismului de care au dat dovadă militarii polonezi şi a cooperării fructuoase cu reprezentanții altor state, aceste forțe

armate implicate în operațiuni de menținere a păcii se bucură de respectul şi de aprecierea celorlalți.

Ultima comunicare, *After Cold War: End of States. Birth of States* (*După Războiul Rece: sfârşitul statelor, naşterea statelor*, susținută de dr. Mihail E. Ionescu (directorul Institutului pentru Studii Politice de Apărare şi Istorie Militară), a propus o analiză a efectelor încetării Războiului Rece asupra configurației politice din Europa şi Asia. S-a dezbătut problema stabilirii momentului de sfârşit al Războiului Rece, care poate fi identificat ori cu summit-ul CSCE din 19-21 noiembrie 1990 de la Paris, ori cu disoluția URSS din 1991. S-au analizat cauzele şi procesul de dezmembrare a Uniunii Sovietice, crearea Comunității Statelor Independente şi problemele cu care se confruntă noile state. De asemenea, s-a efectuat o analiză a evenimentelor din fosta Iugoslavie până la recunoaşterea independenței Kosovo de către majoritatea țărilor membre UE. Un alt subiect supus cercetării a fost destrămarea Cehoslovaciei. Comunicarea a menționat drept concluzie faptul că am asistat la dispariția unui imperiu şi a două state federative, la crearea unui număr impresionant de noi state şi că suntem, în continuare, martori ai unui proces de construcție a Europei Unite în paralel cu un Commonwealth rusesc într-o parte a teritoriului fostei URSS.

La încheierea lucrărilor conferinței, reprezentanții celor două instituții organizatoare, generalul-maior (r) Mihail E. Ionescu şi colonelul Hans Hubertus Mack, au prezentat principalele idei reieşite din comunicări şi dezbateri. Astfel, partenerul german a apreciat că aceste manifestări ştiințifice, organizate în mod regulat, sunt o şansă pentru tinerii cercetători de a se afirma. De asemenea, a sugerat că aceste conferințe ar putea pe viitor să integreze şi alte domenii ale ştiințelor militare. Dr. Mihail E. Ionescu a apreciat varietatea temelor tratate în cele 24 de comunicări prezentate legate de problema sfârşitului imperiilor şi că există două niveluri la care se poate pune această problemă – internațional şi intern. Potrivit opiniei sale, în cazul nivelului internațional, cea mai importantă consecință este o schimbare drastică în sistemul internațional, provocată de colapsul imperiilor. Transformările din prezent conduc spre o nouă ordine mondială. Primul moment în care se poate vorbi de o asemenea reconfigurare este Congresul de la Viena din 1815, al doilea 1945, iar al treilea este sfârşitul Războiului Rece. Noua ordine mondială va putea fi bipolară, tripolară sau nonpolară. Această transformare se poate produce fie printr-un război hegemonic, fie paşnic. Imperiile încearcă însă să supraviețuiască, iar perioada de declin poate fi lungă, precum în cazul Imperiului Otoman (două secole).

Altă lecție este că după colapsul imperiilor urmează o perioadă în care imperiile încearcă să se refacă, o perioadă de turbulență, precum în prezent. În privința consecințelor interne, impactul colapsului imperiilor priveşte construcția noilor entități statale, iar afirmarea în arena internațională a acestora este uneori asistată internațional, precum în Kosovo şi Bosnia-Herțegovina. Procesul priveşte şi construcția militară. În Rusia, centrul imperial încearcă să gestioneze colapsul şi să reînvie imperiul. În cazul ambelor niveluri, internațional şi intern, trebuie evidențiată importanța operațiunilor de menținere a păcii discutate în conferință, în gestionarea colapsului imperiilor, operațiuni care au devenit tot mai frecvente după sfârşitul Războiului Rece.

Participanții au fost anunțați că a IX-a Conferință a Grupului de Lucru „Studierea Conflictelor" va avea loc în mai 2010 la Varşovia, răspunderea organizării revenind Poloniei şi Greciei.

Dr. ALEXANDRU MADGEARU

Militärgeschichte
Heft 2/2009
Zeitschrift für historische Bildung

Winfried Heinemann: Hitler-Stalin-Pakt. Pactul Hitler-Stalin

Hitler voia război. El dorea să provoace un conflict armat prin revendicări teritoriale către Cehoslovacia deja din 1938. Însă, în ultimul moment, Marea Britanie şi Franța au făcut un pas înapoi, cedând Germaniei Regiunea Sudeților. Pacea a fost încă odată salvată, iar premierul britanic, Sir Neville Chamberlain, flutura, la întoarcerea sa pe aeroportul din Londra, acordul semnat la München, exclamând că acesta va aduce «peace in our time», pacea generației sale.

Dorința de război a lui Hitler

Deşi, din perspectiva politicii externe, Conferința de la München a reprezentat un succes pentru Hitler, acesta fierbea în sine: el voia război, nu numai teritoriile de frontieră ale Cehoslovaciei populate de sudeți de origine germană. În consecință, deja de la începutul lui 1939, Hitler îi demonstrează „conciliatorului" premier britanic că documentul semnat la München nu are nicio însemnătate pentru el. A urmat dezmembrarea Cehoslovaciei, într-o Slovacie cu un guvern obedient dictatorului german şi un aşa-numit „protectorat german al Boemiei şi Moraviei". Însă Führer-ul nu s-a oprit aici: cerea anexarea la Reich a „oraşului liber Danzig", susținând că acesta a fost pierdut prin Tratatul de la Versailles împotriva voinței poporului german. Mai mult decât atât, Germania solicita şi crearea unui legături extrateritoriale, un aşa-numit „coridor polonez" care urma să conecteze Germania de Prusia Orientală. Această situație a dus la reacția Marii Britanii şi a Franței, care acordau garanții sigure Poloniei în cazul unui război cu Germania.

Rolul Uniunii Sovietice

Cum va reacționa, însă, celălalt vecin al Poloniei, Uniunea Sovietică şi al ei dictator Stalin? Încă din 1920, Polonia a fost nevoită să îşi apere granița estică în fața agresiunii sovietice. Cu toate acestea, Stalin, însuşi, a slăbit decisiv capacitatea de intervenție a Armatei Roşii. Perioada „marii epurări" abia luase sfârşit, iar o mare parte a elitei din cadrul armatei sovietice fusese asasinată – poate cea mai importantă pierdere fiind cea a mareşalului Mihail Tuhacevski – motiv pentru care Forțele Armate nu erau pregătite pentru război. În plus din momentul în care Stalin a ajuns la putere în 1924, nu a arătat niciun fel de tendințe expansioniste. Totuşi, tensiunile crescânde din jurul Poloniei i-au dat ocazia Uniunii Sovietice să joace un rol important în realizarea obiectivelor politicii sale externe chiar şi fără a recurge la război.

Pactul Hitler-Stalin

Primii care au luat legătura cu dictatorul sovietic, căutând garanții pentru Polonia, au fost britanicii şi francezii. Deşi britanicii desfăşurau negocieri deja din aprilie 1939 cu autoritățile sovietice, acestea nu avansau deoarece puterile occidentale nu puteau să-i ofere lui Stalin niciun fel de compensații teritoriale în schimbul renunțării pretențiilor sale față de Polonia.

Cu totul altfel au stat lucrurile când autoritățile de la Moscova au fost contactate de către Reich-ul german. Hitler ştia de negocierile între sovietici şi britanici şi, deşi din punct de vedere ideologic Stalin era inamicul numărul unu, Führer-ul era pregătit să îi ofere acestuia mult doritul pact de neagresiune în cazul declanşării unui război. Planurile de război ale lui Hitler nu puteau fi materializate în cazul în care Polonia putea conta, atât pe sprijinul britanicilor, cât şi pe cel al sovieticilor. Cu totul altul era calculul strategic al lui Stalin. Un aranjament cu Hitler îi permitea acestuia anexarea fără probleme a teritoriilor din estul Poloniei, Finlandei şi a statelor baltice. În plus, situația geopolitică rezultată putea duce la un război între puterile occidentale şi Germania, adică la nimicirea „puterilor imperialiste între ele", ceea ce putea ajuta revoluției comuniste. În acești termeni îi explica Stalin în 1940 (adică după dispariția Poloniei de pe hartă) președintelui Internaționalei comuniste, bulgarul Gheorghi Dimitrov, motivația semnării pactului, subliniind că rolul Armatei Roşii în realizarea revoluției mondiale era unul esențial.

Hitler l-a trimis pe ministrul său de externe, Joachim von Ribbentrop, la negocieri strict secrete la Moscova. Pe 19 august, ambele părți încheie un acord comercial ce prevedea livrarea de cantități mari de materii prime şi alimente Germaniei.

Patru zile mai târziu, la 23 august, Ribbentrop şi colegul său sovietic Viaceslav Molotov semnau în prezența lui Stalin, la Moscova, Pactul de neagre-

siune între Germania şi Uniunea Sovietică, pact ce urma să fie valabil timp de 10 ani. Hitler obținea astfel ce şi-a dorit: Stalin i-a dat mână liberă către un atac asupra Poloniei, iar dictatorul german era convins că guvernele de la Londra şi Paris vor avea un motiv în plus să nu îşi dorească război.

Ce câştiga Stalin însă din această înțelegere? La scurt timp după semnarea tratatului, atât la Berlin cât şi la Moscova, au apărut zvonuri că textul publicat al pactului de non-agresiune nu conținea toate înțelegerile bipartite. Zvonurile erau cât se poate de adevărate: un protocol adițional secret anexat pactului de neagresiune delimita granițele sferelor de interes ale celor două state. În conformitate cu acesta, Finlanda, Estonia, Letonia şi estul Poloniei țineau de sfera de influență sovietică, iar Lituania şi vestul Poloniei de cea a Germaniei. Mai mult decât atât, Germania recunoştea interesele sovietice în ceea ce priveşte Basarabia, regiune a României aflată la frontiera ei estică.

Urmările

În dimineața lui 1 septembrie 1939, forțele Wehrmacht-ului invadau Polonia. Germania declanşase cel de-al Doilea Război Mondial. În scurt timp, forțele armate poloneze au fost înfrânte de către armatele germane. Cu toate că la 3 septembrie Marea Britanie şi Franța îşi țin promisiunea față de Polonia declarând război Germaniei, această declarație nu a fost însă urmată de acțiuni militare concrete. Soarta Poloniei a fost pecetluită odată ce, la 17 septembrie 1939, trupele sovietice treceau dinspre est granița acesteia. Nu a durat mult până când trupele sovietice şi cele germane s-au întâlnit la linia de demarcație menționată în protocolul adițional secret al pactului de non-agresiune, iar guvernul polonez s-a văzut obligat să se mute în exil la Londra. La 28 septembrie 1939, Germania şi Uniunea Sovietică modifică conținutul protocolului adițional secret astfel încât linia de demarcație a sferelor de influență avea să se mute spre est până la râul Bug. În contrapartidă, Germania renunța la Lituania în favoarea sovieticilor.

Stalin nu a aşteptat prea mult pentru a transpune în realitate prevederile protocolului secret al pactului de neagresiune. Estonia a fost primul dintre statele baltice care a fost nevoită să permită crearea de baze militare sovietice şi staționarea trupelor Armatei Roşii pe teritoriul său. În 1940 se instala la Tallin un „guvern provizoriu" ce avea ca scop facilitarea transformării Estoniei în ceea ce avea să se numească „Republica Socialistă Sovietică Estonia". Acest tip de preluare a puterii se numea anexare în două etape. Primul pas era instalarea unui regim prosovietic care să ceară anexarea statului ca un act al voinței populare.

Au urmat Lituania şi Letonia. Finlanda însă a opus rezistență, iar în noiembrie 1939 s-a ajuns la „Războiul de iarnă". Deşi copleşiți numeric, finlandezii au luptat cu mult curaj şi iscusință, însă, în final, nici slăbiciunile conducerii Armatei Roşii şi nici sprijinul economic şi politic al puterilor vestice nu au contat în fața numărului mare al trupelor sovietice. În martie 1940, Finlanda se vede obligată să caute pacea şi să abandoneze regiunea Kareliei.

Pentru locuitorii celor trei state baltice, dar în special pentru cetățenii polonezi, desfăşurarea războiului a avut urmări devastatoare. Imediat ce acțiunile militare s-au încheiat, pe teritoriile cucerite de către germani, a început urmărirea nemiloasă a populațiilor evreieşti şi a întregii „inteligheții" poloneze. Profesori, preoți şi politicieni au fost ori arestați, ori asasinați (tânărul Karol Woytila, care urma să devină Papa Ioan Paul al II-lea, a avut mult noroc să scape); Evreii erau fie împuşcați pe loc ori, în cazul oraşelor mari, erau adunați în ghetouri. De aici urmau să fie deportați mai târziu în lagărele de exterminare de la Auschwitz, Treblinka sau Sobibor.

În regiunile cucerite de către sovietici, deportările nu se făceau pe o bază rasială, ci mai degrabă pe una politico-ideologică. La fel ca şi dictatorul nazist, şi Stalin dorea să lichideze clasele superioare ale societății. Acesta îi deporta împreună cu rudele lor în lagăre de muncă, unde majoritatea urmau să moară. Mai mult de 4 000 de ofițeri polonezi capturați în septembrie 1939 au fost ucişi la începutul lui 1940, majoritatea în pădurile de lângă localitatea Katyn; în total, peste 10 000 de polonezi au căzut pradă terorii sovietice.

Şi populațiile germane care trăiau în sfera de influență sovietică au ajuns să fie afectate de evoluțiile războiului. Regiunea țărilor baltice a fost pentru multe secole spațiu colonizat de către populațiile germane. Acum, aceste populații din regiunea baltică urmau să fie strămutate „Heim ins Reich" (acasă în Reich), aşa cum spunea propaganda nazistă. Şi din Basarabia au fost alungați etnicii germani. Soții Eduard şi Elisabeth Köhler, care trăiau în nordul Basarabiei au fost strămutați în partea germană a Poloniei. Astfel s-a născut, în Heidenstein (astăzi din nou Skierbieszów, Polonia), la 22 februarie 1943, fiul lor Horst, actualul preşedinte al Germaniei. Soarta acestei familii, care a mai fost o dată alungată după război ajungând într-un final în Republica Federală Germană, este tipică locuitorilor regiunilor cu populații predominant germane din Uniunea Sovietică; înainte de încheierea războiului şi a strămutării populațiilor de origine germană din estul Poloniei sau din Cehoslovacia, au existat asemenea strămutări care aveau loc cu acordul dictatorului german.

Consecinţele Pactului Hitler-Stalin s-au resimţit şi în cadrul mişcării comuniste internaţionale. Pentru comuniştii din Germania, care s-au numărat printre primele victime ale terorii lui Hitler, pactul între cei doi duşmani de moarte a constituit un mare şoc. Până în acel moment, aceştia se puteau baza pe sprijinul ideologic şi, parţial, şi financiar al Internaţionalei Comuniste, şi deci al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice. De la o zi la alta, vârful de lance al revoluţiei comuniste globale, a devenit un aliat al dictatorului fascist. Pentru mulţi comunişti această evoluţie a fost greu de înţeles, iar în cazul majorităţii celor ce au emigrat în Europa de Vest, această situaţie a dus la pierderea încrederii în ideologia comunistă. Unul dintre membrii fondatori ai Partidului Comunist din Germania, Willi Münzenberg, care, fugind de regimul nazist în Franţa, a murit în circumstanţe neelucidate, scria, după invazia Poloniei de către trupele sovietice în 17 septembrie, un articol despre trădarea rusească (Russischen Dolchstoß) faţă de militanţii antifascişti care luptau împotriva dictaturii hitleriste. Articolul se încheia cu următorul citat: „Azi, milioane de oameni din toate ţările strigă indicând cu mâna către est: «Stalin, tu eşti trădătorul»".

Alta era situaţia comuniştilor exilaţi care se aflau încă în viaţă la Moscova. Majoritatea emigranţilor politici germani au ajuns între timp victime ale terorii lui Stalin de la sfârşitul anilor '30. Au supravieţuit doar cadre loiale pe linie de partid, precum Wilhelm Pieck şi Walter Ulbricht care au continuat să conducă Partidul Comunist din Germania. Până şi aceştia s-au transformat peste noapte din „eroi ai luptei antifasciste" în inamici ai unui regim german aflat în graţiile Moscovei.

Astfel, din 27 august, Pieck şi Ulbricht comunicau Comitetului Central al PCG: „Poporul german salută pactul de neagresiune între Uniunea Sovietică şi Germania, deoarece prin acesta se urmăreşte pacea. Salutăm acest pact deoarece nu reprezintă [...] un instrument al războiului şi nici un instrument imperialist de violare a altor state, ci un pact ce conservă pacea dintre Germania şi Uniunea Sovietică".

După invazia Uniunii Sovietice din 1941, statutul acestor emigranţi germani s-a schimbat, astfel încât aceştia nu mai lucrau decât colaboratori ai STAVKA în domeniul propagandei, iar pactul căpătase cu totul altă însemnătate.

Controversele din jurul Protocolului adiţional secret în perioada Războiului Rece

După invadarea Uniunii Sovietice din 1941 de către Germania, Stalin trebuia să găsească alte explicaţii prin care să justifice de ce permisese în 1939 agresorului fascist să ajungă până la graniţele Uniunii Sovietice. Existenţa în sine a Protocolului adiţional secret era negată acum mai mult ca oricând. Din acest motiv, o mare parte a populaţiei statelor baltice a salutat venirea trupelor Wehrmacht-ului în 1941 numindu-le „eliberatoare de sub jugul bolşevic", fără să ştie că Hitler a fost cel din cauza căruia Stalin a avut posibilitatea să îi subjuge iniţial. În interpretarea sovietică, acordul (partea sovietică utiliza ca denumire a tratatului, Pactul Molotov-Ribbentrop, în locul celui anterior, Hitler-Stalin, pentru a-l exclude pe Stalin din ecuaţie) i-a oferit Uniunii Sovietice aproape doi ani pentru a se putea pregăti de război, timp pe care l-a folosit eficient. Existenţa unui protocol adiţional secret a fost negată de către Stalin tot restul vieţii.

Existau două exemplare ale textului tratatului, unul în limba rusă şi altul în limba germană, acestea aflându-se în arhivele celor două state. Exemplarul din limba germană s-a distrus la sfârşitul războiului, iar tot ce a rămas din protocolul adiţional era un microfilm al unei copii. Având în vedere că sovieticii nu şi-au declasificat arhivele, aceştia au putut nega existenţa protocolului pe întreaga perioadă a Războiului Rece, afirmând că microfilmul era un fals occidental.

Spre deosebire de sovietici, lumea cercetării vestice a considerat copia ca fiind autentică datorită probelor aduse de document, probe confirmate de realitate. Acestea au fost şi motivele pentru care dezbaterea cu privire la existenţa potocolului adiţional a făcut parte din conflictul ideologic al Războiului Rece. Existenţa protocolului demonstra că, în 1939, Uniunea Sovietică a permis Germaniei să acţioneze cu măsuri de exterminare nemaivăzute până atunci în întreaga istorie a Poloniei de a cărei soartă era acuma legată.

Istoriografia RDG a negat şi ea existenţa protocolului adiţional, chiar dacă, după rezultatele cercetărilor din RFG, acest lucru a devenit din ce în ce mai dificil. Abia din 1989, odată cu Perestroika, cu Glasnostul şi cu ajungerea în fruntea PCUS al lui Mihail Gorbaciov, Uniunea Sovietică a publicat exemplarul pe care îl deţinea al Pactului. În luna decembrie a aceluiaşi an, Congresul Sovietelor denunţa pactul, iar după căderea Zidului Berlinului şi unificarea Germaniei, Gerhard Hass realiza un documentar cu privire la faimosul pact. Nimeni nu mai avea niciun dubiu acum: Hitler voia război, iar Stalin dorea teritorii. Au împărţit Europa Centrală şi de Est între ei într-o manieră infracţională, provocând moartea şi suferinţa a milioane de oameni. Faptul că Hitler a atacat la doar 23 de luni mai târziu Uniunea Sovietică cam în aceeaşi manieră nu schimba cu nimic situaţia.

[„Militärgeschichte" nr. 2/2009]

Traducere şi adaptare de PETER-VLAD SZASZ

JOHN E. JESSUP JR. (1927-2009)

Cu trecerea anilor ne părăsesc vechii prieteni de la începutul activității Institutului şi Comisiei Române de Istorie Militară. La 27 februarie 2009 a trecut dintre cei vii colonelul John E. Jessup, fost de mai multe ori preşedinte al Comisiei de Istorie Militară a Statelor Unite.

La numai 16 ani s-a înrolat în Marină şi a luptat în al Doilea Război Mondial, apoi în cadrul forțelor speciale în Coreea şi Vietnam. A primit „Distinguished Service Cross" în Coreea pentru vitejia arătată ca locotenent în fruntea companiei sale, fiind şi grav rănit. A fost locțiitor al comandantului Regimentului 3 infanterie „The Old Guards" la Fort Meyer. Pentru meritele sale deosebite a primit „Steaua de Bronz", „Steaua de Argint" şi trei „Inimi Purpurii".

În paralel cu serviciul militar activ, a urmat Universitatea din Maryland şi din anii '60 a pregătit cu o extraordinară stăruință şi pasiune un doctorat în istoria Rusiei la Universitatea din Georgetown. Pentru acest temerar, pentru acest militar de carieră titlul de doctor în istorie la o mare universitate a fost suprema încununare a aspirațiilor şi, după spusele unui prieten, avea satisfacția „pisicii după ce a înghițit canarul" atunci când i te adresai cu „doctor Jessup".

Dar aceasta nu a însemnat părăsirea serviciului militar activ. Între organizatorii Detaşamentului Special Delta (Delta Force) a fost în 1956 la Budapesta, în 1980 la Teheran şi, la 64 de ani, a participat la „Furtună în Deşert", fiind unul din marii luptători ai Războiului Rece. În răstimpuri a scris un manual de istorie militară pentru ofițeri, colonelul Jessup dovedindu-se un admirator al lui Eisenhower, Bradley, Patton, dar şi al eroilor conflictelor mai vechi. A fost şeful Departamentului de Istorie al Centrului de Istorie Militară al Armatei Statelor Unite şi, după trecerea în rezervă, a fost profesor de istoria Rusiei şi Uniunii Sovietice la Universitatea „George Mason", pentru deosebita sa pricepere fiind decan în cadrul Universității Militare Americane şi la Universitatea Mirus.

În 1973, colonelul Jessup a fost inițiator şi membru al grupului de istorici americani care au participat la colocviul de la Stockholm al Comisiei Internaționale de Istorie Militară. „Cei 8 de la Stockholm" au constituit la întoarcere nucleul USCMH (Comisia de Istorie Militară a Statelor Unite), al cărui prim preşedinte a fost John E. Jessup (1974-1979). Grație energiei sale, chiar în 1975, USCMH a putut organiza colocviul Comisiei Internaționale de Istorie Militară la Washington la celebra Smithsonian Institution. Reales din nou preşedinte (1988-1991), el a îngrijit publicarea în 1990 a primei ediții americane a „Revistei Internaționale de Istorie Militară".

Încă din 1975 şi pentru un sfert de secol profesorul Jessup a fost vicepreşedinte al Comisiei Internaționale de Istorie Militară. În această calitate a participat la circa 40 de colocvii, simpozioane, congrese de istorie militară, susținând comunicări, prezidând şi, deopotrivă, câştigându-şi în întreaga lume prietenii trainice. Între aceştia s-a numărat, de la începutul activității sale în Comisia Internațională de Istorie Militară, generalul Eugen Bantea, directorul Centrului de Studii şi Cercetări de Istorie şi Teorie Militară. Datorită reciprocului atașament, Comisia Română de Istorie Militară s-a putut afirma rapid şi în mediile academice americane şi a avut o substanțială susținere internațională. Am fost bucuros la începutul anilor '80 să mă alătur colaboratorilor săi la o proiectată enciclopedie militară universală, unde spiritul său deschis a acceptat o voce precum „Fortificațiile patronate de principii români la Muntele Athos şi în Orientul Apropiat" pe care i-o propusesem.

Colonelul Jessup este autorului manualului *A Guide to the study and Use of Military History* şi a solidelor *A Chronology of Conflict and Resolution 1845-1985* (Greenwood, 1980); *An Encyclopedic Dictionary of Conflict and Conflict Resolution, 1945-1996* (Greenwood, 1988); *Encyclopedia of the American Military: Studies of the History*; *Tradition, Policies, Institutions and Roles of the Armed Forces in War and Peace*, vol. I-III, (Charles Scribner's Sons), *Balkan Militar History*.

La 12 martie 2009, la Cimitirul Național Arlington s-a desfăşurat ceremonia înmormântării colonelului doctor „Jack" Jessup, un erou al timpurilor noastre, extraordinară combinație de James Bond şi Rambo cu un pios catolic practicant, eminent istoric militar şi prieten al României.

SERGIU IOSIPESCU